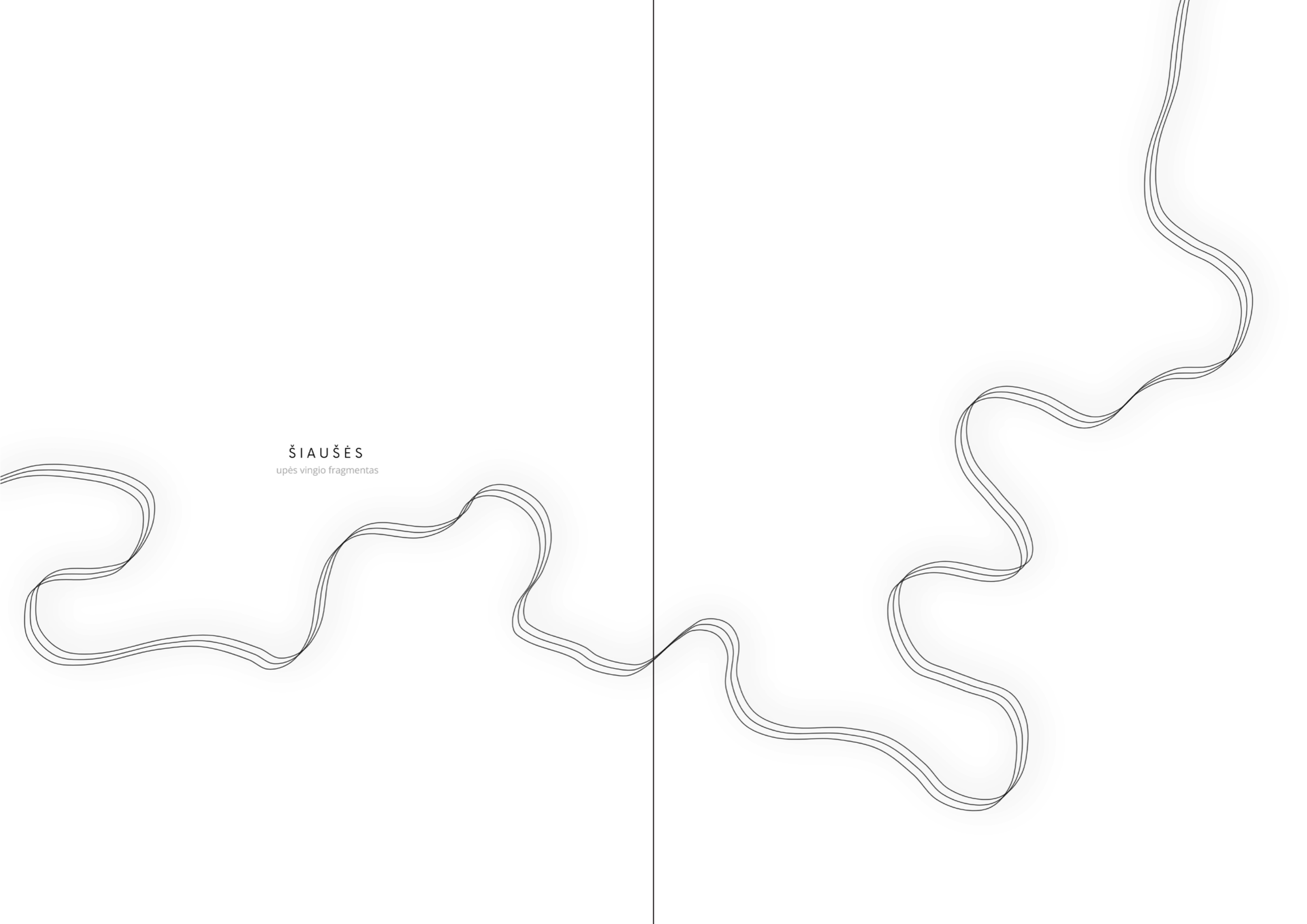

SIETUVOS

KELMĖS KRAŠTO KULTŪROS IR ISTORIJOS ŽURNALAS

2024 M. NR. 1(4)
ISSN 2783-6231

ŠIAUŠĖS
upės vingio fragmentas

SIETUVOS

KELMĖS KRAŠTO KULTŪROS IR ISTORIJOS ŽURNALAS

ISSN 2783-6231

2024 m. Nr. 1(4), leidžiamas vieną kartą per metus

VISUOMENINĖ REDAKCINĖ KOLEGIJA

Egidijus Ūksas (pirmininkas)
Nomeda Bandzienė
Ona Jautakienė
Emilija Kvietkuvienė
Ginta Maziliauskienė
Sonata Venckienė
Danutė Žalpienė

TIRAŽAS

400 egz.

LEIDĖJAS

Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka

Vytauto Didžiojo g. 73, 86136 Kelmė, tel. +370 427 61 034, e. p. direkcija@kelmeszemaitesvb.lt

SPAUSTUVĖ

UAB „Printėja“

Gedimino g. 16-1, 56128 Kaišiadorys

Žurnalo leidybą finansuoja
Kelmės rajono savivaldybė

Viršelyje – Paslaptinga rūko magija. Irmos Siliūnaitės nuotrauka.

Norinčius prisidėti prie leidinio ar turinčius pastebėjimų, pasiūlymų maloniai kviečiame kreiptis
e. p. inf@kelmeszemaitesvb.lt.
Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.
Už straipsniuose esančią informaciją atsako jų autoriai.

© Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka

TURINYS

ISTORIJOS VINGIUOSE

Dr. Jonas Drungilas, Lietuvos istorijos institutas

NAUJI KELMĖS SAVININKŲ GRUŽEVSKIŲ GIMINĖS ISTORIJOS PUSLAPIAI (XVI A. ANTRA PUSĖ – XVIII A.)8

Laurynas Giedrimas, Lietuvos istorijos institutas, Šiaulių „Aušros“ muziejus

(NE)PAMIRŠTOS ISTORIJOS: KELMĖS KATALIKAI 1824-AISIAIS17

Doc. dr. Aušra Pažėraitė, Vilniaus universitetas

KELMĖS „TALMUD TOROS“ JEŠIVOS VIETA MUSARO JUDĖJIMO ŽEMĖLAPYJE IR REIKŠMĖ ŠIUOLAIKINIAM ORTODOKSINIAM ŽYDŲ PASAULIUI24

Egidijus Ūksas, Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka

KELMĖS MIESTO HERBO ISTORIJA33

KULTŪROS DUBURYJE

Dr. Ignas Narbutas, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejus

MEDALIAI IŠ UNIKALIOS KELMĖS DVARININKŲ GRUŽEVSKIŲ NUMIZMATINĖS KOLEKCIJOS40

Doc. dr. Loreta Mačianskaitė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ICCHOKO MERO LYGIOSIOS TRUNKA AKIMIRKĄ NELYGIOJE KOVOJE SU CENZORIAIS44

Vygantas Mažonas, Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centras

Į ARCHEOLOGIJĄ ATVEDĖ KNYGOS57

Danguolė Garnienė, Ignas Vaičiulis

MENAS, GYVENIMAS IR KELMĖ: POKALBIS SU IRENA SABAITIENE62

Emilija Gedvilaitė, Kelmės rajono Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazija

KRAŽIŲ MOKYKLA SOVIETMEČIU: 1950-IEJI66

2024-IEJI – ŽEMAITIŠKO RAŠTO METAI73

Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka, Alma Paulauskienė

48-OJI ŽEMAITĖS LITERATŪRINĖ PREMIJA ĮTEIKTA RAŠYTOJAI JURGAI TUMASONYTEI76

Jurga Tumasonytė, ištrauka iš knygos „Naujagimiai“

MENAS IR KAULAI79

ĮVYKIŲ TĖKMĖJE83

Mielas skaitytojau,

praėję metai paniro į ketvirtąsias „Sietuvas“. Kelmiškiai atšventė miesto 540 metų jubiliejų, šaukėniškiai, pakražantiškiai taip pat paminėjo savo miestelių garbingas sukaktis. O kur dar kraštiečių dainuota, šokta, grota šimtametėje Dainų šventėje! Belaukiant sukakčių, buvo geras laikas apmąstyti krašto praeitį, prisiminti tuos žmones, kurių darbai sukūrė dalį mūsų dabarties. Pasaulis neramus, daug kas išgyvena netikrumo jausmą. Dažnas pasako – gal tegul būna taip, kaip yra, kad tik rytoj nebūtų blogiau. Tikimės, kad tokias nuotaikas nors trumpam prasklaidys naujas „Sietuvų“ žurnalo numeris. Prieš šimtą metų, kai Lietuvoje gyvenimas buvo ne mažiau įtemptas, Tytuvėnuose gimęs poetas, keturvėjininkas Antanas Rimydis (1905–1994) rašė:

*Gana gavėnios!
Į ateitį!
Tiltą!*

Egidijus Ūksas,
žurnalo redakcinės kolegijos pirmininkas

Aušros Saponkienės, Ingos Matulienės,
Igno Vaičiulio, Adrijaus Ždanko nuotraukos

ISTORIJOS VINGIUOSE

NAUJI KELMĖS SAVININKŲ GRUŽEVSKIŲ GIMINĖS ISTORIJOS PUSLAPIAI (XVI A. ANTRA PUSĖ – XVIII A.)

Įvadas

XX a. pradžioje Boleslovui Gruževskui (1848–1922) išleidus Kelmės reformatų bendruomenės istorinių dokumentų rinkinį, jame pirmą kartą išsamiai buvo pateikta Gruževskių giminės istorija¹. Kartu parodyta, kaip šios giminės ir Kelmės miestelio istorijos buvo tarpiai tarpusavyje persipynusios. Mat nuo 1591 m. ši giminė tapo minėtos valdos savininkais, o vėliau valdos centre – Kelmės miestelyje buvusiame dvare gyveno iki pat Antrojo pasaulinio karo. Vėliau pasirodė įvairių tiek miestelio, tiek tuometinių jos savininkų istoriją aptariančių mokslo populiarinimo straipsnių, tačiau juose iš esmės buvo remiamasi minėtu B. Gruževskio sudarytu rinkiniu². XX a. pabaigoje pasirodė išverstas lenkų istoriko Ježio Ochmańskio straipsnis apie Žemaitijos bajoriją, kuriame jis atskleidė, kad XVII a. antroje pusėje pagal ekonominį pajėgumą Gruževskių giminė buvo trečia (po Radvilų ir Sapiegų) Žemaitijos kunigaikštystėje³. Tokio Gruževskių giminės statuso atskleidimas išprovokavo tyrimą, kurio metu, naudojantis naujai akumuliuota įvairių istorinių šaltinių medžiaga, detalai

buvo aptarta šios giminės istorija iki XVIII a. pradžios⁴. Po kurio laiko lankantis Baltarusijos (Minsko), Rusijos (Maskvos, Peterburgo) ir Lenkijos (Varšuvos) archyvuose ir bibliotekų rankraščiuose taip pat pavyko aptikti naujos medžiagos, kuri suteikė įdomios bei vertingos informacijos apie atskirus Gruževskių giminės narius.

Tad šio straipsnio tikslas – remiantis įvairiose istorinių šaltinių saugyklose naujai aptikta medžiaga papildyti iki šiol žinotą XVI–XVIII a. Gruževskių giminės istoriją, taip labiau atskleidžiant šios giminės reikšmę Žemaitijos kunigaikštystės istoriniame kontekste.

Naujos istorinių šaltinių atodangos

Šios giminės pirmtakas Žemaitijoje, pirmasis atvykęs iš Lenkijos Karalystės Mazovijos regiono bei įsikūręs Lietuvos Didžioje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), buvo Jonas Gruževskis (†1609). Pradžioje, dar prieš 1560 m., jis buvo užverbuotas Vladymyro paseniūnio Vasilijaus Hulevičiaus ir tapo Bajivo dvaro, buvusio Voluinėje (dab. Ukrainoje), vietininku. Vėliau jį savo globon perėmė LDK kancleris Mikalojus Radvila Juodasis, paskyręs jį Niechnievičių (dab. Baltarusijoje) dvaro vietininku. Mirus M. Radvilai Juodajam toliau J. Gruževskį ėmėsi globoti minėto Radvilos sūnus – LDK dvaro maršalka Mikalojus Radvila Našlaitėlis, kuris, įvertinęs ilgametę J. Gruževskio vietininkavimo patirtį, apie 1580 m. jį paskyrė Šiaulių valsčiaus (nuo 1589 m. tapusios ekonomija) vietininku, kurį šis administra-

1 Kościół ewangelicko-reformowany w Kelmach. Rys historyczny na dokumentach urzędowych, opracował Bolesław z Mł. Grużewski, Warszawa, 1912.

2 Anuometiniai mokslo populiarinimo straipsniai, žr.: *Kelmės kraštas: straipsnių rinkinys*, ats. sekretorius A. Krutkevičius, Vilnius, 1997, p. 241–242.

3 J. Ochmańskis, *Žemaitijos bajorija XVII a.*, in: *Senoji Lietuva*, Vilnius, 1996, p. 247.

4 J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia)*, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004/2, Vilnius, 2005, p. 53–78.

Archeologinių kasinėjimų (2024 m.) metu atkasti Kelmės dvaro rūmų rūsiai. Autoriaus nuotrauka.

vo dvylika metų⁵. Tapęs šio valsčiaus vietininku Jonas pamažu pradėjo „lipdyti“ savo žemėvaldą Žemaitijoje. Pradžioje 1586 m. jis nusipirko Želvių, o po metų – Šilėnų dvarus, galiausiai 1591 m. už 15 000 lietuviškų kapų grašių įsigijo stambią Kelmės valdą⁶. Ši pinigų suma buvo didžiulė, todėl natūraliai kyla klausimas, iš kur šis vietininkas gavo tiek pinigų? Atsakymą į šį klausimą sufleruoja Minske, Baltarusijos valstybinio istorijos archyvo Radvilų giminės fonde, aptiktas įdomus dokumentas, kuriuo tuometinis Šiaulių valsčiaus valdytojas M. Radvila Našlaitėlis senam savo tarnybininkui J. Gruževskui 1588 m. už 30 000 lenkiškų auksinų metams įkeitė visą šį valsčių. Ši 30 000 lenkiškų auksinų suma tuomet prilygo 12 000 lietuviškų kapų grašių sumai. Tai yra beveik panaši pinigų suma, už kurią

5 J. Drungilas, *Erelis lokio guolyje. Lenkų bajorai Žemaitijoje XVI–XVIII a. Migracija, kalba, atmintis*, Vilnius, 2019, p. 69.

6 J. Drungilas, *Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia)*, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004/2, Vilnius, 2005, p. 56–57.

(už 15 000 kapų grašių) vėliau J. Gruževskis nusipirko Kelmės valdą⁷. Pradedant svarstyti apie J. Gruževskio turimą finansinį kapitalą pirmiausia vertėtų prisiminti, kad jis Radvilų giminei priklausančiuose dvaruose, valdose vietininkavo daugiau nei 30 metų. Tad ilgainiui administruojant vis didesnes valdas jam kaip vietininkui taip pat nubyrėdavo atitinkamai ir didesnės pinigų sumos. Tuo labiau, kad nuo 1580 m. jo administruojamas didžiulis Šiaulių valsčius (vėliau tapęs viena iš didžiausių LDK ekonomijų, priklausiusių valdovo stalo dvarui), kuriam tuomet priklausė keturi miesteliai – Joniškis, Radviliškis, Šiauliai, Žagarė – turėjo ženkliai

7 Šis išlikęs dokumentas tikriausiai galėjo būti juodraštis. Jame šalia pirmojo teksto kita ranka yra surašytos pastabos. Pavyzdžiui, vietoje 30 000 įrašyta 30 500 auksinų, o Šiaulių valsčius J. Gruževskui turėjo būti įkeistas ne 1588 m., bet 1589 m., *Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі*, f. 694, ap. 4, b. 1841, l. 19.

padidinti jo turimas pajamas⁸. Galima įsivaizduoti, jei 1588 m. J. Gruževskis galėjo sugebėti M. Radvilai Našlaitėliui sumokėti metinę Šiaulių valsčiaus nuomos 30 000 lenkiškų auksinų sumą⁹, tai išsinuomojęs šį valsčių metams, jis kaip patyręs valdytojas žinojo, kad iš šios valdos jis turėtų gauti ženkliai daugiau, nei sumokėjo už jos nuomą. Tad nenuostabu, kad praslinkus dvejiems metams po šios nuomos jis nusipirko stambią Kelmės valdą. O visa ši istorija atskleidžia J. Gruževskio ekonominius gebėjimus bei sumanumą, t. y. tinkamai investuoti turimas lėšas, kad vėliau iš jų gautų dar didesnę pelną.

Po šios giminės pirmtako Jono mirties toliau giminės vairą perėmė jo sūnus Jurgis († 1651). Jį globoti ėmėsi LDK lauko etmonas Kristupas Radvila, pasitikėjęs jaunuoju Gruževskiu. Na, o apie išaugusį šių asmenų tarpusavio pasitikėjimą parodo vieno laiško, kuris dabar saugomas Rusijos nacionalinės bibliotekos Peterburge Rankraščių skyriuje, fragmentas. Minėtą laišką 1619 m. sausio 14 d. parašė LDK lauko etmonas K. Radvila vokiečių pėstininkų pulkininkui Jurgiui Krejciui, kuriame nurodė: „*Pone Krejcai, išvykdamas iš šių kraštų savo vietoje [vadovauti] palieku, tiek lenkų, tiek svetimšalių kariams jo malonybę poną Jurgį Gruževskį, Jo Karališkos Mylistos rotmistru, prašydamas, kad tinkamai jam rodytumėte pagarbą ir paklusnumą [...]*“¹⁰. Šio laiško fragmentas, kuriame atsiskleidžia K. Radvilos pasitikėjimas tuometiniu rotmistru, kartu byloja ir apie jau įgytą J. Gruževskio karinę bei vadovavimo patirtį. Todėl neatsitiktinai tuometiniam Žemaitijos vėliavininkui Jurgiui Šemetai išvykus su LDK didžiuoju etmonu Jonu Karoliu Chodkevičiumi į Chotyno žygį, o LDK lauko etmonui K. Radvilai renkant kariuomenę karui su švedais, šio žygio metu, 1621 m. spalio mėnesį Žemaitijos vėliavinin-

ku buvo išrinktas J. Gruževskis¹¹. Netrukus, 1635 m., neabejotinai įtakojant K. Radvilai, jis gavo penktą pagal rangą pareigybę Žemaitijoje – tapo Žemaitijos žemės teismo teisėju¹².

Su šiuo pakituisiu giminės statusu ir antrajai giminės kartai atstovaujančiais J. Gruževskiu ir jo žmona Marijona Samsonaite Podbereckyte († 1673) Kelmėje atsirado pirmieji mūriniai pastatai¹³. Tuomet buvo pastatyta mūrinė evangelikų reformatų bažnyčia, mūriniai įvažiuojamieji dvaro vartai, taip pat neseniai dvaro rūmuose atlikti archeologiniai kasinėjimai atskleidė, kad po visu dabartinių rūmų pastatu stovėjo mūriniai dvaro rūšiai.

Prie visų šių detalių galime pridėti dar vieną istorinį šaltinį – laišką, saugomą Vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje. Šis laiškas rašytas J. Gruževskio LDK maršalkai Albertui Liudvikui Radvilai, Mikalojaus Radvilos Našlaitėlio, anksčiau globojusio Joną Gruževskį († 1609), sūnui. Laiškas yra gerokai nukentėjęs, matyti, kad jis yra apdegęs, o jo dešiniojo šono kraštai nubyrėję, tad dalis laiško teksto yra neatstatoma. Dėl šios priežasties sunku nustatyti laiško surašymo datą, tačiau jame užfiksuotos dvi detalės leidžia nustatyti apytikslį jo surašymo laiką. Pirmą, šiame laiške J. Gruževskis pasirašo kaip Žemaičių žemės teismo teisėjas, vadinasi, jis rašytas po 1635 m., kai J. Gruževskis jau buvo gavęs šią pareigybę. Antra, laiškas adresuotas A. L. Radvilai, tuomet išėitų, kad buvo rašyta po 1640 m., po pagrindinio J. Gruževskio patrono LDK lauko etmono K. Radvilos mirties. Tad pastarajame laiške J. Gruževskis rašė minėtam A. L. Radvilai: „*Nejaučiu jūsų kunigaikštiskai mylistai padaręs tokių didelių paslaugų, kad drįsčiau prašyti jūsų kunigaikštiskos mylistos, tačiau pats jūsų malonybę prašėte, kad būčiau užtikrintas, kad leisite keletą medžių iš savo girios paimti, primenu šį pažadą [...], tad su tokia viltimi pradėjau statyti namelį (lenk. „domek“)*

8 A. Miškinis, Šiaulių ekonomijos miestų ir miestelių genezės ir ūkinės-architektūrinės raidos kai kurios ypatybės, *Lietuvos istorijos metraštis, 1986 metai, 1987, p. 22–38.*

9 Ši 30 000 auksinų suma buvo tokia pati kiek kitiems valdytojams 1617–1635 m. kainavo visos Šiaulių ekonomijos metinė nuoma, žr. A. Tyla, Lietuvos rūmų išdas: pajamų šaltiniai ir jų panaudojimas (XVI a. pab. – XVII a.), *Lietuvos istorijos metraštis, 1995, 1996, p. 34.*

10 „Panie Kroitz, pod swój odjazd z tych tu krajów zostawuję na miejscu swym tak nad polskim, jako i nad cudzoziemskim żołnierzem jego miłościwego pana Jerzego Gruszowskiego rotmistrza Jego Królewskiej Mości, chcąc to mieć po wszystkich aby posłuszeństwo i uszanowanie przystojne oddawali“, *Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург, Отдел Рукописей, ф. 971 (Собр. авт. П. П. Дубровского), ар. 1, Авт. 321/2, док. nr. 15, л. 1.*

11 *Rejestrzy popisowe pospolitego ruszenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1621 r.*, opracował A. Rachuba, Warszawa, 2015, p. 21.

12 *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. III: Księstwo Żmudzkie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2015, p. 242, nr. 1128.

13 R. Butvilaitė, Kelmės dvaro sodybos architektūros raida XVI–XX amžiais, *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai* (ser. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48), Vilnius, 2008, p. 105.

Jono Gruževskio patrono, LDK arklidininko Boguslavo Radvilos portretas (apie 1650 m.), nutapytas flamandų dailininko Vilemo van Honthorsto. Iš kunigaikščio Motiejaus Radvilos kolekcijos. Prieiga per internetą: <https://www.valdovurumai.lt/lt/parodos/i/5313/vilniaus-piliu-ismadovotojas-boguslavo-radvilos-portreto-paroda/>

Kelmėje.¹⁴ Iš išlikusio teksto nėra aišku, kur ir kioje vietoje statomas minėtas „namelis“, tačiau ši detalė, tikėtina, byloja apie prasidėjusias ar įsibėgėjusias pačių dvaro rūmų ar vieno kurio iš rūmų aplinkoje buvusių pastatų statybas.

Toliau tėvui Jurgiui rūpinantis giminės reikalais, jis savo sūnus patikėjo Radvilų globon. Štai, anuomet du jo sūnūs – aštuoniolikmetis Jonas ir Mikalojus Gruževskiai kartu su septyniolikmečiu, būsimuoju LDK arklidininku, Boguslavu Radvila keliavo po Vakarų Europą¹⁵. Šis trejetas drauge keliaujančių jaunuolių 1637 m. įsirašė į Groningeno, o 1640 m. – į Leideno protestan-

14 „Nie czuję ja żadnych moich tak wielkich u waszej księżęcej miłości, mego miłościwego pana, zasług, żebym śmieie miał do waszej księżęcej miłości, mego miłościwego pana, donosić prośbę. Ale iż sama łaska waszej księżęcej miłości, miłościwego pana, kazała mi być bezpiecznym, kiedyś mi z łaski [...], kilka drzewa z puszczy swej dzitowiańskiej [...], przypominam tylko tę obietnicę [...], bom w tę nadzieję domek budować zaczął mego kielmieńskiego [...],“ Žemaitijos žemės teismo teisėjo J. Gruževskio laiškas LDK maršalkai A. L. Radvilai, *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*, z. 354: *Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział V* (toliau – AGAD, AR), nr. 4830, l. 54v.

15 T. Wasilewski, Wstęp, *Bogusław Radziwiłł. Autobiografia*, Warszawa, 1979, p. 20.

tiškus Olandijos universitetus¹⁶. B. Radvilos biografijos tyrinėtojai žino, kad jis ne kartą lankėsi Prancūzijoje, bet ne visais atvejais išliko šaltinių, leidžiančių nustatyti konkretų B. Radvilos buvimo Prancūzijoje laiką. Vienas iš tokių atvejų, kai galima patikslinti ne tik LDK arklidininko B. Radvilos, bet ir J. Gruževskio apsistojimą Prancūzijos sostinėje Paryžiuje, tai išlikęs dar vienas istorinis šaltinis – nedidelis, iš Brėmeno miesto kilusio, anuomet Prūsijos Kunigaikštystės Karaliaučiaus miesto tarybai priklausiusio, Jono Bredeloenos atminimų albumėlis. Dabar šis albumėlis saugomas Maskvoje, Rusijos valstybinės viešosios istorinės bibliotekos Rankraščių skyriuje, kur po Antrojo pasaulinio karo kaip karo grobis pateko nedidelis, bet svarbus liuanistiniam tyrimams knygų ir dokumentų rinkinys. Iš šio albumėlio įrašo sužinome, kad J. Bredeloenas ir J. Gruževskis susitiko Paryžiuje 1641 m. gruodžio 7 d. Tuomet Karaliaučiaus tarybos nariui jo albumėlio 98 lape J. Gruževskis paliko lotynišką įrašą, kurį galima išversti taip: „*Bet kuris kraujas yra vienspalvis, dėl to tikras kilmingumas yra tas, kuris pradžių gauna nuo narsumo. Iš*

16 V. Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, Chicago, 1987, p. 111.

*draugiškumo šiek tiek parašiau.*¹⁷ Po to pasirašė – Jonas Gruževskis, Lietuvos bajoras, Paryžius. Įdomu, kad šiame įrašė matyti, kaip prie lotyniško įrašo *Lituanus*, t. y. „lietuvis“, pradžioje buvo bandyta rašyti *Polonus*, t. y. „lenkas“, bet rašydamas antrą raidę J. Gruževskis persigalvojo ir ištaisė į „lietuvį“. Šio pirminio sumanymo, kai jis norėjo įsirašyti kaip „lenkas“, neverta sieti su J. Gruževskio giminės lenkiška kilme, nes tokiu atveju greičiau būtų įsirašęs kaip *Samogita*, t. y. „žemaitis“, nes jis gimė ir užaugo Žemaitijos kunigaikštystėje. Greičiau jis save norėjo įvardinti „lenku“, taip parodydamas, kad yra Abiejų Tautų Respublikos pilietis. Kita vertus, šis J. Gruževskio apsilankymas Paryžiuje liko tiksliai užfiksuotas ir šiandien kiekvienam kelmiškiui, besigrožinčiam Paryžiumi bei keliaujančiam šio miesto gatvėmis, gali priminti, kad prieš keletą šimtmečių čia taip pat lankėsi ir anuometinis Kelmės valdos ir miestelio savininkas.

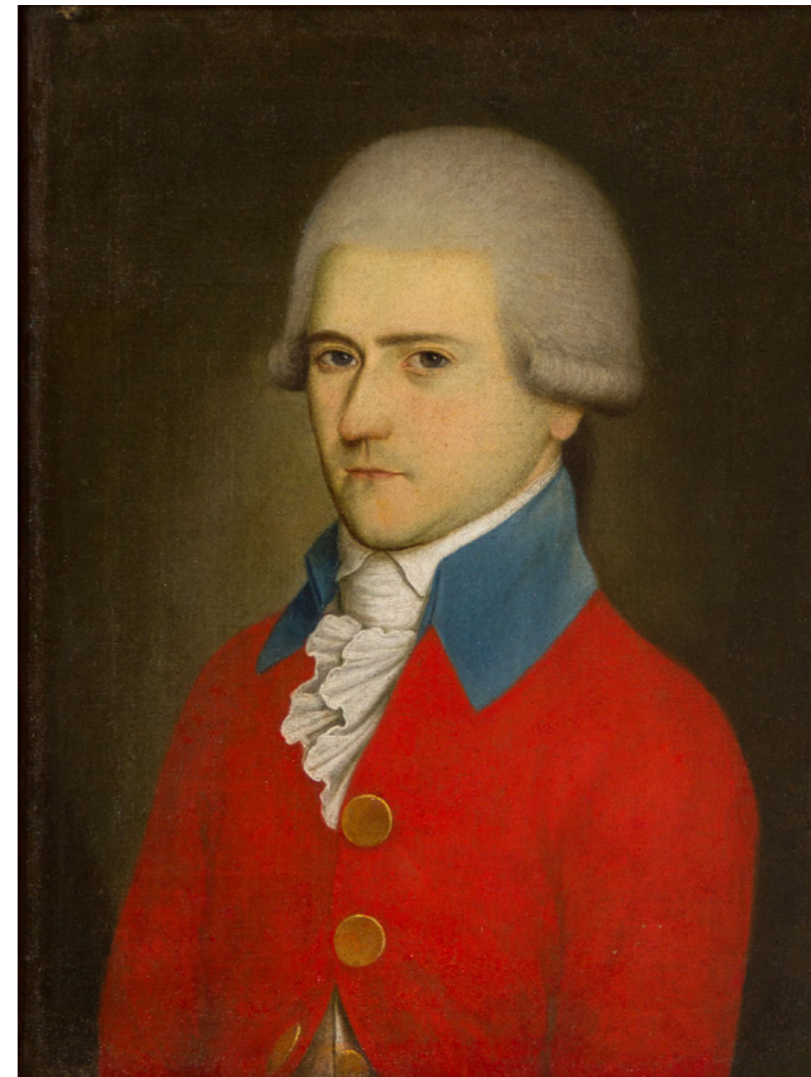
Kelionių patirtys bei tolesnis bendravimas leido susiformuoti tarpriems patrono B. Radvilos ir jo kliento J. Gruževskio ryšiams. Šių ryšių svarbą bei reikšmę patvirtina anuomet Kelmės dvaro rūmuose kabėjęs B. Radvilos paveikslas. Štai 1675 m., praėjus šešeriems metams po Boguslavo Radvilos mirties, J. Gruževskis laiške Brandenburgo kurfiursto patarėjui Johannui Richardui Fehrui (†1689) rašo: „[...] *Siunčiu jos mylistai kunigaikštystei* [t. y. – Liudvikai Karolinai Radvilaitei] *šviesios atminties jo mylistos pono [Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės] arklidininko paveikslą, nutapyto jaunystėje, gyvai, kurį [reiktų] pataisyti arba perkopijuoti*“¹⁸. Iš šio teksto aiškėja, kad J. Gruževskis puikiai prisiminė, kaip B. Radvila atrodė jaunystėje, ir jo prierašas, kad paveikslas tapytas gyvai (lot. „ad vivum“), rodo, kad tapant B. Radvilos paveikslą greičiausiai dalyvavo ir J. Gruževskis. Taip pat pateikto teksto pabaigoje prirašyta, kad šį paveikslą reiktų persikopijuoti, o tai galėtų reikšti, kad jo

savininkas J. Gruževskis išsiųsdamas šį paveikslą taip pat norėjo ir jį atgauti. Tai tik patvirtina tarp J. Gruževskio ir jo jau mirusio globėjo buvus stiprų emocinį ryšį.

Galiausiai šios kelionės, stipri giminės ekonominė padėtis bei jos narių užimamos aukštos pareigos suteikė impulsą atsirasti naujiems kultūriniais poreikiams. Šalia Kelmės dvare kaupiamų paveikslų vertėtų paminėti ir čia formuojamą Gruževskių giminės biblioteką. Antai, iš laiško, Žemaitijos pakamario J. Gruževskio 1687 m. rašyto tam pačiam Brandenburgo kurfiursto patarėjui J. R. Fehrui, atsiskleidžia keletas įdomių detalių. Vienoje laiško dalyje rašoma: „[...] *jo mylistai kunigui Blašpilui, maloningajam ponui, žemai lenkiuosi ir prašau, kad atsiųstų mano sūnaus knygas*“. Tai patvirtina, kad Kelmės dvare buvo kaupiama biblioteka, ir rodo savininko rūpestį, kad jo turėtos knygos sugrįžtų į dvaro biblioteką. Kitame šio laiško fragmente užfiksuota dar viena detalė: „[...] *paskutinį kartą būdamas Karaliaučiuje ieškojau knygos, kurios pavadinimas – Juozapas, Judėjos senovė* („Josephus, Antiquitate Judaica“), *lotynų kalba, tačiau tą kartą neradau, jeigu per dabar vykstantį jomarką ši knyga būtų, drįstu paprašyti, kad jūsų mylista pone, iš savo malonės, tą knygą nupirtumėte ir man per pasiuntinį atsiųstumėte* [...]“¹⁹. Pastarasis teksto fragmentas rodo J. Gruževskio bibliofilinį polinkį kryptingai savo bibliotekai ieškoti vienos ar kitos knygos, kaip ir šiuo atveju – ieškant pirmojo amžiaus žydų istoriko Juozapo Flavijaus knygos apie Judėjos senovę. Be to, tai rodo, kad J. Gruževskis buvo guvus ir smalsus skaitytojas, kuris lankydamasis miestuose kartu užsukdavo ir pas knygų prekiautojus.

Apibendrinant aptartą XVI a. antrosios pusės – XVII a. pradžios Gruževskių giminės istoriją bei ją papildant naujais duomenimis, išryškėjo kiekvienos giminės kartos nuopelnai. Pirmosios kartos atstovas – Jonas (†1609), buvęs Radvilų giminės valdų vietininkas, suformavo stambią žemėvaldą, taip vėlesnių giminės kartų atstovams užtikrindamas nuolatinį ekonominį pajėgumą, vėliau padėsiantį išaugti giminės statusui. Antrosios kartos atstovas Jurgis (†1651) pirmas prasimušė į Žemaitijos valdžios elitą, tapęs Žemaitijos žemės teis-

19 „Jego mości księdzu Blaszpilowi, memu miłościwemu panu, nisko kłaniam i proszę o odesłanie ksiąg syna mego [...]“, „będać ostatnią razą w Królewcu szukałem księgi, której tytuł Josephus, de Antiquitate Judaica, in lingua latina, lecz pod ten czas nie znalazłem, jeśliby podczas terażniejszego jarmarku ta księga była, śmiem wielce prosić, abyś wasza miłość pan z łaski swej któremu z swoich kazał tę księgą kupić i przez tego posłańca mi odsyłać“, AGAD, AR, nr. 4834, l. 51–52.

LDK rotmistro Marcijono Gruževskio portretas, XVIII a. pabaiga. Šiaulių „Aušros“ muziejus, D–T 515.

mo teisėju. Jis giminės statusą įvirtino ir savo valdos centre – Kelmėje, čia pradėjęs statyti mūrinius reprezentacinius objektus – dvaro įvažiuojamuosius vartus, evangelikų reformatų bažnyčią, dvaro rūsius. Trečiosios kartos atstovas Jonas 1684 m. gavo trečią pagal rangą regione – Žemaitijos pakamario pareigybę²⁰, jam valdant Kelmės dvaras tapo kultūrinio židiniu, kuriam buvo galima rasti paveikslų bei vietinių savininkų formuojamą biblioteką. Galiausiai ketvirtosios kartos atstovas Jokūbas Kazimieras 1702 m. tapo LDK virtuvininku, taip pasiekęs šios giminės galimybių viršūnę, prasimušęs į LDK valdantįjį elitą²¹.

20 *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. III: *Księstwo Żmudzkie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2015, p. 219, Nr. 983.

21 *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, opracowali H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994, p. 64, Nr. 331.

Nuo pareigūnų link karininkų – prūsiškasis Gruževskių šeimos modelis XVIII a.

1709 m. minėtasis Jokūbas, LDK virtuvininkas, žuvo dalyvaudamas tuomet vykusiame vidaus kare²². Po jo žūties pastebimi tam tikri pokyčiai giminės veikloje. Vienas iš Jokūbo sūnų – Marcijonas Liudvikas (1700–1775), pradžioje studijavęs Karaliaučiuje, vėliau pasirinko karinius mokslus tęsti Berlyne, o galiausiai Prūsijos kariuomenėje ištarnavo kapitono laipsnį. Jis susilaukė keleto sūnų, iš kurių trys pasirinko karininko profesiją: Jurgis Viktoras (1753–1807) tapo LDK kariuomenės generolu adjutantų, Jokūbas Ernestas (1755–1829) – LDK kariuomenės majoru, o Marcijonas (1757–1812) – LDK

22 A. Rachuba, Polityka nominacyjna Stanisława Leszczyńskiego na Litwie w latach 1705–1709, *Przegląd Historyczny*, t. 83, zeszyt 4, 1992, p. 624.

rotmistru²³.

Galiausiai šios giminės linijos trečiojoje karininkų kartoje vienas iš minėto Jokūbo Ernesto sūnų – Julius Teodoras (1808–1865), tęsdamas tėvo tradiciją, tapo vienu iš 1831 m. sukilimo Žemaitijoje vadū²⁴. Kaip matome, šios Gruževskių giminės linijos atstovai nesivaikė Žemaičių kunigaikštystės garbės ir titulinų pareigybių, jų veikla kryptingai buvo nukreipta į kariuomenę. Tai taip pat atspindi ir gana asketiškai atrodančio Marcijono Gruževskio portretas, kuriame jis vaizduojamas kaip blyškaus, susikaupusio ir griežto veido asmuo, stebintis skvarbiu žvilgsniu²⁵.

Neabejotinai tokio veiklos modelio pasirinkimui turėjo įtakos Prūsijos kilmingųjų pavyzdys. Mat tuometinėje Prūsijos bajorijoje egzistavo trys veiklos modeliai: pirma – karininkas (viena iš populiariausių veiklų tarp Prūsijos kilmingųjų), antra – biurokratas (dalyvaujantis teisinėje-administracinėje veikloje), trečia – valdovo dvaro pareigūnas²⁶. Šio prūsiškojo karininko modelio įsitvirtinimą Gruževskių giminėje XVIII a. – XIX a. pradžioje nulėmė keletas veiksnių: pirma – studijos vokiečių kalbuose kraštuose²⁷, antra – konfesija (evangelikai reformatai) ir trečia – vedybos su vokiškos kilmės bajoraitėmis²⁸.

Kita vertus, Gruževskių gaunamos didelės finansinės pajamos iš jiems priklausančių valdų leido dar labiau išsiskleisti Kelmės dvaro kultūrai. Čia galime paminėti keletą svarbesnių jos komponentų. Pirma, XVIII a. dešimtajame dešimtmetyje valdos centre – Kelmės miestelyje pastatyti rūmai, kurie buvo tretieji mūriniai rūmai (greičiausiai tai galima sieti taip pat su Prūsijos įtaka)

Žemaitijos kunigaikštystėje²⁹. Antra, dvaro biblioteka (kaupama nuo XVII a.), kurioje XVIII a. pabaigoje buvo virš 5 000 tomų knygų ir rankraščių kolekcija³⁰. Apie šios bibliotekos turtingumą byloja ir tai, kad 1805 m. generolas Jurgis Gruževskis Vilniaus universiteto bibliotekai padovanojo S. B. Chilinskio Biblijos neužbaigto vertimo, (pagal apimtį didžiausią iki šiol žinomą šio leidinio variantą), išspausdinto Londone (1660–1662) egzempliorių, kurio iki šiol pasaulyje žinomi tik trys (du iš jų – dingę) egzemplioriai³¹. Trečia, šiuose rūmuose buvo saugoma giminės sukaupta numizmatinė kolekcija³². Beje, 2024 m. Kelmės dvaro rūmuose vykusių archeologinių kasinėjimų metu buvusios rūmų išdėstymo patalpoje rastas Romos imperatoriaus Arkadijaus (308–408 m.) solidas, kuriame pavaizduota jo žmona Aelija Eudoksija. Neabejotina, kad ši moneta, atsitiktinai iškritusi ir nuriedėjusi po grindimis, priklausė minėtai Gruževskių giminės numizmatinei kolekcijai. Ketvirta, kaip matyti iš aukščiau pateiktų detalių bei vėlesnių žinių, neabejotinai dvaro rūmuose buvo giminės portretų galerija³³. Penkta, dvare buvo saugomas dar XVI a. pabaigoje pradėtas tvarkyti Kelmės valdos archy-

29 Jurbarko rajone esanti mūrinė Panemunės pilis pradėta statyti XVII a. pradžioje (*Lietuvos architektūros istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius, 1987, p. 233–236.), Raseinių rajone esantis Biliūnų dvaras – XVIII a. pradžioje (*Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: *Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, Vilnius, 1987, p. 175–177), o Kelmės dvaro rūmai pastatyti XVIII a. dešimtajame dešimtmetyje (R. Butvilaitė, Kelmės dvaro sodybos architektūros raida XVI–XX amžiais, *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai* (ser. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48), Vilnius, 2008, p. 112–113.).

30 Antai, Jurgio Gruževskio brolis Jokūbas Deltuvos dvare XVIII a. pabaigoje buvo sukaupęs apie 2 000 tomų knygų, plačiau žr.: L. Vladimirovas, *Apie knygas ir bibliotekas: straipsnių rinkinys*, sudarytojos G. Raguotienė, A. Glosienė, Vilnius, 2002, p. 76, 175.

31 G. Kavaliūnaitė, įvadas, *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija. Senasis testamentas*, t. I: *Lietuviško vertimo ir olandiško originalo faksimilės*, parengė G. Kavaliūnaitė, Vilnius, 2008, p. xlvij–lij.

32 D. Grimalauskaitė, Lietuvos dvarų numizmatikos rinkinių pėdsakais: Gruževskių giminės kolekcija, *Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai* (ser. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55), Vilnius, 2009, p. 165–180.

33 Apie tokį giminės rinkinį bei jo tęstinumą šiandien byloja išlikę Marcijono (XVIII a. pabaiga), Jono (1844 m.) ir bendras Gruževskių šeimos trijų kartų (1824 m.) portretai (*Šiaurų „Aušros“ muziejus*, D–T 485, 515, 734).

23 *Kościół ewangelicko-reformowany w Kelmach. Rys historyczny na dokumentach urzędowych*, opracował Bolesław z Mł. Grużewski, Warszawa, 1912, p. 270, 295.

24 F. Sliesoriūnas, *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1974, p. 85 ir kt.

25 M. Matuškaitė, *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2010, p. 486, Nr. 375.

26 Plačiau žr. M. Konopnicka, *Oficer, urzędnik, dworzanin: kariery szlachty śląskiej w państwie pruskim (1740–1806)*, Zielona Góra, 2014.

27 Žinoma, kad 1768 m. broliai Jurgis Viktoras ir Jokūbas Ernestas Gruževskiai įsirašė į Karaliaučiaus universitetą, V. Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, Chicaga, 1987, p. 111.

28 Apie Gruževskių situoktines XVIII a. žr.: S. Konarski, *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa, 1936, p. 100.

Kelmės dvaro rūmuose vykusių archeologinių kasinėjimų (2024 m.) metu rastas Romos imperatoriaus Arkadijaus (308–408 m.) solidas, kuris priklausė Gruževskių giminės numizmatinei kolekcijai. Egidijaus Ūksos nuotrauka.

vas³⁴, kurio didžiausia dalis šiandien saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje³⁵. Šešta, žinoma, kad šalia rūmų buvo saulės laikrodis³⁶, ir septinta, dvarui priklausė muzikantų grupė³⁷, taip pat ir kiti kultūriniai atributai, kurių detalesnis tyrinėjimas dar laukia ateityje.

Taigi, kaip parodė šis tyrimas, Gruževskių giminės istoriją sąlyginai galima padalinti į du

34 Plačiau apie tuometinį J. Gruževskio archyvą žr.: J. Drungilas, Jono Gruževskio archyvo registras (XVI a. pab. – XVII a. pr.), *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, sudarė D. Antanavičius, D. Baronas, Vilnius, 2008, p. 251–266.

35 Apie Kelmės dvaro archyvą, kuriame saugomi 1444–1938 m. dokumentai, žr. E. Treinienė, Žemaitijos dvarų dokumentų kolekcija, *Lietuvos istorijos metraštis 1981 metai*, 1982, p. 107–108.

36 Saulės laikrodis minimas 1716 m. Kelmės dvaro inventoriuje, *Kościół ewangelicko-reformowany w Kelmach. Rys historyczny na dokumentach urzędowych*, opracował Bolesław z Mł. Grużewski, Warszawa, 1912, p. 278.

37 R. Butvilaitė, Kelmės dvaro sodybos architektūros raida XVI–XX amžiais, *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai* (ser. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48), Vilnius, 2008, p. 108.

etapus. Pirmasis etapas – XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia, kai keturių kartų giminės nariai pamažu, proteguojami Radvilų giminės atstovų, nuosekliai kopė Žemaitijos valdžios elito pareigybiniais laiptais, o galiausiai pateko net į LDK valdantįjį elitą. Be to, pirmojoje kartoje suformuota stambi žemėvalda buvo giminės ekonominio stabilumo garantas, kuris sudarė sąlygas Kelmės dvarui tapti giminės statusą reprezentuojančiu, pagrindiniu dvaru. Antrasis etapas – XVIII a. – XIX a. pradžia, kai šioje šeimoje įsitvirtino prūsiškasis, t. y. tik karinės veiklos (karinių pareigybių) modelis, o gaunamos finansinės įplaukos buvo nukreipiamos į Kelmės dvaro kultūros raišką. Todėl anuomet Kelmės provincinis dvaras tapo vienu iš kultūros židinių Žemaitijos kunigaikštystėje, kurio išskirtinumą kūrė bei formavo Gruževskių giminė, o tai neabejotinai paveikė ir miestelio bendruomenę bei jos gyvenimą³⁸.

38 Plačiau apie Gruževskių įtaką Kelmės miesteliui žr.: J. Drungilas, Privataus miestelio raida Žemaitijoje: Kelmės atvejis (XVI a. pabaiga – XVIII a. pradžia), *Miestas, dvaras, kaimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje XVI–XVIII a. Lokalinės istorijos problemos*, sudarė R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2018, p. 83–120.

Laurynas Giedrimas,
Lietuvos istorijos instituto doktorantas,
Šiaulių „Aušros“ muziejaus muziejininkas

(NE)PAMIRŠTOS ISTORIJS:

KELMĖS KATALIKAI 1824-AISIAIS

*Praesentes Metricae Mortuorum Ecclesiae Parochialis Kelmensis, per me infra scriptum sunt lectae, quas quum Originalibus concordari, fide publica atestor. Anno Dni 1825 Januarij 3 die – Gregorius Billewicz Parochus Kelmensis*¹ – tokį paliudijimą užbaigęs 1824-uosius ir pradėjęs 1825-uosius metus Kelmės Romos Katalikų Bažnyčios mirties metrikų knygos nuorašo pabaigoje užrašė Kelmės klebonas Grigalius Bilevičius, knygoje lotynų kalba įamžinęs paprastų Kelmės parapijos gyventojų gyvenimo istorijas. Įrašai, patvirtinantys mirties, kaip ir gimimo ar santuokos sudarymo faktą, dažnu atveju yra vieninteliai paprastų parapijos gyventojų gyvenimų liudinininkai, nes gyventojai, dažnai neraštingi ar mažai raštingi, jokios informacijos apie save nepalikdavo. Nors krikštas – tai ne gimimas, o laidotuvės – tai ne mirtis, kaip rašė istorikė Jolita Sarcevičienė², daugiau nėra kito būdo (išskyrus archeologiją), kaip būtų galima iš labai arti pažvelgti į prieš du šimtus metų Kelmėje ar kuriame nors kitame Žemaitijos ar Lietuvos krašte vykusį kasdienį gyvenimą ir patirti, kokie buvo žmonių džiaugsmas ir vargai, koks buvo žmogaus gyvenimas

1 *Patvirtinu, kad Kelmės parapijos mirties metrikų knygos nuorašas sutampa su originalu. Kelmės klebonas Grigalius Bilevičius – 1825 m. sausio 3 d. XIX a. I pusėje kiekvienas katalikų parapijos klebonas kasmet turėjo pateikti gimimo, santuokos ir mirties metrikų nuorašus Rusijos imperijos valdžios institucijoms.*

2 Sarcevičienė Jolita, „Krikštas – tai ne gimimas, o laidotuvės – tai ne mirtis: parapijų metrikų knygos istorinės demografijos ir šeimos tyrimų kontekste“. *Ministri historiae: pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 451–471.

apskritai³. Tačiau metrikų knygos sudaro galimybę ne tik žvilgtelėti į parapijiečių gyvenimus, bet ir labiau praskleisti katalikų dvasininkijos kasdienybę: koks buvo jų darbo krūvis, kaip vyko sielovadinio darbo pasiskirstymas⁴. Mano pranešime apie Kelmės dvasininkijos buitį ir parapiją, skaitytame Kelmės krašto muziejuje vykusioje konferencijoje „Kelmei 540“, didžiausias dėmesys buvo skirtas materialinei Kelmės dvasininkijos aplinkai⁵. Šis tekstas yra apie Kelmės katalikų dvasininkijos ir parapijiečių santykį, apie tai, kaip Kelmės katalikų kunigai teikė sakramentus savo parapijiečiams ir su kokiomis parapijiečių gyvenimo aplinkybėmis jiems tekdavo susidurti. Tačiau kodėl analizei pasirinkti 1824-iejį, o ne kokie 1854-iejį ar kurie kiti metai? Šie-

3 Svarbu paminėti tyrimus, kuriuose metrikų knygos naudotos socialinei, kasdienybės ir mikroistorijos analizei: Saviščevas Eugenijus, „Plungė: „Žemaičių dievų“ žemės bendruomenė XVIII amžiaus pirmoje pusėje“. *Lietuvos istorijos studijos*, 2016, t. 37, p. 83–105; Judžentytė Skaistė, *Palangos ir Salantų parapijų bendruomenių kasdienybė, remiantis bažnyčių metrikų knygomis (nuo XVIII a. pab. iki XIX a. 4-to deš.)*. Magistro darbas. Klaipėdos universitetas, 2017.

4 Čia verta paminėti tyrimą, kuriame buvo analizuojami rašytojo K. Donelaičio socialiniai santykiai su parapijiečiais ir kolegoms pasitelkiant metrikų knygas: Schiller Christiane, „Kristijonas Donelaitis ir jo amžininkai: Tolminkiemio bažnyčios metrikų knygos kaip autobiografinio pasakojimo šaltinis“. *Knygotyra*, 2015, t. 64, p. 11–30. Taip pat tyrimą: Nastopka Kęstutis Valentinas, „Kristijono Donelaičio įrašų krikšto metrikų knygose sakininė struktūra“. *Kristijono Donelaičio reikšmės*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 100–109.

5 Giedrimas Laurynas, *Kelmės katalikų klebonija ir parapija XIX a. I pusėje*. Pranešimas konferencijoje „Kelmei 540“ Kelmės krašto muziejuje, 2024.

Vaikas Laukių kaime, XX a. 4 deš. Pelikso Bugailiško nuotrauka. ŠAM E-I 132/29. XIX a. I pusėje Laukiai buvo vienas didesnių Kelmės parapijos kaimų. Šiandien šio kaimo nebėra.

met Kelmė mini jubiliejinę 540 metų sukaktį, tad 1824-ieji yra žvilgsnis į Kelmės krašto gyventojų praeitį prieš du šimtus metų. Ji nuo šiandienos yra nutolusi tiek, kad jau niekas iš dabar gyvenančiųjų tų laikų atsiminti negali, tačiau dar nenutolusi tiek, kad nebūtų galima „prakalbinti“ tų laikų žmogaus. Istoriografijoje dažnai pasakojama negyvais faktais, tačiau kiekvienas žmogus yra istorijos kūrėjas – istorijos, kurioje atsispindi jo gyvenamojo meto realybė, vyraujančios politikos ir kultūros įtakos. Šis tekstas yra vienas iš būdų parodyti, kaip istorijos tyrimuose galima panaudoti metrikų knygas, ką iš jų galima sužinoti apie paprastų žmonių gyvenimą ir kaip metrikų knygos gali papildyti istorijos žinias.

1824-ieji Kelmės katalikų klebonijoje ir parapijoje

Iš esmės 1824-ieji Rusijos imperijos Vilniaus gubernijos Raseinių apskrčiai priklausiusioje Kelmėje nebuvo niekuo ypatingi. Kažkur toli, Mesolongione (dab. Graikija), mirė žymus anglų poetas Džodžas Baironas (1788–1824), o kitoje pasaulio pusėje, įžengęs į Peru ir sumušęs paskutinius Ispanijos kariuomenės Pietų

Amerikoje dalinius, Simonas Bolivaras (1783–1830) tapo Peru prezidentu. Tačiau vargu ar apie šiuos įvykius ką nors žinojo šiaudais dengtoje, iš pušinių rąstų ant akmeninių pamatų pastatytoje Kelmės klebonijoje gyvenęs klebonas G. Bilevičius ir du jo vikarai Dominikas Vaškevičius bei Petras Steponavičius, kuriam 1824-aisiais teko palikti Kelmės parapiją ir savo vietą užleisti vikarui Jonui Beniuševičiui. Kelmės klebonijai 1824-ieji galėjo būti ypatingi nebent tik tuo, kad tais metais dvasininkams teko darbuotis viena diena daugiau nei ankstesniais ar vėlesniais metais, mat 1824-ieji buvo keliamieji metai. Tų metų vasario 29-ąją Kelmės katalikų bažnyčioje buvo pakrikštyti du Laukių kaime gimę kūdikiai, o parapijoje numirė du parapijiečiai, kurių vienas buvo iš Kipšių, o kitas – iš Degučių. Apskritai, metų pradžia – sausis, vasaris ir kovas – Kelmės parapijoje buvo didžiausio mirtingumo mėnesiai. Vėliau, balandį ir gegužę, mirčių skaičius sumažėjo, bet dar išliko gana didelis. O 1824 m. viduryje ir antrojoje pusėje Kelmės parapijoje mirė jau visai nedaug žmonių. Tačiau gimimų skaičius visus metų mėnesius išliko tolygus, bet daugiau vaikų gimė kovą, balandį ir gegužę (daugiausia – gegužę). Tad metų pradžioje turėjus dau-

giau laidotuvių, pavasarį Kelmės katalikų dvasininkijai teko teikti daugiau Krikšto sakramentų. Na, o metų pabaigoje kelmiškiei dažniausiai tuokdavosi. Beveik pusė visų 1824-aisiais sudarytų santuokų įvyko lapkričio mėnesį, o ypač daug – lapkričio pabaigoje. Mat kelmiškiei, baigę rudeninius žemės ūkio darbus, skubėjo tuoktis ir švęsti, nes prasidėjus adventui ir laukiant šv. Kalėdų triukšmingai linksminintis jau nebuvo galima. Vestuves kelmiškiei taip pat skubėjo kelti ir prieš gavėnią. Nors vasaris 1824-aisiais buvo antras mėnuo pagal Kelmės Katalikų bažnyčioje sudarytų santuokų skaičių, tačiau lapkritį buvo sudaryta net trigubai daugiau santuokų nei vasarį. Pasibaigus gavėniai – po šv. Velykų kelmiškiei taip pat tuokėsi, tačiau atėjus vasarai didžiausias dėmesys buvo skiriamas žemės ūkio darbams, tad santuokų buvo sudaroma labai mažai. Apskritai, Kelmės Katalikų dvasininkijai pati darbingiausia buvo pirmoji metų pusė ir lapkričio mėnuo. Sunkiausias buvo kovas, kai dar buvo didelis parapijiečių mirtingumas, tačiau prasidėjus pavasariui jau didėjo ir gimstamumas. Lengviausias buvo rugsėjo mėnuo, kai nebuvo daug krikštynų, vestuvių ir laidotuvių. Kelmės klebonijoje 1824-aisiais didžiausias patarnavimų krūvis teko vikarui D. Vaškevičiui, o kitas vikaras P. Steponavičius ir jį vėliau pakeitęs vikaras J. Beniuševičius sakramentus kelmiškiams teikė rečiau. Dar rečiau sakramentus Kelmės parapijiečiams teikė klebonas G. Bilevičius. Klebonas, atrodo, dažniau sakramentus teikė tada, kai dėl užimtumo to negalėjo daryti vikarai, taip pat – išskirtiniais atvejais. Pavyzdžiui, 1824 m. kovo 25 d. klebonas pakrikštijo 26 metų žydą Benediktą Marcinovskį⁶, o žydų krikštijimas tikrai nebuvo dažnas atvejis Kelmės katalikų parapijoje. Kita vertus, tą kovo 25-ąją dar buvo pakrikštyti du naujagimiai, taip pat – mirė trys parapijiečiai. Tad ši diena buvo ištis darbinga. Be klebono ir vikarų, labai retai sakramentus dar teikė Kelmės altarijoje gyvenęs altarista Antanas Rubavičius, kuris per aptariamuosius metus pakrikštijo du kūdikius. Taip pat sausį Kelmės bažnyčioje du kūdikius pakrikštijo Viduklės klebonas Simonas Sakalauskas. Tokie buvo 1824-ieji Kelmės katalikų klebonijoje ir parapijoje.

Krikšto istorijos: Petronėlė iš Gineikių ir Gracijonas Julijonas iš Minelgių

1824-ųjų birželio 26 d., iš karto po Joninių, Kelmės parapijos Gineikių kaime valstiečių šeimoje pasaulį išvydo kūdikis vardu Petronėlė – Kazimiero ir Onos Va-

6 *Kelmės RKB gimimo metrikų knyga. 1811–1824 m.* LVIA, f. 1644, ap. 1, b. 5, l. 186v.

ranauškų dukra. Tą pačią dieną mergaitė vikaro J. Beniuševičiaus buvo ir pakrikštyta⁷. O pusmečiu vėliau, gruodžio 14 d., Minelgiuose bajorų Roko ir Rozalijos Junavičių šeimoje gimė berniukas Gracijonas Julijonas, kurį vikaras D. Vaškevičius pakrikštijo kitą dieną po gimimo⁸. Kaip matyti, abu kūdikiai buvo pakrikštyti vos gimę. Tuo metu Kelmės parapijoje tai buvo įprasta praktika, nes esant dideliame kūdikių mirtingumui bijota, kad vaikas nemirtų dar netapęs krikščionimi. Matyt, kūdikiai, krikštyti tą pačią dieną, gimė tos dienos ryte ar bent pirmojoje pusėje, o kitą dieną – galbūt vakare ar naktį. Varanauskai savo dukrai išrinko Kelmės parapijoje gana dažną Petronėlės vardą, o Junavičiai – retą Gracijono Julijono vardą. Aptariamaisiais metais Kelmės parapijoje gimė 9 Petronėlės ir 9 Onos, ir tai buvo vieni populiariausių mergaičių vardų tarp Kelmės katalikų 1824-aisiais. Tačiau pats populiariausias mergaitėms suteiktas vardas Kelmėje tais metais buvo Uršulė (10 mergaičių). Tarp berniukų populiariausias buvo Jono vardas. Šiuo vardu 1824 m. buvo pakrikštyti net 23 kūdikiai. Be Jono, Kelmės parapijoje dar buvo populiarūs Antano ir Juozapo vardai. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad vardų parinkimui įtaką darė Katalikų Bažnyčios liturginis kalendorius, kai vardas vaikui buvo suteikiamas pagal tai, kokio šventojo minėjimas arčiausiai vaiko gimimo dienos. Tačiau 1824-ųjų Kelmės katalikų Krikšto sakramentai to nepatvirtina, nes populiariausi vardai buvo suteikiami ištisus metus. Nors liturginiame kalendoriuje yra minimi 23 šv. Jonai⁹, tai galėjo lemti šio vardo populiarumą. Kita vertus, Jono vardo populiarumas gali rodyti ir Joninių šventės reikšmę bendruomenės gyvenime. Kaip matyti, kelmiškiei kai kada buvo linkę teikti ir retus vardus, tačiau net ir šie buvo šventųjų ar bibliniai vardai. Pavyzdžiui, Junavičiai sūnų Gracijono vardu greičiausiai pavadino III a. viduryje gimusio frankų krikštytojo šv. Gracijono, kuris liturginiame kalendoriuje yra minimas gruodžio 18 d.¹⁰, garbei, tad šiuo atveju visgi galime pastebėti liturginio kalendoriaus įtaką vaiko vardo suteikimui. Iš retesnių vardų, suteiktų 1824-aisiais Kelmės parapijoje, dar paminėtini Pulcherijos, Skolastikos, Ezechielio vardai. Na, o kur 1824-aisiais Kelmės parapijoje gimė daugiausia

7 Ten pat, l. 190.

8 *Kelmės RKB gimimo metrikų knyga. 1814–1827 m.* LVIA, f. 1644, ap. 1, b. 7, l. 1v.

9 *Liturginis maldynas.* Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996, p. 36.

10 „Šv. Gracijonas – frankų krikštytojas“. *Bernardinai.lt.* 2023-12-18. Prieiga internete: <<https://www.bernardinai.lt/sv-gracijonas-franku-krikstytojas/>>.

vaikų? Tais metais daugiausia vaikų gimė Burbaičiuose, Laukiuose ir, žinoma, Kelmėje. Tai, kad šiose gyvenvietėse gimė daug vaikų, neturėtų stebinti, nes čia aptariamuoju laikotarpiu buvo daug gyventojų: Burbaičiuose gyveno 67, Laukiuose – 78, Kelmės mieste – 718 gyventojų¹¹. XIX a. I pusėje pasitaikydavo, kad Kelmės bažnyčioje savo vaikus krikštijo ir asmenys, gyvenę kitose parapijose. Aptariamais metais Kelmės bažnyčioje buvo pakrikštyti net 7 vaikai iš Svirnių. Svirniai buvo didelis Lyduvėnų parapijos kaimas, kuriame gyveno 149 gyventojai¹². Nors šis kaimas ir priklausė minėtai parapijai, tiek Kelmė, tiek Tytuvėnai jo žmonėms buvo arčiau nei Lyduvėnai, tad bent dalis šio kaimo gyventojų vaikams krikštyti rinkosi Kelmės bažnyčią.

Vestuvių istorijos: Juozapas Stankaitis veda Barbora Gudmanaitę iš Lašinskių

Vasaris, kaip ir lapkritis, buvo vestuvių laikas. Vasarij santuokai sudaryti pasirinko ir Juozapas Stankaitis su Barbora Gudmanaitė. Ši pora susituokė vasario 12 d., o jų santuoką palaimino vikaras P. Steponavičius¹³. Jaunoji gyveno Lašinskių kaime, netoli Kelmės, o jaunikis buvo kilęs iš Gaurylių kaimo, priklausiusio Liolių parapijai. Juozapo ir Petronėlės santuoka pagal tradiciją buvo sudaryta jaunosios parapijoje, t. y. Kelmės. Vedybos su jaunikiu iš kitos parapijos 1824-ųjų Kelmėje buvo kiek retesnės, nes dažniausiai abu jaunieji buvo Kelmės parapijiečiai. Tačiau, bent jau 1824-aisiais, jaunosios, nors ir tekėjo už kitų parapijų gyventojų, toli nutekėjo. Dažniau Kelmės parapijoje nuotakų ieškojo jaunikiai iš Kražių, Kurtuvėnų, Liolių, Tytuvėnų ir Vaiguvos parapijų. Visgi, 1824-aisiais toliausiai nutekėjo bajoraitė Karolina Dinkleraitė iš Kelmės miesto. Ją balandžio pabaigoje vedė bajoras Antanas Senkauskas, kilęs iš Pavandenės parapijos (dab. Telšių r.), o šią santuoką palaimino pats Kelmės klebonas G. Bilevičius¹⁴. Vis dėlto dažniausiai kelmiškiai porą rasdavo savame kaime. Pavyzdžiui, jaunieji Laurynas Valčiukas ir Uršulė Biliūtė buvo iš Palšių, o Vincentas Navickis ir Petronėlė Užameckaitė iš Knašių. Atrodo, bent jau Kelmės parapijos kaimuose XIX a. I pusėje vestuvės turėjo būti didelis

įvykis, nes palyginus su krikštais ir mirtimis santuokų apskritai buvo sudaroma nedaug. Kadangi dauguma Kelmės parapijos kaimų turėjo nedaug gyventojų, tai dažname kaime vestuvės vyko tikrai ne kasmet. Štai 1824-aisiais daugiausia tuoktasi Burbaičiuose, Kelmės mieste ir Palšiuose. Tačiau kokio amžiaus sulaukę kelmiškiai dažniausiai tuokėsi? Į šį klausimą atsakyti nepavyks, nes analizuotuose metrikuose nebuvo užrašytas jaunųjų amžius. Nepaisant to, buvo nurodytas šeimyninis statusas, t. y. ar jaunasis (jaunoji) jau buvo kada nors vedęs (tekėjusi), ar ne. Pastebėtina, kad apie trečdalis visų 1824-aisiais susituokusiųjų buvo našliai ir našlės, tad Kelmės krašte netekus sutuoktinio (-ės) buvo būdinga sudaryti kitą santuoką. Tačiau tuokdavosi ne tik našliai su našlėmis. Pasitaikydavo, kad našlys vedavo netekėjusią merginą arba našlė ištekėdavo už nevedusio vaikinio. Pavyzdžiui, 1824-aisiais našlė Morta Šarkovska iš Kipšių kaimo ištekėjo už jaunuolio Antano Mackevičiaus, o našlys Simonas Druvas iš Beržinskių kaimo, Kurtuvėnų parapijos, vedė merginą Kotryną Baublevičiūtę iš Pakėvio. Tačiau ne visiems nusišypsodavo laimė (ar nelaimė) vesti ar ištekėti, bet apie tai gali papasakoti jau ne santuokos, o mirties metrikai.

Laidotuvių istorijos: elgeta Izidorius Kabačinskis iš Kipšių ir Teofilė Timinskaitė iš Kelmės

Mirties metrikų knygos išlikę įrašai yra tarsi trumpa žmogaus biografija. Gyvenimas anuomet gana dažnai buvo labai trumpas ir baigdavosi vos prasidėjęs. Štai birželio 17 d. Kelmėje į šį pasaulį Ignaco ir Teofilės Timinskių šeimoje atėjo dukra Teofilė. Tačiau jau liepos 30 d. mergaitė atgulė amžinojo poilsio¹⁵. Toks likimas, koks ištiko Teofilę, prieš du šimtus metų ištikdavo dažną vaiką. Kelmės parapijoje 1824-aisiais apie 30 procentų visų mirusiųjų buvo vaikai iki 5 metų amžiaus. Vadinas, vaiko gimimo džiaugsmą dažnai lydėjo netekties skausmas, nes išgyvendavo tik stipriausi ir ligoms atspariausi vaikai. Jei vaikas išgyvendavo iki 5 metų, jis dažniausiai sulaukdavo pilnametystės, nors nuo 20 metų tikimybė numirti vėl imdavo didėti. 30-mečių ir 70-mečių amžiaus grupėse Kelmės parapijoje mirusiųjų skaičius tiek tarp vyrų, tiek tarp moterų buvo panašus. Nepaisant to, atrodo, kad jei žmogus sulaukdavo pilnametystės, jis turėjo nemažą tikimybę gyventi iki 70 metų, tačiau vyresnio amžiaus 1824-aisiais Kelmės parapijoje sulaukdavo vienetai. 70-mečių ir vyresnių

15 *Telšių vyskupijos bažnyčių mirties metrikų aktų knyga. 1824 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 536, l. 171.

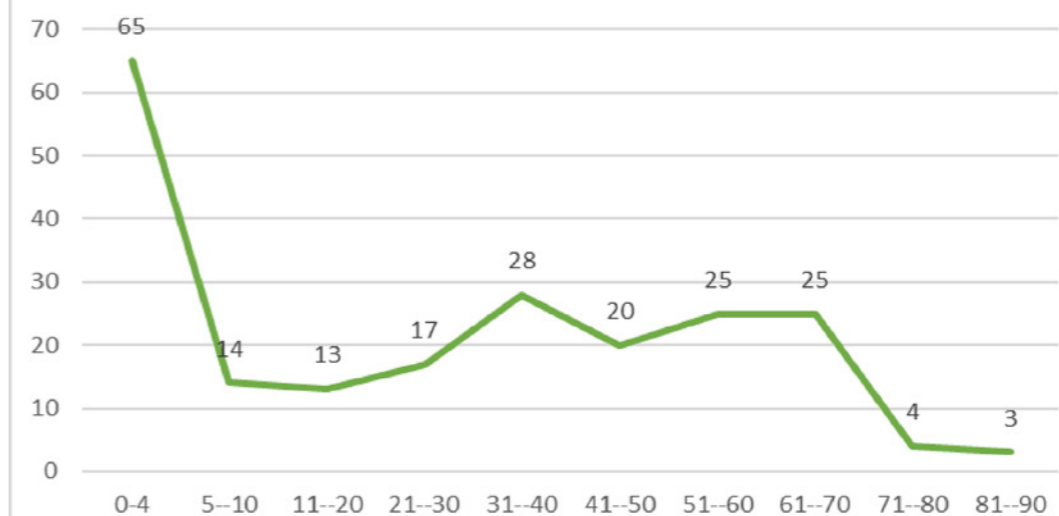
11 *Kelmės RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA, f. 669, ap. 2, b. 225, l. 211v–213.

12 *Lyduvėnų RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA, f. 669, ap. 2, b. 225, l. 192.

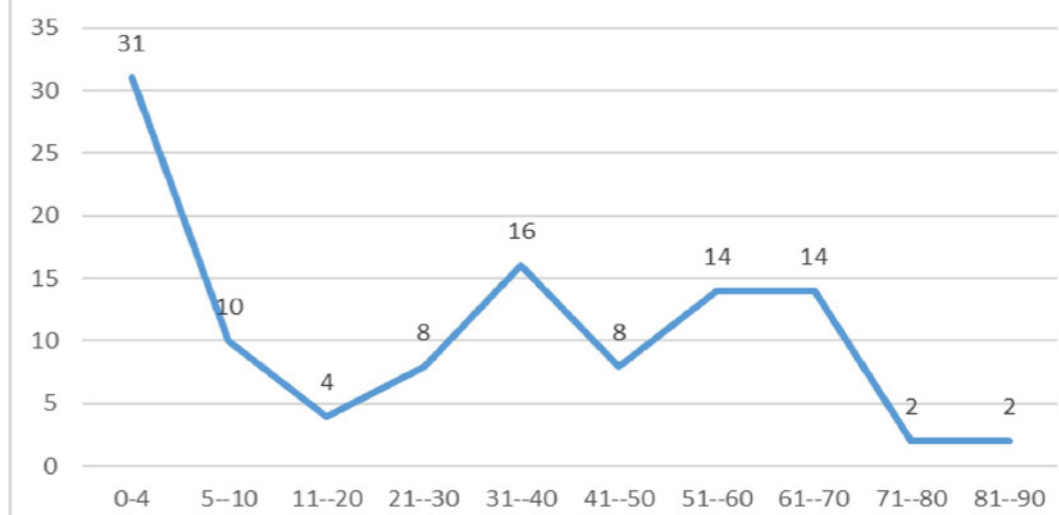
13 *Kelmės RKB santuokos metrikų knyga. 1820–1827 m.* LVIA, f. 1644, ap. 1, b. 6, l. 47.

14 *Kelmės RKB santuokos metrikų knyga. 1820–1827 m.* LVIA, f. 1644, ap. 1, b. 6, l. 49.

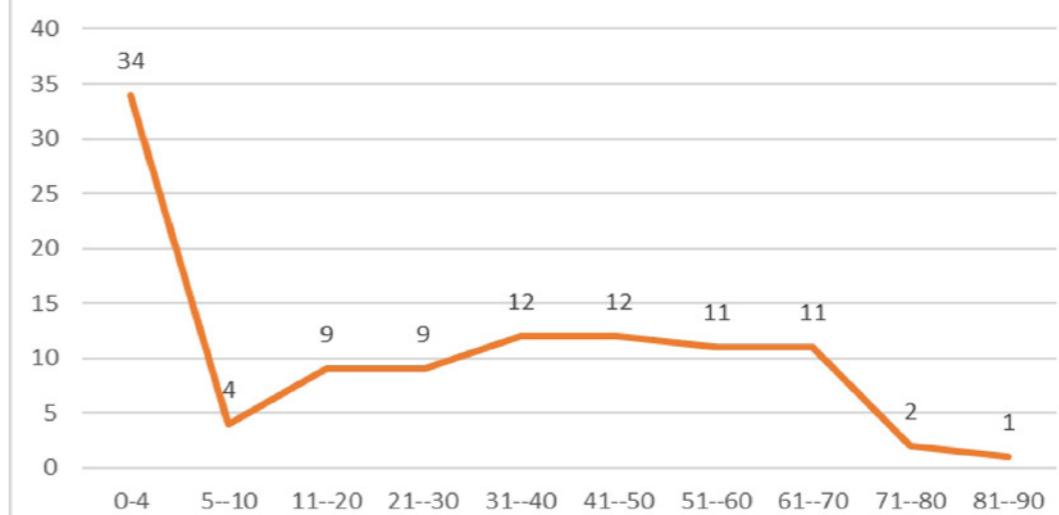
Mirtys Kelmės parapijoje 1824 m.

Vyrų mirtys Kelmės parapijoje 1824 m.

Moterų mirtys Kelmės parapijoje 1824 m.

Senosios Kelmės parapiinės kapinės, 2024. Autoriaus nuotraukos.

buvo labai mažai.

Visgi ilgaamžių buvo, pavyzdžiui, 1824-aisiais Magdalen Sabaliauskienė iš Kuršių ir Jonas Chamčevskis iš Gineikių mirė sulaukę 90 metų. Abu jie buvo našliai. Analizuotuose mirties metrikuose dažnai nurodytas mirusiojo asmens šeimyninis statusas. Mirus vaikui ar jaunuoliui buvo įrašoma, kas jo tėvai. Jei žmogus buvo susituokęs, nurodomas likęs sutuoktinis, o jei mirusysis vyresnio amžiaus ir nesukūręs šeimos, tai taip pat buvo įrašoma. Gaila, tačiau mirties priežastys 1824-aisiais Kelmės parapijoje dar nebuvo fiksuojamos, tačiau aprašomi išskirtinesni mirties atvejai. Štai prie Kotrynos Šimkienės iš Rimidžių kaimo mirties įrašo nurodyta, kad ši moteris nuskendo Kražantės upėje¹⁶. Mirties metrikų knygos pateikia šiek tiek duomenų ir apie to meto žmonių gyvenimo būdą, gyvenamąją bei palaidojimo vietas. Pavyzdžiui, Izidorius Kabačinskis buvo nežinia iš kur į Kipšių kaimą atklydęs elgeta. Jam buvo maždaug 59 metai, palaidotas netoli Kipšių buvusiose Gaštynų kaimo kapinėse¹⁷. O štai apie Tomą Butkevičių, mirusį Lašinskiuose, parašyta, kad šis atėjęs iš Pal-

pišių kaimo, Lyduvėnų parapijos, miręs be sakramentų ir palaidotas Dankšių kaimo kapinėse¹⁸. Visgi Kelmės parapijoje mirdavo atvykėlių ir iš žymiai tolimesnių vietovių, pavyzdžiui, Mykolas Orlov buvo atvykęs iš Kuršo gubernijos (dab. Vakarų Latvija)¹⁹.

Dažniausiai Kelmės parapijos žmonės amžinojo poilsio atguldavo Kelmės parapiinėse kapinėse, tačiau neretai mirusieji buvo laidojami ir prie kaimų įsikūrusiose kapinėse, kaip jau minėtas elgeta Kabačinskis. Metrikuose, sudarytuose 1824-aisiais, minimos Bartkaičių, Dankšių, Derbučių, Dvarviečių, Eitminiškės, Gaštynų, Graužikų, Grimzių, Grimzelių, Gruzmedžio, Jukniškės, Kipšių, Kušleikių, Mižaičių, Noreišių, Padubysio, Pagerupio, Palipių, Palendrių, Palukojo, Panūdžių, Pažvarkulių, Pliuškaičių, Pužų, Reibių, Sirvydų, Suvartuvos, Šardankščių, Šedvydžių, Švilpiškės ir Verpenos kaimų kapinės. Tad atrodo, Kelmės parapijoje kapinių buvo tikrai nemažai, tuo labiau, kad tikrai jos ne visos paminėtos 1824-ųjų mirties metrikuose.

16 *Telšių vyskupijos bažnyčių mirties metrikų aktų knyga. 1824 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 536, l. 172-172v.

17 Ten pat, l. 166.

18 Ten pat.

19 Ten pat, l. 172.

Vietoj išvadų

Ką 1824-ųjų Kelmės katalikų istorijos mums sako apie gyvenimą Kelmės parapijoje prieš 200 metų? Aki-vaizdu, kad šiandieninis mūsų gyvenimas skiriasi nuo anuometinio vien jau tuo, kad šiandien turime didesnę tikimybę sulaukti garbaus amžiaus, o mūsų vaikai itin retai miršta kūdikystėje. Kelmiškių gyvenimas prieš 200 metų buvo trumpesnis, jie susilaukdavo daugiau vaikų, tačiau daug jų ir netekdavo. Jie tuokėsi, o jei likdavo našliai ar našlės, dažnai sudarydavo kitą santuoką. Ano meto kelmiškių gyvenimui įtaką darė gamtos ciklas (žiemą buvo didesnis mirtingumas dėl tikėtina, prastesnės mitybos, kuri lėmė vitaminų trūkumą ir mažesnę atsparumą ligoms; vasarą žmonės rečiau tuokėsi, nes turėjo dirbti žemės ūkio darbus) ir Katalikų Bažnyčios liturginis kalendorius (santuokos nebuvo sudaromos advento ir gavėnios metu). Kelmės katalikų dvasininkai, teikdami kelmiškiams sakramentus, buvo jų kasdienio gyvenimo stebėtojai ir įamžintojai, metrikų įrašuose palikę informacijos ir apie save.

Šaltiniai

1. *Kelmės RKB gimimo metrikų knyga. 1811–1824 m.* LVIA, f. 1644, ap. 1, b. 5.
2. *Kelmės RKB gimimo metrikų knyga. 1814–1827 m.* LVIA, f. 1644, ap. 1, b. 7.
3. *Kelmės RKB santuokos metrikų knyga. 1820–1827 m.* LVIA, f. 1644, ap. 1, b. 6.
4. *Kelmės RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA, f. 669, ap. 2, b. 225.
5. *Lyduvėnų RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA, f. 669, ap. 2, b. 225, l. 192.
6. *Telšių vyskupijos bažnyčių mirties metrikų aktų knyga. 1824 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 536.

Istoriografija

1. Giedrimas Laurynas, *Kelmės katalikų klebonija ir parapija XIX a. I pusėje*. Pranešimas konferencijoje „Kelmei 540“ Kelmės krašto muziejuje, 2024.
2. Judžentytė Skaistė, *Palangos ir Salantų parapijų bendruomenių kasdienybė, remiantis bažnyčių metrikų knygomis (nuo XVIII a. pab. iki XIX a. 4-to deš.)*. Magistro darbas. Klaipėdos universitetas, 2017.
3. *Liturginis maldynas*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996.
4. Sarcevičienė Jolita, „Krikštas – tai ne gimimas, o laidotuvės – tai ne mirtis: parapijų metrikų knygos istorinės demografijos ir šeimos tyrimų

kontekste“. *Ministri historiae: pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 451–471.

5. Saviščevas Eugenijus, „Plungė: „Žemaičių dievų“ žemės bendruomenė XVIII amžiaus pirmojoje pusėje“. *Lietuvos istorijos studijos*, 2016, t. 37, p. 83–105.
6. Schiller Christiane, „Kristijonas Donelaitis ir jo amžininkai: Tolminkiemio bažnyčios metrikų knygos kaip autobiografinio pasakojimo šaltinis. *Knygotyra*, 2015, t. 64, p. 11–30.
7. Nastopka Kęstutis Valentinas, „Kristijono Donelaičio įrašų krikšto metrikų knygose sakytinė struktūra“. *Kristijono Donelaičio reikšmės*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 100–109.

KELMĖS

„TALMUD TOROS“

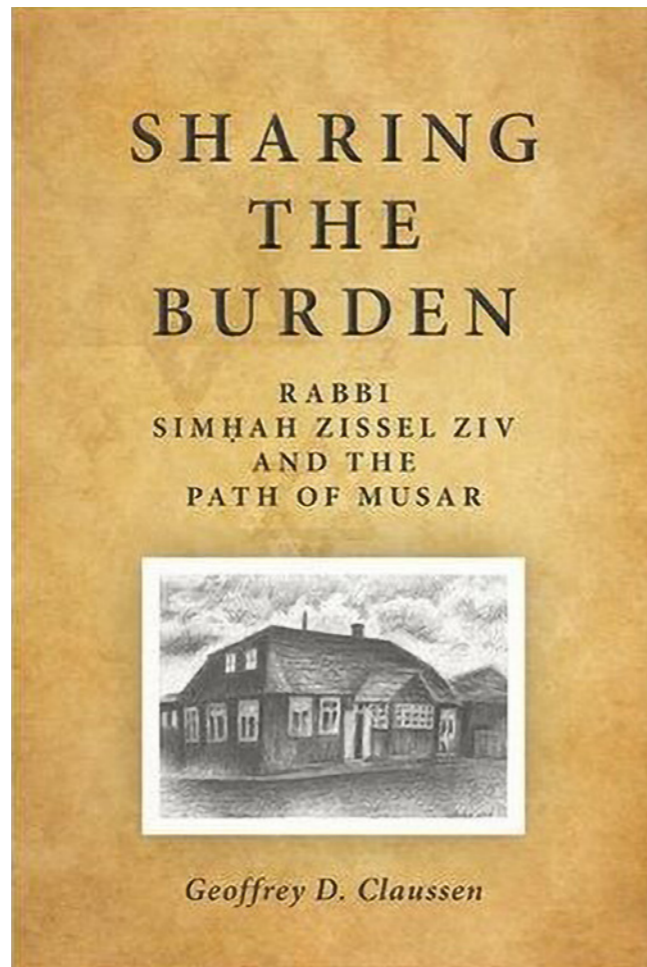
JEŠIVOS VIETA MUSARO JUDĖJIMO ŽEMĖLAPYJE IR REIKŠMĖ ŠIUOLAIKINIAM ORTODOKSINIAM ŽYDŲ PASAULIUI

Įvadas

Šiame straipsnyje aptariamas Kelmės *ješivos* (vadinamos „Talmud Tora“) savitumas kitų Lietuvos didžiųjų *ješivų* kontekste. Didelė dalis jų XIX a. pab. – XX a. pr. buvo daugiau ar mažiau įtraukusios į savo studijų programą *musaro* (moralinius klausimus analizuojančios literatūros) studijavimą ir praktikavimą. Tačiau Kelmėje ši programa turėjo išskirtinių bruožų. Jos savitumas buvo neatsiejamas nuo jos steigėjo rabino Simchos Zisselio Zivo asmenybės, todėl, norint atskleisti šį savitumą ir Kelmės *ješivos* indėlį į šiuolaikinės žydų ortodoksijos (*chareidim*) ir jos ideologijos, žinomos kaip *Daat Tora*, formavimąsi, šiame straipsnyje aptariamos tokios temos kaip rabino Simchos Zisselio Zivo savitas *musaro* aiškinimas, inovacijos *ješivos* studijų programoje, pačios *ješivos* istorijos bruožai bei žymūs *ješivos* absolventai. Galiausiai – rabino Simchos Zisselio Zivo mokymo atgarsiai šiandien. Straipsnyje laikomasi idėjų istorijos prieigos.

Kelmės „Talmud Toros“ *ješivos* istorija ir rabino S. Zivo biografija dar nėra daug tyrinėta. Vienas iš pirmųjų tyrimų buvo pasirodęs Dovo Katzo tritomio *Tenuat ha-Musar*¹, skirto *musaro* judėjimo Lietuvoje istorijai, antrajame tome. Ja daugiausia rėmėsi rabinas Chaimas Buršteinas, jau daugiau nei dešimt metų už-

1 Katz Dov (Ha-rav). *Tenuat ha-musar. Toldotija, išija ve-šituta. Jerušalajim (Musaro judėjimas. Jo istorija, asmenys ir metodai)*, 2, 1952 (hebr. k.).

Geoffrey D. Clausseno monografija apie rabiną Simchą Zisselį Zivą ir *musaro* judėjimą.

siimantis Lietuvos *musaro* judėjimo atstovų rabinų raštų vertimu į rusų kalbą ir leidimu Vilniuje, išleides ir rabino S. Zivo raštus². Abu pristatymai skirti pagarbiam žavesiui žadinti, tačiau pateikia nemažai informacijos, surinktos iš įvairių Lietuvoje sunkiai pasiekiamų šaltinių – laiškų, prisiminimų ir kitų tekstų, esančių Izraelio archyvuose ir bibliotekose. Šiuo metu daugiausia tiria Elono universiteto (JAV) Religijos studijų docentas Geoffrey D. Claussenas, parašęs akademinį straipsnį ir monografiją³. Nemažoje dalyje jo faktinės informacijos taip pat remiamasi D. Katzu, nors įtraukti ir keletas kitų šaltinių. Tik, skirtingai nuo hagiografinės retorikos, kuria persmelktas D. Katzo tyrimas, kuri ypač sutirštinti naudojama rabino Ch. Buršteino įvade rabino S. Zivo raštų rinkinei, G. Claussenas laikosi akademinio santūrumo ir objektyvumo kriterijų. Jo tyrimai daugiau orientuoti į rabino S. Zivo *musaro* mokymą, santykį su filosofija ir kitus intelektualinės istorijos aspektus, kurie yra ar gali būti aktualūs ar aktualizuoti šiandien žydų ir ne žydų intelektualiniame gyvenime ar tiesiog gyvenime. Šiame straipsnyje, remiantis šiuo metu žinoma informacija apie rabiną S. Zivą bei apie Kelmės *ješivą*, atskleidžiami reikšmingesni šios istorijos aspektai.

Musaro judėjimo Lietuvoje XIX a. priežastys

Kelmės *ješivos* istorija buvo tiriama pirmiausia aiškinantis, kaip *ješiva* susijusi su *musaro* (nuo hebrajiško termino, reiškiančio moralę, moralinį mokymą) judėjimu, t. y. XIX a. vid. Lietuvoje kilusiu žydų judėjimu, kurio adeptai siekė ypač didelį dėmesį tiek asmeniniame gyvenime, tiek ir žydų bendruomenėse skirti moraliniam ugdymui(si). Tokio išskirtinio dėmesio šioms klausimams aktualumas galėtų būti paaiškinamas tuo, kad XIX a. tradicinės Lietuvos žydų bendruomenės, tiek dėl ekonominių ir socialinių sąlygų kismo link modernėjimo, tiek ir dėl carinės politikos, siekusios „perauklėti“ žydus transformuojant tradicinę švietimo

sistemą⁴, ne visada galėjo užtikrinti saugią tradicinę aplinką augančiam jaunimui. Plintantys nauji socialiniai ir kultūriniai judėjimai, individualizmas, siekiai studijuoti įvairius mokslus, platesni kontaktai su ne žydų visuomene kėlė naujus iššūkius⁵. Nauji laikai ir visuomenės transformacijos visoje Europoje reikalavo peržiūrėti tradicines auklėjimo ir ugdymo priemones, ir skirtingų politinių ir religinių pažiūrų ideologai formavo skirtingas konkuruojančias programas ir vizijas. Carinės Rusijos laikais Lietuvos žydams reikėjo atrasti būdų atsilaikyti prieš spaudimą, patiriamą tiek iš valdžios, tiek iš bendrai tuo metu „ore tyrojusios“ „laiko dvasios“, reikalavusios atsitraukti nuo tradicinio gyvenimo būdo, įsisavinti žinią, reikalingą moderniai ekonomikai ir, atitinkamai, pertvarkyti tradicinę švietimo sistemą ir programas kartu su atnaujintomis asmenybės ugdymo ideologijomis ir perspektyvomis. Jeigu carinės valdžios politika buvo jaučiama kaip prievartinė ir laužanti nusistovėjusias, prieš šimtmečius susiformavusias bendruomeninio gyvenimo normas, suvoktas kaip dieviškai įsakytas, tai žydų Apšvietos ideologijos (Haskalos) šalininkai (maskiliai), turėdami atsinaujinimo ir kultūros „perkrovimo“ perspektyvą, kad žydai galėtų kaip lygūs dalyvauti visuomenių, kuriose gyvena, kultūriname ir ekonominiame gyvenime, iki tam tikros ribos atrodė linkę jei ne palaikyti carinę politiką, tai bent jau pasinaudoti ja saviems tikslams – siekti progresyvių idėjų, kaip jie tuo metu tai įsivaizdavo, realizavimo. Tuose sluoksniuose, kurie siekė išsaugoti senąją normatyvinę bendruomeninio gyvenimo tvarką, priešiškus ir pasipriešinimus tiek carinei politikai (kad ir tiesiogiai neinant į konfrontaciją), tiek ir maskiliams (aktyviai konfrontuojant), buvo didelis. Šiame kontekste XIX a. vid. rabino Izraelio Salanterio veikla, orientuota į naujos kartos ugdymą, remiantis ne tik ir ne tiek tradicinėmis Talmudo studijomis, bet įtraukiant ir *musaro* knygas, skirtas charakterio savybėms tobulinti, etiniam sąmoningumui puoselėti, savęs pažinimui, gali būti interpretuojama kaip pastanga suteikti moralinį pagrindą tiems žydams, kurie užsiims prekybine ir kitokia ekonomine veikla, galbūt įgis nežydiškų

4 Išsamiau apie carinės politikos priemones ir žydų bendruomenių krizę XIX a. žr.: Pažėraitė Aušra. *Litvakiško ortodoksinių judaizmo formavimasis Lietuvoje*. Vilnius: Versus aureus, 2005.

5 Išsamiau apie žydų tradicinę švietimo sistemą ir XIX a. iškilusius iššūkius žr.: Lvov Aleksander ir Pažėraitė Aušra. *Religinio žmogaus atsakomybė: Lietuvos žydų rabiniška mintis tarp racionalizmo ir chasidiško misticismo*. Vilniaus universiteto leidykla, 2020.

2 Саба из Кельма. Рав Симха Зиссель Бройде Зив. *Мусар дома учения в Кельме*. 1 том. Вильнюс, 2018.

3 Claussen Geoffrey D. *Sharing the Burden. Rabbi Simchah Zissel Ziv and the Path of Musar*. SUNY Press, 2015; Claussen Geoffrey D. „The Promise and Limits of Rabbi Simchah Zissel Ziv's Musar: A Response to Miller, Cooper, Pugh, and Peters“. *Journal of Jewish Ethics*, vol. 3, no. 1 (2017), p. 154–177.

mokslo žinių, ir nebebus, kaip kad ankstesnės kartos, saistomi bendruomenės normų. Šią hipotetinę viziją galėtų patvirtinti tai, kad Kaune apie 1848–1849 m. susibūrusioje I. Salanterio mokinių grupėje dalyvavo žinomi pirkliai ir verslininkai, kurių garsiausias buvo iš Žagarės kilęs Vulfas Kolonimas Visockis. Jis vertėsi prekyba arbata, įkūrė firmą „Visockio arbatžolės“ (*Wissotzky Tea*), XIX a. pab. tapusią viena stambiausių arbatžolių firmų carinėje Rusijoje. O kai apie 1858 m. I. Salanteris išvyko iš Lietuvos į Prūsiją, vienas jo tikslų buvo komunikuoti su žydų studentais ten veikusiuose universitetuose⁶.

Būsimasis Kelmės *ješivos* „Talmud Tora“ steigėjas rabinas S. Zivas taip pat buvo tarp jaunuolių, siekusių pasaulietinių mokslų. Nusiteikęs kritiškai jis nuvyko į Kauną susitikti su rabinu I. Salanteriu. Susitikimas baigėsi tuo, kad S. Zivas tapo vienu ištikimiausių I. Salanterio šalininkų ir mokinių, tačiau neatmetė ir pasaulietinių mokslų studijavimo reikalingumo.

Rabinas Simcha Zisselis Zivas

Rabinas Simcha Zisselis Zivas (pilnas vardas Simcha Mordechai Ziskind Broide) gimė 1824 m. Kelmėje. Abu jo tėvai buvo kilę iš garsių rabinų. Tėvas, rabinas Israel Broide, buvo rabiniško teismo teisėjas ir pirklys. Apie

6 Klausimas, koks buvo I. Salanterio santykis su Haskala, yra diskusinis. Tradicinė istoriografija dažniau teigė, kad I. Salanteris, kaip atstovas tų sluoksnių, kurie siekė išsaugoti tradicinį žydų gyvenimo būdą, buvo priešiškas Haskalai ir kad iš Vilniaus jis išvyko į Kauną todėl, kad carinės valdžios įsteigta rabiniška seminarija siekė, jog jis ten užimtų Talmudo dėstytojo vietą. Seminarija, pagal valdžios sumanymą, turėjo parengti „apsišvietusius“ būsimus rabinus, gebančius keisti žydų bendruomenės iš vidaus. I. Salanteris, nenorėdamas tiesiogiai konfrontuoti su valdžia, tiesiog išvyko iš Kauno. Tačiau ar situacija tokia vienareikšmė? Anksčiau Sankt Peterburge, dabar gyvenantis Izraelyje antropologas Aleksanderis Lvovas, analizuodamas legendinius naratyvus apie I. Salanterį ir atsižvelgdamas į naujausius Haskalos judėjimo tyrimus ir sekularizacijos teorijas, kelia abejones dėl nuo XX a. pr. dominavusio dualistinio požiūrio apie neva egzistavusią aiškią priešpriešą ir kovą tarp „sena“ ir „nauja“, ir kad I. Salanterio veiklą reiktų interpretuoti kaip tos „sena“ reprezentuojančios stovyklos reakciją į „naują“ (žr.: Lvov Aleksander. „Rabbi Israel Salanter, the Haskalah and the „Theory of Secularization“: An Analysis from a Folkloristic Point of View // <http://lvov.judaica.spb.ru/salanter-en.shtml>, [žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d.]. Išsamiau apie I. Salanterį žr.: Pažėraitė Aušra. *Litvakiško ortodoksio judaizmo formavimasis*; Etkes Immanuel. *Rabbi Israel Salanter and the Mussar Movement: Seeking the Torah of Truth*. Jewish Publication Society, 1993.

motiną Chają Ziv sklido kalbos kaip apie nepaprasto gerumo ir išminties moterį⁷. Kadangi tėvas buvo didelis Talmudo žinovas, jis pats mokė sūnų. Bet šalia kai kurių dalykų, kurie buvo ir Haskalos šalininkų vaikų lavinimo programose (hebrajų k. gramatikos ir hebrajiškų Švento Rašto knygų), jis, kaip pasakojama, samdė ir nežydiškų dalykų (vokiečių kalbos) mokytojus⁸. Reikia pasakyti, kad hebrajų kalbą ir Biblijos knygas tradicinėje žydų švietimo sistemoje reikėjo įsisavinti pačiame pirmajame mokymosi etape. Jau 3–5 metų vaikai (berniukai) būdavo siunčiami į *chederius*, t. y. pradinės mokyklėles, kurias išlaikydavo bendruomenė. Jose vaikai iš karto būdavo supažindinami su hebrajišku raidynu ir mokomi skaityti iš maldynų (*sidury*) ir iš Toros su komentarais, ir taip išmokdavo hebrajų kalbą, skaityti maldas, susipažindavo su Šventuoju Raštu, t. y. įsivindavo visa, ko reikia religinei kasdienei žydų (vyrų) praktikai. Haskalos naujovė buvo ta, kad ji reikalavo pakeisti pedagogines priemones, t. y. kad hebrajų kalbos būtų mokoma labiau moksliskai – per gramatiką, žodyną, remiantis kokia nors svetimų kalbų mokymosi programa, taip pat ir su Šventuoju Raštu kad būtų supažindinama pritaikant kokį nors labiau pedagogines normas atitinkantį metodą pagal vaiko amžių⁹. Tai galėtų reikėti, kad ir būsimasis rabinas S. Zivas jau tėvo buvo auklėjamas atsižvelgiant į laikotarpio reikalavimus transformuoti švietimo programą pagal modernius pedagogikos pasiekimus. Ir tai patvirtintų aukščiau išsakytą mintį, kad tradicinę gyvenimo sanklodą siekiančio išsaugoti žydų elito santykis su modernybe, kurią propagavo maskiliai, nebuvo vienareikšmė priešprieša tarp „sena“ ir „nauja“.

Po vedybų su Sara Lėja S. Zivas nuvyko į Kauną susitikti su jau pagarsėjusiu tuo metu rabinu I. Salanteriu ir susipažinti su jo *musaro* mokymu (tradiciškai jo biografijose teigiama – tam, kad sukritikuotų), bet galiausiai tapo jo vienu ištikimiausių pasekėjų, ir, pasak jo paties mokinių studentų pasakojimų, metus praleido Kaune, pirklio Neviazškio (Neviazerio, Neviozerio) įkurtame *kloize*, skirtame būtent I. Salanterio

7 Katz Dov. *Tenuat ha-musar*. II, p. 28–29.

8 Claussen Geoffrey D. *Sharing the Burden*, p. 6.

9 Išsamiau apie tradicinį žydų auklėjimą ir švietimo sistemą žr.: Lvov Aleksander, Pažėraitė Aušra. *Religinio žmogaus atsakomybė...*

musaro studijoms¹⁰, studijuodamas su I. Salanteriu ir mokydamasis charakterio tobulinimo metodu. Galbūt dėl I. Salanterio įtakos S. Zivas užsibrėžė planą ugdyti naujos kartos intelektualinį žydų elitą, kuris turėtų būti įsisavinęs *musarą*. Ir iš tiesų *ješivoje*, kurią jis įsteigė Kelmėje, išugdyta nemažai naujos kartos rabinų – jie tapo reikšmingais kitų lietuviškų *ješivų* dvasiniais vadovais ir ugdytojais (*mašgiachais*), o kai kurie jų, tokie kaip ravas Elijahu Dessleris, – šiuruališkos žydų ortodoksijos pagrindiniais ideologais. Kitaip nei kitos *ješivos*, traukusios šimtus ar tūkstančius studentų iš viso pasaulio (tokios kaip Telšių, Kauno Slabada), Kelmės „Talmud Tora“ buvo gana uždara: čia studijavo tik ypatingai atrinkti jaunuoliai. Ir, skirtingai tiek nuo tradicinių *ješivų* (kurios veikė beveik visose didesnėse žydų bendruomenėse ir buvo tų bendruomenių išlaikomos, o jų studentai valgydavo ir miegodavo vietinių gyventojų namuose, todėl buvo gerai matomi ir pažįstami), tiek ir didžiųjų *ješivų* (jose studijuodavo atrinkti jaunuoliai, kurie gyvendavo „bendrabučiuose“, nepriklausydami nuo jokios bendruomenės, tik nuo *ješivos* vadovų ir ugdytojų (*mašgiachų*) priežiūros), didžiąją laiko dalį skyrusių Talmudo studijoms, Kelmės *ješivoje* didžiausias dėmesys buvo skiriamas *musaro* studijoms (nors Talmudas taip pat nebuvo apleistas). Čia studentai buvo supažindinami ir su kai kuriais „pasaulietiniais“ dalykais – filosofija, matematika, mokomi užsienio kalbų. Ši studijų programa buvo visiškai naujovė Rytų Europoje, ypač Lietuvoje, ir tai galėjo būti viena iš Kelmės žydų bendruomenėje kilusio priešiško šiai *ješivai* priežasčių. Iš šalies jie atrodė kaip „sektantai“ (negatyviaja šio termino reikšme). G. Claussenas rašo, kad „Simcha Zisselis buvo vienintelis iš Salanterio mokinių, palikęs nemažą dalį raštų, orientuotų į *musarą*, o jo raštai dažnai tyrinėja moralinės dorybės klausimus giliau nei Salanterio raštai. Simchos Zisselio raštai, kaip ir Salanterio, yra ne-

10 *Kloizu* tradiciškai buvo vadinami studijų namai, kurie galėjo būti naudojami ir kaip sinagoga. Oficialiai registruotos sinagogos paprastai buvo didelės ir skirtos didesniems bendruomenių suėjimams (per šabą ir įvairias šventes), kai sueidavo ir moterys, ir vaikai, ir svečiai, ir tiesiog visi tie, kurie neturėdavo galimybės kasdien rinktis tris kartus maldai, todėl šalia jų egzistavo mažesnės patalpos kasdieniam naudojimui, kur vyrai, atsidavę studijoms ir maldai, galėdavo netrukdomi rinktis ir studijuoti bei melstis. Pirklio Neviazškio kloizas buvo įsikūręs Kauno miesto centre, nors didžioji dauguma žydų gyveno Vilijampolėje (Slabadoje). Apie šį kloizą daugiau informacijos, tarp jų ir paremtos archyviniais šaltiniais, žr.: Pažėraitė Aušra. *Litvakiško ortodoksio judaizmo formavimasis Lietuvoje*. Vilnius: Versus Aureus, 2005.

sistemiški ir kartais neaiškūs. Jie dažnai buvo rašomi turint omenyje nedidelę elito studentų grupę, o prasta Simchos Zisselio sveikata gyvenimo pabaigoje skatino jį trumpinti savo raštus taip, kad gali būti sunku iššifruoti jų prasmę. Tačiau jo raštuose taip pat yra meditacijų apie dorybės ir laimės prigimtį, protą ir apreiškimą, žmogaus gyvenimo tikslą, moralinio tobulėjimo sunkumus ir meilės dorybę lobynas. Nors juose yra keletas ugningų ir karštų pamokslų, jie taip pat atskleidžia figūrą, kurią patraukė daugelis Haskalos aspektų. Be kita ko, Simchos Zisselio raštai išskiria tuo, kad jie domisi klasikine filosofija ir filosofais, pavyzdžiui, Aristotelium, kurio Nikomacho etiką Simcha Zisselis skaitė hebrajų kalba.¹¹ Tai nereiškia, kad S. Zivas priėmė tų filosofų perspektyvas ir mokymus. Jis juos vertino kritiškai, nors ir ragino, kaip ir jie, siekti išminties, būti panašiais į juos, ieškoti atsakymų į „amžinus“ klausimus „apie dorybės prigimtį ir žmogaus klestėjimą“¹².

Po to, kai 1857 m. I. Salanteris išvyko į Prūsiją, S. Zivas ne iš karto su visam grįžo į Kelmę. Šiek tiek pabuvęs namuose, kur privačiai atsidėjo *musaro* studijoms ir meditacijai, jis išvyko į Ružanus (Baltarusijoje) pas pusbrolių rabiną Mordechajų Gimpelį Jafę, taip pat, kaip ir jis, atviresnį moderniai „laiko dvasiai“. Vėliau trumpam apsistojo Palangoje kaip pirties prižiūrėtojas, mokytojavo Kretingoje. Kažkuriu metu I. Salanteris jį „išsiuntė į Žagarės miestelį, kad sustiprintų „musaro namus“, kuriuos ten įkūrė kitas I. Salanterio mokinys, arbatos pirklys Vulfas Kolonimas Visockis (*Wissotzky*). Ir kai V. K. Visockis XVIII a. 6 deš. pabaigoje dėl verslo interesų persikėlė į Maskvą, sakoma, I. Salanterio nurodymu S. Zivas prisidėjo prie jo tam, jog užtikrintų, kad V. K. Visockis išlaikys savo įsipareigojimą tradicijai judaizmui.¹³

Į Kelmę S. Zivas grįžo 7 deš. viduryje. Čia jo laukė žmona su trimis vaikais, kuri, norėdama išlaikyti šeimą, dirbo maisto prekių parduotuvėje. Pats Simcha Zisselis, nenorėdamas siekti rabino pareigų, bandė pramokti amato (knygrištytės). Tačiau greta to pagrindinėje Kelmės sinagogoje jis ėmė sakyti viešus pamokslus, taip bandydamas skleisti *musaro* mokymą. Bet, susidūręs su suaugusių žydų nenoru keistis ir su įtarinėjimais,

11 Claussen Geoffrey D. *Sharing the Burden*, p. 7.

12 Ten pat, p. 7.

13 Ten pat, p. 11.

kad ėmė skleisti *chasidizmą*¹⁴, kad įvedinėja naujoves, nusprendė, jog pradėti kažką keisti įmanoma tik ugdyti vaikus. Vis dėlto jo pamokslai patraukė dėmesį kai kurių neseniai į Kelmę atvykusių pirklių, kurie nebuvo linkę visiškai atsidėti Talmudo studijoms ir kuriems, atrodo, nebuvo lengva integruotis į vietinę bendruomenę. Jie ir sudarė pirminį branduolį, kuris ėmė rinktis S. Zivo namuose šabo popietėmis studijuoti *musaro*¹⁵. O jaunajai kartai ugdyti S. Zivas įsteigė „Talmud Torą“.

Ješivos „Talmud Tora“ istorijos bruožai

XVIII a. 7 deš. S. Zivas Kelmėje įkūrė mokyklą, skirtą berniukams. Tradiciškai *talmud toromis* buvo vadinamos *chederiams* analogiškos pradinės mokyklėlės neturtingiems ir našlaičiams berniukams. Tačiau XIX a. viduryje tiek dėl Haskalos idėjų įtakos, tiek ir carinei politikai veikiant, buvo įsteigtos kelios *talmud toros* mokyklos, kuriose buvo įvestos ir „pasaulietinės“ disciplinos pagal neżydiškų pradinių mokyklų programas. Simcha Zisselis savo „Talmud Toroje“ taip pat įvedė keletą tokių praktiškai moderniems laikams reikalingų disciplinų. Kita vertus, skirtingai nuo tradicinių *talmud torų*, S. Zivas priėmė į mokyklą ne tik vargšus (tradicinės *talmud toros* išlaikė bendruomenė, o S. Zivas negavo jokios paramos nei iš Kelmės žydų bendruomenės, nei iš Kelmės savivaldybės¹⁶), bet ir vaikus pasiturinčių tėvų, kurie galėjo mokėti už mokslą ir buvo suinteresuoti, kad vaikai įgytų platesnį išsilavinimą, ne tik tradicinį žydišką. Be to, dar gaudavo lėšų iš privačių aukotojų. Atrodo, kad didžiausią kontingentą besimo-

kančiųjų sudarė turtingesnių verslininkų sūnūs iš kitų Žemaitijos miestelių ir regionų. Tai sudarė galimybes prisidėti prie naujos kartos įtakingų bendruomenės narių, ne rabinų, bet įvairiais verslais besiverčiančių, išugdyto, jiems įdiegus Toros moralės pagrindus. Per keletą metų ši „Talmud Tora“ tiek išaugo, kad dėl išugdytų vyresniųjų mokinių iš pradinės mokyklos ji tapo *ješiva*, kur jau buvo studijuojamas ir Talmudas. Kartu joje didelis dėmesys buvo skiriamas *musarui*. Čia nuolat studijavo šešiasdešimt-septyniasdešimt mokinių – nuo 10 iki 17 metų amžiaus¹⁷.

Naujovės – *musaro* ir neżydiškų dalykų studijos – ir toliau kėlė įtampą bei labiau tradicinius švietimo būdus ir vizijas palaikančios Kelmės žydų bendruomenės priešiskumą, tačiau jau 1878 m., nepaisant priešininkų pastangų pasiekti jos uždarymo, S. Zivo „Talmud Tora“ gavo carinės valdžios licenciją¹⁸. Tačiau, priešininkams apskundus, esą joje vyksta kurstyimas prieš caro valdžią, ir valdžios siųstiems tyrėjams padarius krata bei konfiskavus knygas ir įrašus, S. Zivas persikėlė į Grobiną (Kuršė) ir ten, Kuršė gyvenusios Desslerių šeimos siūlymu bei jai finansiškai parėmus¹⁹, iki 1880 m. įkūrė tokio paties modelio *ješivą*. Latvijoje modernios švietimo priemonės ir disciplinos buvo priimtos palankiai, tad Grobinioje *ješiva* veikė be didesnių sunkumų. Tuo tarpu Kelmėje, „Talmud Toros“ *ješivai* persikėlus į Grobiną, liko būrys studentų, kurie rinkdavosi ir toliau buvusioje „Talmud Toroje“, kuri veikė kaip „*musaro namai*“ (pagal dar I. Salanterio pradėtą *muserštibl* („*musaro namų*“) modelį Vilniuje ir Kaune). Čia jie meldėsi, studijavo *musarą*, o nuolat atvykdamas S. Zivas juos ir toliau palaikė. Jam išsivystė širdies liga, o stresas, susijęs su vadovavimu ir lėšų rinkimu įstaigai, atrodė, pablogino jo ligą. Sveikatai prastėjant jis vis daugiau laiko praleisdavo Kelmėje, į Grobiną siųsdavo surašytus savo pamokslus²⁰. Galiausiai carinė valdžia Kelmės *ješivą* reabilitavo.

1881 m. S. Zivas, matyt, parašė I. Salanteriui, svarstydamas, ar jis gali dėl savo sutrikusios sveikatos uždaryti mokyklą Grobinioje, tačiau šis primygtinai reikalavo, kad mokykla ir toliau veiktų ir kad S. Zivas vienintelis

14 Lietuvoje nuo Vilniaus Gaono laikų, t. y. nuo XVIII a. pab., įsitvirtino priešiskumas naujam tuo metu besiformuojančiam Rytų Europoje žydų judėjimui, kuris pabrėžė entuziastingo ir į mistinį dvasinį vidinį patyrimą orientuoto kelio svarbą, vienur daugiau, kitur mažiau sumenkindamas Talmudo studijavimo reikšmę (todėl litvakai plačiai vadinami *mitnagedais*, t. y. „priešininkais“). Lietuvoje tradiciškai ir pabrėžtinai įsiviešpatavo Talmudo studijų prioretizavimas. Todėl *musaro* studijavimas ir meditacijos metodai daug kur ėmė kelti įtarimus ir nepasitikėjimą, laikant *musaro* judėjimą dar viena („žemaitiška“) *chasidizmo* atšaka.

15 Taip teigia G. Claussenas, remdamasis E. Friedmano atsiminimų knyga ir straipsniais apie *musaro* istoriją (*Sefer ha-Zikhronot* (Tel Aviv, 1925) ir *Toledot baalei ha-musar* (Hametitz, 1897, gegužės 25 ir 29)), p. 13.

16 Carinė žydų švietimo reformų politika rėmė pradinių žydų mokyklų, kuriose buvo įvedami „pasaulietiniai“ dalykai, steigimą ir išlaikymą (išsamiau apie tai žr.: Pažėraitė Aušra. *Litvakiško ortodoksio judaizmo formavimasis Lietuvoje*. Vilnius: Versus Aureus, 2005).

17 Claussen Geoffrey D. *Sharing the Burden*, p. 13–14.

18 Ten pat, G. Claussen kaip vietinių priešiskų pastangų šaltinį nurodo Michel Edelstein straipsnį „Kelm“ laikraštyje *Ha-Levavon* (1873 m. rugsėjo 30 d.), o dėl licencijos Kauno apskrities archyve esančius 1878–1879 bylą (Inv. Nr. 1, byla Nr. B/26, dokumento Nr. 137–78).

19 Ten pat, p. 15.

20 Ten pat, p. 35.

1926 m. nuotraukoje iš Kelmės šaulių namų balkono kitoje gatvės pusėje matosi Kelmės „Talmud Tora“ *ješiva* (trečias pastatas iš kairės). Prieiga per internetą: <https://collections.yadvashem.org/en/photos/13712829>

Fotografuota iš to paties taško – kaip atrodo buvusi Kelmės *ješivos* vieta dabar. Egidijaus Ūkso nuotrauka.

asmuo, tinkamas vadovauti tokiai įstaigai. Taigi S. Zivas ir toliau vadovavo Grobinios „Talmud Torai“, nors vis daugiau laiko praleisdavo Kelmėje ir kartais, kaip jau minėta, turėdavo siųsti savo pamokslus Grobinios studentams paštu. G. Claussenas, remdamasis S. Zivo susirašinėjimais (tarp jų ir su I. Salanteriu) ir mokinių liudijimais, teigia, kad išlaikyti *ješivą* Grobinioje jis stengėsi ne tik dėl I. Salanterio palaikymo, bet ir dėl to, kad tarp jo mokinių buvo tokių, kurie ne visą jo viziją priėmė. Atrodo, kad tas ypač kritiškas mokinys buvo Natanas Cvi Finkelis, vėliau tapęs Kauno Slabados *ješivos* dvasiniu vadovu, suformavęs savo *musaro* mokyklą ir taip šią *ješivą* padaręs viena reikšmingiausių Lietuvos *ješivų*, kurios filialas, įsteigtas 1927 m. Palestinoje, iki šiol yra viena svarbiausių *ješivų* ortodoksiniame žydų pasaulyje. Tuo metu jo kritika pirmiausia buvo nukreipta prieš neżydiškų dalykų studijavimą *ješivoje* bei S. Zivo požiūrį į Talmudo studijas. Vėliau, jau įsikūręs Kauno Slabadoje, toje *ješivoje* siekė „ištaisyti“ Talmud Toros „nesėkmes“, ten neleidžiant neżydiškų dalykų studijavimo, bei siekė sujungti Talmudo (ir bendrai rabiniškos teisės – *Halakhos*) ir *musaro* studijavimą į neatskiriamą, darnią, vienas kitą tvirtinančią visumą²¹. S. Zivas, savo ruožtu, buvo kritiškas N. Finkelio *musaro* mokyklos atžvilgiu, nes jis esą „ugdė studentus per glostymą ir siūlydamas pinigus bei garbę“²².

Tačiau 1886 m. „Talmud Tora“ Grobinioje buvo uždaryta (galbūt todėl, kad S. Zivas nusprendė, jog dėl savo sveikatos ir kitų priežasčių nebegalės jai vadovauti). S. Zivas visam laikui grįžo į Kelmę ir čia atsidėjo savo mokinių ugdymui. Kelmėje jis atkūrė „Talmud Toros“ *ješivą*, tačiau jau suaugusiems ir vedusiems vyrams, kur jie galėjo studijuoti be kokios nors programos ir savarankiškai. Čia studijavo ribotas skaičius žmonių, o gerokai sumažintas išlaidas finansavo keletas „donorų“, kurių žymiausias buvo Vokietijos neo-ortodoksas žydas bankininkas Samuelis Straussas (padėjęs finansiškai ir N. Finkelio *ješivai* Kauno Slabadoje).²³ S. Zivas siekė ne plėsti mokinių, studentų ratą, t. y. orientuotis ne į kiekybę, kaip Kauno Slabados ir Telšių *ješivose*, bet giliai ir nuodugnai formuoti elitinę nedidelę grupę, kurios nariai galėtų toliau tapti svarbiais lyderiais. S. Zivas juos atribojo nuo miestelio žydų bendruomenės ir ugdė vos ne vienuolyno sąlygomis, diegdamas išskirtinę etinę discipliną, kurios vienas iš pamatinių principų buvo „dalinimasis savo bičiulių našta“, nesiekiant

21 Ten pat, 35–36.

22 Ten pat, p. 35.

23 Ten pat, p. 36–37.

nei prestižo, nei turtų²⁴. Tuo tikslu jis kreipėsi į kitus prie *musaro* judėjimo prisijungusius bendražygius, prašydamas, kad jie atsiųstų jam pačių perspektyviausių studentų. Ir, nepaisant prieštaravimų, atrodo, kad daugiausia jų jam buvo atsiuntę tas pats N. Finkelis. Tarp jų buvo tokie būsimi *ješivų* vadovai ir *mašgiachai* kaip Isseras Zalmanas Meltzeris, Moše Mordekchajus Epsteinas, Naftali Tropas ir Leibas Hasmanas²⁵. S. Zivo studijų namai Kelmėje buvo ir savotiški susikaupimo namai, kuriuose tam tikrą laiką buvo praleidę ir nemažai kitų *musaro* judėjimo narių, kitų didžiųjų Lietuvos *ješivų*, tapusių *musaro* judėjimo centrais, vadovų ir *mašgiachų*, tarp jų Naugarduko (Novardoko) *ješivos* vadovas Josefas Joizelis Horovicas (Horowitzas)²⁶, Josefas Blochas (Telšių *ješiva*), Jeruchamas Levovicas (Miro *ješiva*). Toks susikaupimo mėnuo, kai iš visos Lietuvos ir net kitų Europos kraštų į Kelmę suplūsdavo besidomintys *musaru*, dažniausiai būdavo rugpjūtis–rugsėjis (pagal žydų kalendorių – *Elulo* mėnuo), kuris paprastai skiriamas savistabai ir atgailai ruošiantis Naujųjų metų (*Roš ha-Šana*) ir Atpirkimo (*Jom Kipuro*) šventėms²⁷. Buvo susiformavęs ir artimiausių mokinių ir pasekėjų ratas, pasklidęs po įvairius kraštus, save vadinęs „Devėk Tov“ („Gerai prisirišę“), „pasizadėję visą gyvenimą palaikyti tarpusavio ryšį ir atsidavimą *musaro* darbui. Grupę sudarė S. Zivo sūnus Nahumas Zeevas Zivas, jo žentas Cvi Hiršas Broide ir jo artimas mokinys Reuvenas Dovas Dessleris“²⁸. Jie atlikinėjo įvairias savęs tobulinimui skirtas praktikas, stengėsi padėti vienas kitam, palaikyti vienas kitą, o S. Zivas jiems atskirai rašydavo kalbas. Šie tekstai sudaro vieną svarbiausių S. Zivo rašytinio minties palikimo dalių.

Be šių veiklų, S. Zivas vienas pirmųjų iš lietuviškų *ješivų* (bent jau pirmasis iš *musarinių ješivų*) vadovų buvo išsikėlęs uždavinį įkurti *ješivą* Palestinoje. Šį projektą vykdė jo mokiniai Baruchas Markusas ir Šmuelis Šenkeris, 1891 m. įsteigę ten pradžioje „*musaro namus*“, o 1896–1897 m. *ješivą* jauniems vyrams „Or chadaš“

24 Šiuos principus kaip esminius S. Zisselio *musaro* mokymui išplėtojo ir pagrindė tiek savo monografijoje, tiek ir straipsniuose G. Claussenas (taip matyti ir iš paties monografijos pavadinimo).

25 Ten pat, p. 37–38.

26 Šioje *ješivoje* ankstyvoje jaunystėje mokėsi vėliau tapęs vienu iš Lietuvos *jidiš* kalba rašiusių rašytojų, vilnietis Chaimas Grade, parašęs romaną *Cemach Atlas*, paremtą savo atsiminimais apie *ješivą*.

27 Claussen Geoffrey D. *Sharing the Burden*, p. 38.

28 Ten pat, p. 38.

(„Nauja šviesa“). Ją taip pat finansavo minėtas bankininkas S. Straussas, prisidėjo ir baronas Edmondas de Rotschildas²⁹.

Iš to, kas paminėta, ir iš to, ką šiandien ortodoksiniame žydų pasaulyje priimta laikyti reikšmingu Lietuvos žydų rabiniško intelektualinio elito palikimu ir indėliu į besiformuojantį šiuolaikinį ortodoksinį gyvenimo būdą, suteikiant jam pamatus šiuolaikiniame pasaulyje, kur *musaro* studijos užima svarbią vietą asmenybių ugdyme, prasmės ir dvasinio gyvenimo gilnimui platesniuose žydų sluoksniuose, taip pat ir ne ortodoksiniuose sluoksniuose kaip intelektualinis žydų paveldas, XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvoje tai dar nebuvo taip tikra. Tuo metu tiek Slabadoje, tiek Telšiuose ir kitur vyko studentų protestai ir maištai prieš *musaro* įtraukimą į studijų programas, vyko ir *ješivų* skilimai, o *musaro* judėjimas buvo suvokiamas kaip grėsmė egzistuojančioms nusistovėjusioms rabiniškos tradicijos normoms. Tačiau nepaisant šio pasipriešinimo, po Pirmojo pasaulinio karo ir Lietuvai atkūrus valstybingumą *musaras* tiek Kaune, tiek ir Telšiuose tapo neatsiejama studijų programos dalimi, kaip ir *mašgiachų* vykdoma dvasinio ir moralinio studentų progreso priežiūra.³⁰

Simcha Zisselis Zivas mirė 1898 m. liepos 27 d., būdamas 74 metų amžiaus. Po jo mirties vadovavimą Kelmės „Talmud Torai“ perėmė jo brolis – rabinas Arje Leibas Broide. O kai šis 1903 m. persikėlė į Jeruzalę, naujuoju direktoriumi tapo jo sūnus – rabinas Cvi Hiršas Broide. Po jo mirties 1913 m. naujuoju vadovu tapo S. Zivo sūnus Nahumas Zeevas Zivas. 1916 m. šias pareigas perėmė S. Zivo mokinys rabinas Reuvenas Dovas Dessleris. Po jo Kelmės *ješivai* vadovavo Simchos Zisselio žentai – rabinas Danielis Movšovicas ir rabinas Geršonas Miadnikas.

Kelmės „Talmud Tora“ buvo sunaikinta 1941 m. vasarą, kai naciai ir jų vietiniai kolaborantai nužudė „Talmud Toros“ dėstytojus ir studentus. Jie palaidoti Gruževskių ūkio laukuose masinėje kapavietėje³¹.

29 Ten pat, p. 38–39.

30 Išsamiau apie tas kitas *ješivas* ir maištus žr.: Stampfer Shaul. *Lithuanian Yeshivas of the Nineteenth Century: Creating a Tradition of Learning*. The Littman Library of Jewish Civilization, 2012. Apie *mašgiachų* instituciją ir jos reikšmę šiuolaikinei žydų ortodoksinei ideologijai ir elito formavimui žr.: Lvov Aleksander, Pažėraitė Aušra. *Religinio žmogaus atsakomybė...*

31 Claussen Geoffrey D. *Sharing the Burden*, p. 40.

Žymūs rabinai ir *mašgiachai*, studijavę Kelmės „Talmud Toroje“

Tarp iškilių Kelmės *ješivos* auklėtinių buvo jau minėtas Kauno Slabados *ješivos* dvasinis vadovas rabinas N. Finkelis, taip pat paminėtinas ir rabinas Eliahu Eliezeris Dessleris, vienas iš dabartinės, po Antrojo pasaulinio karo sutvirtėjusios ir gyvenimo šiuolaikinėmis sąlygomis modelius suformavusios žydų ortodoksijos (*chareidim*) ideologijos autoritetų, vadovavęs Panevėžio *ješivos* filialui Izraelyje. Taip pat žinomi ir tokie Kelmėje studijavę rabinai kaip Jechezkielis Levenšteinas (iš Miro, kuris vadovavo ir Panevėžio *ješivai*), rabinas Jeruchomas Levovitzas (taip pat iš Miro), rabinas Josefas Leibas Nenedikas (Kletzke), rabinas Moše Rosenšteinas (Lomžoje), rabinas Naftali Tropas (Rodūnėje), rabinas Natanas Meiras Wachtfogelis, tapęs *mašgiachu* Govohos (Lakewood, New Jersey) Beit *midrašė*. Paminėtini ir rabinas Eliahu Lopianas (Kneset Chizkijahu *Ješiva* Kfar Chasidim, Izraelyje) bei rabinas Hayyim Yitzhak HaCohen Bloch, JAV ir Kanados ortodoksų rabinų sąjungos garbės prezidentas.

Pabaigai

Nors Simchos Zisselio Zivo *ješivos* tiesioginė įtaka bendrai žydų kultūrai, žydų pasauliui nebuvo tokia didelė, kokios jis pats gal tikėjosi, tačiau dėl jo įtakos formavosi nauja elitinė karta žymių ortodoksinių judaizmo rabinų, kurie formavo šiuolaikinį lietuviško ortodoksinių judaizmo veidą ir ideologiją. Kita vertus, šiandien susidomėjimas S. Zivo etinės minties palikimu, kad ir pripažįstant tam tikras jo minties ribas, sunkiai priderinamas prie šiuolaikinio pasaulio *meistryminių* ideologijų ir vertybių (pvz., tokių kaip žemesnis moterų vertinimas nei vyrų). Atsižvelgus į laikotarpio kontekstą, kai kurios kitos jo minties nurodytos gairės šiandien gali pasirodyti svarbios sprendžiant įvairias socialines ir etines šiuolaikinio pasaulio problemas. Išryškunami tokie jo minties aspektai, kaip skepticizmas dėl rabinų autoriteto (turint omenyje tai, kad *chareidim* bendruomenės dažnai išsiskiria doktrina apie paklusnumą rabinų autoriteto sprendimams, o rabinai laikomi ištuolinusiais savo charakterio bruožus ir proto gebėjimus). Pats S. Zivas buvo apibūdinamas kaip tos doktrinos šaltinis, tačiau knygos apie jį autorius G. Claussenas mano, kad jis taip pat laikėsi nuomonės, kad net ir geriausi rabinai turi ydų ir visiems reikalinga *musaro* praktika. Taip pat S. Zivo raštai gali pasiūlyti įžvalgų apie moralinį ugdymą, kuris vyksta lėtai, akcentuoti, kad dorybės ugdymas bus nuolatinė kova ir kad dorybė turi

būti ugdoma teisingais veiksmais. Kaip teigia G. Clausenas, kai kurios S. Zivo idėjos gali padėti tokiems žydams atsispirti kai kurioms šiandien taip plačiai, ypač Amerikoje, priimtoms kultūrinėms paradigmoms, tarp jų ir teigiančioms, kad moraliniam formavimui reikia mažai darbo, tokioms, kuriose pabrėžiamas pelnas ir dominavimas, kur vertinama individuali, privati dvasinė patirtis, o ne veiksmas³². Tarp šiuolaikinių žydų asmenybių ir organizacijų, kurios veikia įkvėptos S. Zivo *musaro* mokymo, galima paminėti amerikiečių konservatyvų politinį aktyvistą, verslo konsultantą, centristinės žydų ortodoksijos rabiną Danielį Lapiną, parašiusį knygų apie verslo etiką, solidarumo ir savitarpio pagalbos vertę ir kelią į klestėjimą ir gerovę. Jo veikalai – tai tam tikra prasme klestėjimo etika, artima ir šiuolaikinėms krikščionių evangelinių bažnyčių siūlomoms etikoms. Žydų žmogaus teisių gynimo organizacija „American Jewish World Service“ (AJWS), kovojanti su skurdu, netolerancija, atskirtimi, yra sukūrusi visą mokymosi programą, raginančią dalyvius užsiimti *musaro* praktika, sutelkiant dėmesį į tokias dorybes kaip nuolankumas, kantrybė, meilė ir atsakomybė, ir ypač pabrėžiančią S. Zivo jau aukščiau minėtą principą „nešti vienas kito našta“ ir tokiu būdu ugdyti sąmoningumą, reikalingą kovai su pasaulyje daugelyje šalių egzistuojančia struktūrine neteisybe ir skurdu. Empatijos ir solidarumo ugdymas yra kertinis šių programų akcentas. Šios dorybės reikšmingos ir rabinui Aryeh Cohenui iš Amerikos žydų universiteto, kuris jas įsisažmonino studijuodamas S. Zivo raštus, ir, aktyviai bendradarbiaudamas su AJWS, veikia San Salvadore, rūpindamasis sekso darbuotojų ir translyčių moterų grupių teisėmis. G. Clausenas cituoja Coheną: „Sužinojome apie pasaulinį solidarumą. Mes bandėme išmokti, kaip būti su žmonėmis, su kuriais bendradarbiaujame, o tai reikalavo daugiau klausymosi nei kalbėjimo, daugiau nuolankumo nei arogancijos. Viename iš užsiėmimų, kuriuos vedžiau mūsų grupei, studijavome vieno iš XIX a. *musaro* judėjimo šviesuolių, rebės Simchos Zisselio Zivo iš Kelmės, tekstą. Jo kelias į pamaldumą reikalauja radikalios empatijos, kurią jis įvardija kaip „kito naštos nešiojimą su savimi“. Konkreti praktika, kuria žmogus tai pasiekia, yra įsivaizduoti save užimantį kenčiančiojo vietą, o tada paklausti „ką šioje situacijoje norėčiau, kad kiti dėl manęs padarytų?“ Tų dalykų darymas tada – nešti kito našta su juo. Palydėjimas žengia šį vieną žingsnį toliau, pridėdamas prie empatijos nuolankumo sluoksnį. Ga-

lima įsivaizduoti, kokį skausmą jaučia kitas, bet paskui reikia pasakyti: „Aš negaliu žinoti, ko jie iš manęs nori, ar ko jiems reikia, nebent aš paklausiu, ir tada išklausčiau.“ Pasimokę iš palydėjimo, kurį translytės moterys, sekso darbuotojai ir žmogaus teisių gynėjai suteikė vieni kitiems ir jautė vienas kito pareigą, mes sugrąžiname pasaulinio solidarumo idėją, pagrįstą empatija ir nuolankumu.“³³

Bibliografija

1. Claussen Geoffrey D. „The Promise and Limits of Rabbi Simhah Zissel Ziv's Musar: A Response to Miller, Cooper, Pugh, and Peters“. *Journal of Jewish Ethics*, vol. 3, no. 1 (2017), p. 154–177.
2. Claussen Geoffrey D. *Sharing the Burden. Rabbi Simhah Zissel Ziv and the Path of Musar*. SUNY Press, 2015.
3. Etkes Immanuel. *Rabbi Israel Salanter and the Mussar Movement: Seeking the Torah of Truth*. Jewish Publication Society, 1993.
4. Katz Dov (Ha-rav). *Tenuat ha-musar. Toldotija, išija ve-šitutija. Jerušalajim (Musaro judėjimas. Jo istorija, asmenys ir metodai)*, 2, 1952 (hebr. k.).
5. Lvov Aleksander, Pažėraitė Aušra. *Religinio žmogaus atsakomybė: Lietuvos žydų rabiniška mintis tarp racionalizmo ir chasidiško misticizmo*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2020.
6. Lvov Aleksander. *Rabbi Isroel Salanter, the Haskalah and the „Theory of Secularization“: An Analysis from a Folkloristic Point of View* // <http://lvov.judaica.spb.ru/salanter-en.shtml>, [žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d.].
7. Pažėraitė Aušra. *Litvakiško ortodoksinio judaizmo formavimasis Lietuvoje*. Vilnius: Versus aureus, 2005.
8. Stampfer Shaul. *Lithuanian Yeshivas of the Nineteenth Century: Creating a Tradition of Learning*. The Littman Library of Jewish Civilization, 2012.
9. Саба из Кельма. Рав Симха Зиссель Бройде Зив. *Мусар дома учения в Кельме*. 1 том. Вильнюс, 2018.

32 Išsamiau apie tai žr.: Claussen Geoffrey D. *The Promise and Limits of Rabbi Simhah Zissel Ziv's Musar*.

33 Cituota pagal G. Claussen. *The Promise and Limits of Rabbi Simhah Zissel Ziv's Musar*, p. 168–169.

Egidijus Ūksas,
Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos
vyresnysis bibliotekininkas

KELMĖS MIESTO HERBO ISTORIJA

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje miestų savivaldos (Magdeburgo) teisę savo privilegijomis suteikdavo valdovas. Savivaldą turintys miestai išduodamus raštus tvirtindavo antspaudais, kuriuose būdavo vaizduojami tam tikri simboliai, vėliau perkelti į miestų herbus. XVI a. viduryje įsitvirtino praktika kartu su savivaldos privilegija suteikti miesto herbą. Kelmės dvarui priklausęs Kelmės miestelis neturėjo savivaldos. Po Abiejų Tautų Respublikos trečiojo padalijimo Lietuvos teritoriją užgrobusi Rusija miestuose ir miesteliuose įvedė savo administracinę valdymo sistemą, anksčiau suteikti herbai nebuvo naudojami. Pirmojo pasaulinio karo vokiečių okupacijos metais lietuviškoje spaudoje pasirodė straipsniai apie Lietuvos ir jos miestų senuosius herbus. Prikeliant Lietuvos heraldiką daug nuveikė dailininkas, archeologas, muziejininkas Tadas Daugirdas (1852–1919), jo pastangomis dar 1916 m. buvo sugrąžintas istorinis Kauno miesto herbas. T. Daugirdas buvo išleidęs 24 nespaltotų atvirukų rinkinį su svarbiausių Lietuvos miestų herbais, kurie tapo pavyzdžiu kitiems dailininkams. Jo sukurtos heraldikos pagrindu tapo iš privilegijų originalų perpiešti 1791–1792 m. LDK miestų herbai. Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940) laikais T. Daugirdo pradėtą darbą tęsė Bronislovas Šaliamoras (1893–1976), sukūręs 40 Lietuvos valstybės ir miestų herbus atvirukų rinkinį, tapusį tam tikru etalonu tarpukario Lietuvos miestų ir miestelių heraldikai. Pasak dr. Edmundo Rimšos, tarpukario Lietuvoje vyravo „šaliamorinis herbus stilius“¹. Deja, Kelmės valsčiaus miesteliai į heraldikos kūrėjų akiratį tuo metu nepateko.

1 Rimša, E. (2004). *Heraldika. Iš praeities į dabartį*. Vilnius: Versus Aureus, p. 161.

1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, prasi-dėjo jos politinės-socialinės ir ūkinės sanklodos griovi-mas, priverstinis komunistinės pasaulėžiūros ir ideolo-gijos diegimas visuomenėje. Lietuvos miestų simbolika buvo įtraukta į „buržuazinių atgyvenų“ sąrašą, ji buvo visur šalinama, už propagavimą grėsė bausmės. Nacių okupacijos metais kai kuriuose miestuose buvo sugrą-žinta buvusi simbolika, bet 1944 m. sugrįžusi sovietinė okupacija vėl viską panaikino. Septintajame dešimt-metyje, šiek tiek atlaisvėjęs okupacinio režimo poli-tikai, heraldikos tema sudomino tuometinę valdžią. 1966 m. prie Kultūros ministerijos buvo įkurta Res-publikinė heraldinė komisija, vadovaujama ministro pavaduotojo Vytauto Jakelaičio². Komisijai įkurti buvo pasinaudota precedentu, kadangi tuo metu Rusijos Federacijoje vyko senųjų herbus atkūrimas ir naujų kū-rimas³. Pritarus Ministrų Tarybai ir suformavus komi-siją, rajonų vykdomiesiems komitetams buvo išsiųsta herbus sukūrimo ir įvedimo instrukcija, kurioje nurody-tos herbus kūrimo ir naudojimo taisyklės. Atsižvelgiant į tai, Kelmės rajono vykdomasis komitetas 1967 m. pa-skelbė konkursą Kelmės, Tytuvėnų ir Užvenčio miestų herbams sukurti⁴. Buvo nustatyti reikalavimai herbo projektui: skydo forma, viršuje miesto pavadinimas, ne daugiau trijų simbolių, spalvos intensyvios. Numatyta skirti premijas: už pirmąją vietą – 70, už antrąją – 60, už trečiąją – 50 rublių.

Paskelbus konkursą, laikraštyje „Komunistinis žo-dis“ pasirodė penki mokytojo Jono Vadeikio straips-

2 Ten pat, p. 162.

3 Ten pat, p. 163.

4 Konkursas miestų herbams sukurti. (1967, spalio 20). *Komunistinis žodis*.

Kelmės miesto herbo idėjos autorius, dailininkas, grafikas Edmundas Žiauberis (1932–1985).

1970 m. dailininko E. Žiauberio pasiūlytas Kelmės herbo piešinys. Lietuvos kultūros paveldo departamento archyvas.

niai apie Kelmės istoriją⁵. Straipsnių autorius davė tarsi mūsų Kelmės istorijai tokią įžangą ir, apgraibomis aprašydamas keturių šimtmečių senumo miesto praeitį, tikėjosi paskatinti istorikus ir kraštotyrininkus tyrinėjimams. Konstatuodamas, kad Kelmė neturėjo savo herbo, J. Vadeikis manė, kad juo galėtų būti Gruževskių herbas. Deja, paskelbtas konkursas nepavyko. Nepasisekė atrasti herbo motyvo, kuris atitiktų heraldikos reikalavimus Kelmės miesto herbui. Vykdomojo komiteto pasitarime dailininkas Edmundas Žiauberis pasiryžo kurti gimtojo rajono centro herbą. Kraštotyrininkas Edvardas Dirmeikis pasakojo, kad su artimu bičiuliu E. Žiauberiu aptarinėjo Kelmės miesto herbo idėją. Dailininkas dažnai lankėsi gimtinėje. Mirus artimiesiems, nakvynei likdavo pas E. Dirmeikį. Kurdamas Kelmės herbą E. Žiauberis vis teiravosi bičiulio nuomonės, sakė, kad kaimiškam rajonui svarbu jo simboliai – gamta, amatai. Sukūrė ne vieną herbo eskizą. Herbo simboliškai panaudojo miesto istorijos raidos motyvus – „miestelis pradėjo sparčiai augti, XIX amžiaus vi-

duryje nutiesus Peterburgo–Berlyno kelią, jį supo miškai, turtingi ažuolais <...>. Pagaliau tai didelių jomarkų vieta. Todėl geriausiu pagrindu pasirodė ratas, simbolizuojantis keliais paženklintą Kelmės praeitį ir miesto progresą.“⁶ Vietos valdžiai E. Žiauberis pateikė herbų piešinius, kurie buvo perduoti svarstyti Respublikinei heraldikos komisijai. Herbas visuomenei pirmą kartą buvo parodytas 1970 m. gegužės mėnesį Užventyje vykusioje šventėje⁷. Birželio 20 d. Kelmėje vykusioje rajono Dainų šventėje miesto stadionas buvo papuoštas dideliu Kelmės herbū⁸.

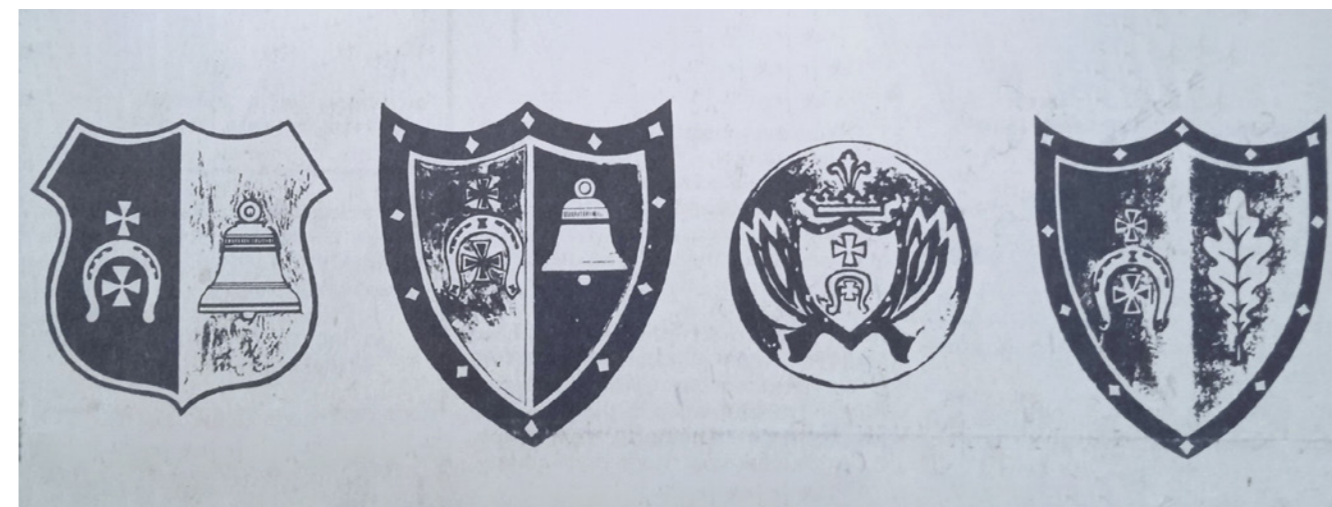
Apie Kelmės herbo sukūrimą ir patvirtinimą visuomenė buvo informuota vietinėje spaudoje birželio 30 d.: „Herbo motyvą jau priėmė respublikinė heraldikos komisija, ateity bus pagamintas ženklelis, kurį dovanosime į miestą atvykstantiems svečiams. Be to, herbas puoš miestą, rajono šventes. Vadinasi, galima sakyti, kad ir Kelmė turi savo palydovą – herbą. Dabar

5 Vadeikis, J. (1967, spalio 31, lapkričio 11, lapkričio 16, lapkričio 21, lapkričio 23). Kelmės istorijos puslapiai. *Komunistinis žodis*.

6 Koks bus Kelmės herbas? (1970, kovo 21). *Komunistinis žodis*, p. 1.

7 „K. ž.“ inf. (1970, birželio 30). *Komunistinis žodis*, p. 2.

8 Mikalčius, R. (1970, birželio 25). Pakilus kurti ir gyventi, dainuojanti darbo Lietuva. *Komunistinis žodis*, p. 2–3.

G. Butkevičienės kurti Kelmės herbo eskizai, 1988. Algimanto Bitvinskio nuotrauka. Kelmės rajono laikraščio „Bičiulis“ archyvas.

ateina eilė Užvenčiui ir Tytuvėnams.“⁹

Heraldikos komisija veikė ketverius metus, patvirtino 46 miestų ir miestelių herbus. Užventis ir Tytuvėnai tuo metu savo herbų nesulaukė. Po 1970 m. Dainų šventės (į ją dalyviai rinkosi su miestų herbais) Lietuvos komunistų partijos centro komiteto II sekretoriaus Valerijaus Charazovo iniciatyva Komisija buvo apkaltinta buržuazinio nacionalizmo propagavimu ir uždaryta. Miestams buvo įsakyta pašalinti herbus nuo jvažiavimų, kitų viešų vietų, jų neleista naudoti suvenyrų gamyboje. Būta pavienių bandymų panaudoti bent improvizuotą miestų simboliką. 1982 m. Kelmėje vykusiai respublikinei fotosekrijų meninės fotografijos parodai buvo pagamintas ženkliukas, kuriame buvo improvizuotai pavaizduota Kelmės herbo simbolika – ratas ir trys ažuolo lapai¹⁰. Panašia simbolika buvo paženklinti parodos kvietimai, programa.

Akivaizdu, kad devintojo dešimtmečio viduryje sovietinė valdžia kažkiek atleido kultūros kontrolės vadžias. 1986 m. Kelmės rajono vykdomasis komitetas išleido leidinį, skirtą 1985 m. minėtam „Kelmės rajono išvadavimo iš vokiškųjų fašistinių grobikų 40-mečiui ir Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-mečiui“¹¹. Matyti, kad vykusio koncerto metu Kelmės kultūros centro scena buvo papuošta Erfurto (Vokietija) herbū, taip pat stilizuotais Vilniaus ir Kelmės miestų herbais.

9 „K. ž.“ inf. (1970, birželio 30). *Komunistinis žodis*, p. 2.

10 1982 m. *Respublikinės fotosekrijų meninės fotografijos parodos Kelmėje ženkliukas*. Kelmės krašto muziejus. [žiūrėta 2023-11-16]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIMIS-628302807>.

11 Fotoparodos katalogas. (1986). *Kelmės rajono kultūros panorama*. Šiauliai.

1986 m. Tytuvėnų bibliotekos darbuotoja Alfonsė Mačiulevičienė sukūrė Tytuvėnų miesto ženkliuką, kurio mėlynai žaliame fone buvo pavaizduota vandens lėlija ir miesto įkūrimo metai. Buvo pagamintas stendas ant Tytuvėnų miesto vykdomojo komiteto pastato.

Devintojo dešimtmečio viduryje prasidėjus Sovietų Sąjungos byrėjimo procesui, atsivėrė naujos galimybės atkuriant tiek senuosius, tiek kuriant naujuosius herbus. Kol neveikė Heraldikos komisija, istorikai paskelbė svarbių su heraldika susijusių istorinių šaltinių, naujų tyrinėjimų medžiagos. 1987 m. prie Kultūros ministerijos buvo atnaujinta Lietuvos Heraldikos komisijos veikla¹². Komisija informavo rajonų vykdomuosius komitetus apie pradėtą darbą ir priimtus sprendimus, kuriuos iki 1970 m. patvirtintus herbus palikti, o kuriuos reikia koreguoti. Į šį darbą įsitraukė ne tik vietos valdžia, bet ir kraštotyrininkai, menininkai.

Kelmės herbas vėl buvo pradėtas naudoti kai kuriuose renginiuose. 1988 m. rugsėjo 3 d. vykusioje jaunimo akcijoje „Apkabinkime Baltiją“ kelmiškiai dalyvavo su Kelmės miesto herbū¹³. Lietuvos Kultūros fondo Kelmės rėmimo grupė „Santalka“, kuriai vadovavo tuometinis rajono vykdomojo komiteto Kultūros skyriaus vedėjas Hubertas Smilgys, vietoje dailininko E. Žiauberio sukurtu herbo siūlė naudoti Gruževskių herbą su tautiniais ar laikmetį atspindinčiais simboliškos elementais. Su tokia naujoviška simbolika kelmiškiai vyko į Sąjūdžio suvažiavimą, ji buvo naudojama mitinguose. 1989 m. pavasarį Kultūros skyriaus užsa-

12 Rimša, E. (1998). *Lietuvos heraldika*, T. I. Vilnius: Baltos lankos, p. 159.

13 Žymantienė, B. (2017). *Antanas Račas*. Vilnius: Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų klubas, p. 50, 52.

kymu idėją bandė įgyvendinti kultūros centro dailininkė Genovaitė Butkevičienė, kuri pateikė keletą eskizų. Projekto iniciatoriams pasirodė priimtinas piešinys, kuriame skydas vertikaliai padalintas į du laukus, kai riamame raudoname lauke pavaizduotas Gruževskių naudotas Liubičių (Lubicz) herbas, dešiniajame žalios spalvos lauke – varpas¹⁴. 1989 m. vykusioje X Liaudies meno šventėje miestas buvo papuoštas naujo, niekur nepatvirtinto herbo simbolika, išleistas šventei skirtas lankstinukas¹⁵. Vėliava su tokiu herbu buvo naudojama atidengiant paminklinį akmenį Vladui Putvinskiui-Pūtviiui¹⁶. Kyla klausimas, kiek nauja kultūrininkų pateikta Kelmės herbo idėja sulaukė palaikymo iš visuomenės ir vietinės valdžios. Tuo metu daug kur Lietuvoje kuriant naujus heraldinius simbolius būta daug painiaivos, ne visada remtasi mokslu ir heraldikos kūrimo principais, vadovautasi entuziazmu paremtomis iniciatyvomis. Naujos heraldikos kūrėjams trūkdavo žinių ir supratimo, todėl rajono Kultūros taryba ir Kultūros fondo Kelmės rėmimo grupė „Santalka“ per spaudą kreipėsi į visuomenę, prašydamos pareikšti savo nuomonę tam tikslui sudarytai darbo grupei. Pasiūlymų iš visuomenės laukta iki spalio pradžios, lieka nežinoma, kiek jų buvo sulaukta.

1990 m. balandžio 10 d. Aukščiausioji Taryba priėmė „Lietuvos Respublikos valstybės herbo, kitų herbų ir herbinių ženklų įstatymą“, kuris nustatė herbų naudojimo bei naujų ženklų sukūrimo tvarką. Įstatymas draudė naudoti nepatvirtintus herbus. Pagal šį įstatymą, savivaldybės herbu tapo jos centro, paprastai vadinto miestu, herbas. 1990–1991 m. įvyko personaliniai pasikeitimai vietos valdžioje, kuri prioritetą skyrė ekonominėms ir socialinėms problemoms. Dar kurį laiką dėl Kelmės herbo diskutuota viešai. Svarstyta, ar E. Žiauberio sukurtas herbas yra istoriškai pagrįstas, svarstyta apie Gruževskių herbo simbolikos pritaikymą Kelmės herbe, abejota Gruževskių vaidmeniu miesto raidoje. Regina Biržinytė teigė, kad „kai kurių grupės narių nuomone, nereikėtų aklaui sekti Gruževskių herbu, nes nežinoma, jog jų giminė Kelmę valdė 300 metų, jie esą nieko pozityvaus Kelmės istorijai nedavė. Tačiau ši giminė davė ne vieną visos Lietuvos mastu žymų žmogų, nusipelnusių ne vienoje srityje.

14 Smilgys, H. (1989, rugpjūčio 15). Atgimstančiai tautai. *Bičiulis*, p. 3.

15 Biržinytė, R. (1989, birželio 8). Ačiū tau, švente! *Bičiulis*, p. 2–3.

16 Klimašauskas, B. (1989, liepos 18). Tarsi šulinys, iš kurio galime atsigaivinti. *Bičiulis*, p. 2–3.

Taigi reikėtų dar kartą įsigilinti į Gruževskių geneologiją ir jų darbus.¹⁷

Kražiai buvo pirmasis Kelmės rajono miestelis, kuriame Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu buvo patvirtintas dailininko Arūno Tarabildos sukurtas herbas¹⁸. Tai buvo vienas pirmųjų Lietuvos miestų herbų, kuriame panaudota religinė simbolika – arkangelas Mykolas, po kojomis pamynęs velnią. Herbo simbolika siejama su 1893 m. lapkričio 21 d. įvykiais, caro administracijai uždarant Kražių benediktinių vienuolyną ir bažnyčią.

1998 m. liepos 31 d. Kelmės rajono savivaldybės taryba pritarė Kelmės herbo ir vėliavos projektui. Tarybai projektą pristačiusio kultūros skyriaus vedėjo Algio Krutkevičiaus teigimu, „heraldikos specialistai siūlė neperrašyti istorijos ir herbo pagrindu palikti 1970 m. iš Kražių kilusio dailininko a. a. E. Žiauberio sukurtą Kelmės herbą“¹⁹. Naujajame herbo projekte (prof. Juozas Galkus) buvo pakeista skydo forma, neliko užrašo „Kelmė“. Herbo pagrindu buvo patvirtintas ir vėliavos projektas. Spalio 29 d. Lietuvos heraldikos komisija aprobavo Kelmės herbą (posėdžio protokolas Nr. 197). LR Prezidentas, atsižvelgdamas į Heraldikos komisijos išvadą, 1998 m. lapkričio 16 d. dekretu Nr. 233 patvirtino Kelmės miesto herbą, kuris yra naudojamas kaip Kelmės rajono savivaldybės herbas. Drauge su kitų Lietuvos savivaldybių herbais Kelmės herbas puošia vieną Valdovų rūmų salę. Šio amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais būta iniciatyvų vietoj savivaldybės herbo naudoti kitus ženklus – bandyta simboliu padaryti karvutę, kelmo motyvais sukurtą širdį, savivaldybės lėšomis gaminti suvenyrai. Siūlymų iniciatoriai tikėjosi, kad kitokia simbolika pagerins rajono įvaizdį. Tokias paieškas reikėtų vertinti kaip politinės konjunktūros dalyką, bandymą pateikti politikams naudingų „naujovių“, kurios visuomenei atrodo dirbtinės ir nelabai priimtinos.

Patvirtinus Kelmės miesto herbą ir vėliavą, per dešimtmetį savo herbus gavo beveik visi rajono seniūnijų centrais esantys miesteliai. Religinė simbolika vaizduojama patvirtintuose Vaiguvos ir Liolių miestelių herbuose. Sakralinė tematika būdinga Šaukėnų (patvirtintas 1999 m. gegužės 7 d.) ir Tytuvėnų (patvirtintas 2002 m. rugpjūčio 19 d.) herbams. Užvenčio mies-

17 Biržinytė, R. (1991, vasario 9). Neleiskime išnykti. *Bičiulis*, p. 2.

18 Vyriausybės žinios. (1993). 1993 m. kovo 4 d. dekretas Nr. 10 „Dėl Kražių herbo patvirtinimo“.

19 Geštautas, A. (1998, rugpjūčio 5). Turėsime herbą ir vėliavą. *Bičiulis*, p. 1.

Kelmės miesto ir miestelių herbai, 2023. Autoriaus nuotrauka.

to herbo (patvirtintas 2000 m. kovo 23 d., dail. Arvydas Každailis) simbolika yra neįprasta – jame pavaizduotas šokantis auksinis sparnuotas žirgas Pegasas. Užventį išgarsino daug garsių rašytojų bei visuomenės veikėjų, todėl pavaizduota mitologinė būtybė siejama su kūryba ir poetiniu įkvėpimu.

Trisdešimtus metus skaičiuojanti Kelmės savivaldybės heraldika įsitvirtina kraštiečių sąmonėje. Bendrame fone išsiskiria užventiškiečiai – švenčių dienomis miesto vėliavos iškeliamos prie namų, vėliava papuošta miesto įvažiavimas. Būtų prasminga, jeigu turimi herbai puoštų seniūnijų pastatų išorę. Gal tai paskatintų gyventojus, vietos bendruomenes, verslą savivaldybės turimą heraldiką panaudoti gimtojo krašto reprezentacijai. Tai formuotų vietovės gyventojų identitetą, autentiškumo pojūtį.

KULTŪROS DUBURYJE

Dr. Ignas Narbutas,
Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus
vyresnysis numizmatikos rinkinio kuratorius

MEDALIAI IŠ UNIKALIOS KELMĖS DVARININKŲ GRUŽEVSKIŲ NUMIZMATINĖS KOLEKCIJOS

Kelmės Gruževskių numizmatikos kolekcijos istorija

Kelmės dvare kaupas „numizmatikos kabinetas“ pirmą kartą užfiksuotas 1788 m. birželio 10 d. giminės valdų dalybų akte kaip priskirtas majorui Jokūbui Gruževskiui (1755–1829). Spėjama, kad kolekciją pradėjo kaupti jų tėvas Marcijonas Gruževskis (1700–1775). Teodoras Tripplinas 1858 m. kelionės dienoraštyje papasakojo apie dvaro biblioteką, archyvą ir juos papildžiusį „labai vertingą“ generolo Gruževskio numizmatikos kabinetą. Vadinamąjį generolo Gruževskio – Jokūbo

brolio Jurgio Gruževskio (1753–1807) numizmatikos kabinetą pradėjo kaupti ankstesnės kartos ir nežinia, kuriam iš brolių labiau rūpėjo kolekcionavimas. Dalia Grimalauskaitė mini, kad 1835 m. vieno iš trijų majoro Jokūbo sūnų rašytame rašte Vilniaus izdo rūmų dvarų sekvestravimo komisijai nurodoma, kad kolekcija „mums visiems sykiu priklausiusi“. Jurgis Gruževskis rūpinosi kolekcijos papildymu ir tvarkymu, išliko Jurgio Gruževskio papildytas (sudarytas) rinkinio sąrašo rankraštis. Kaip nurodo D. Grimalauskaitė, Jokūbo Gruževskio 70-mečio proga Kopyliaus evangelikų reformatų

bažnyčios pastoriaus Stanislovo Chodorovskio rūpesčiu 1825 m. nukaldintas medalis, galų gale atsidūręs mūsų rinkinyje, rodo, kad jis didžiavosi giminės kaupiamą numizmatikos kolekcija, nes tik numizmatikos gerbėjų galima nepaprastai pamaloninti tokia originalia ir tiems laikams ne visai įprasta Lietuvoje dovana.

Ilgai saugota ir kaupta numizmatikos kolekcija po Jokūbo mirties 1829 m. pradėjo byrėti, kai 1831 m. sukilime dalyvavęs Jokūbo sūnus Julius (1808–1865), pasak jo brolio Jono, „kolekciją, žinovų nuomone, vertinamą 15 000 sidabro rublių, [...] išvykdamas iš namų per buvusiuosius neramumus su savimi išsivežė“ ir, kaip spėjama, siekdamas papildyti sukilėlių išdą ir pasirūpinti Žemaitijos ulonų pulko suformavimu, dalį numizmatikos rinkinio pardavęs. Kolekcija vėl minima tik XX a. pradžioje: Boleslovas Gruževskis darbe, skirtame Kelmės protestantų reformatų bažnyčios istorijai, pamini, kad tas turtingas medalių ir monetų rinkinys buvo labai prastos būklės. Tarpukario lenkų tyrinėtojas buvo žinoma apie išlikusias kelias šimtinės kolekcijos monetas, daugiausia antikinių ir arabiškų.

Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje Gruževskių kolekcija atsiranda 1949 m. lapkričio 21 d. perdavimo akte – keičiantis Istorinio skyriaus vadovams suregistruota vienoje dėžėje buvusi kolekcija. Jos kelias į muziejų neaiškus. Perdavimo akte išvardintų monetų, žetonų ir medalių sąrašas daugeliu bruožų atitinka Kelmės Gruževskių numizmatinės kolekcijos sudėtį, kokią ją galime atsekti iš mus pasiekusių šaltinių. Trūksta stambių ir vertingų monetų grupių, išvardintų 1807 m., kurios tikriausiai buvo atskirtos nuo kolekcijos 1831 m. Nebėra Italijos, Portugalijos, Ispanijos, Prancūzijos, Anglijos ir Danijos monetų.

Akivaizdu, kad mus pasiekė unikali, prieš du šimtus metų Kelmės dvare Gruževskių giminės sukaupta numizmatinė kolekcija, nes didžioji dauguma mus pasiekusių Europos monetų ir medalių atspindi XVIII a., išskyrus mažą dalį vokiškų ir rusiškų XIX a. vidurio monetų. Paskutiniai medaliai papildė kolekciją 1825 m. Tai seniausias išlikęs numizmatikos rinkinys, atspindintis XVIII–XIX a. Lietuvos dvarininkų kolekcionavimo tradicijas.

Gruževskių kolekcijos medaliai

Įdomiausia kolekcijos dalis, kuri buvo rodoma dvaro lankytojams, tai ganėtinai marga medalių kolekcija. Be Jokūbui Gruževskiui skirtojo sidabrinio medalio, reikia paminėti Liudvikos Karolinos Radvilaitės 1675 m. medalį ir 3 Prūsijoje kaldintus medalius. Apie XVIII a. ryšius su Prūsija rodytų daug Berlyne kaldintų medalių.

Alaviniai medaliai ir žetonai, minimi jau 1807 m. kolekcijos sąraše, gal ir nepasižymėjo didele menine verte, tačiau šiandien liudija, kas buvo aktualu nuo pasaulio įvykių nenorinčiam atsilikti Lietuvos dvarininkui.

Didžiausią Gruževskių kolekcijoje sukaupytų medalių dalį sudaro Rusijoje kaldinti vadinamieji stalo medaliai. Tokia didelė Rusijos medalių dalis XIX a. kolekcijose (tiek privačiose, kaip Kelmės Gruževskių, tiek visuomeninėse istorinių draugijų ir muziejų) atspindi Rusijos imperijos vykdytą kultūrinės okupacijos politiką.

Galima įtarti, kad Lenkijos ir Lietuvos monetų ir medalių išnykimas XIX a. Lietuvoje kaupuose numizmatinėse kolekcijose buvo Nikolajaus I administracijos pradėtos vykdyti depolonizavimo, „nulenkimo“ politikos rezultatas. Buvo siekiama kraštą ateityje „visiškai sulieti su imperija, kitaip tariant, surusinti. Kelmėje rezidavusiems Gruževskiams buvo užvesta byla dėl iškeldinimo, kadangi Jokūbo Gruževskio (1755–1829) sūnus Julius (1808–1865) aktyviai dalyvavo 1831 m. sukilime. Kaip nurodo D. Grimalauskaitė, Gruževskiai Kelmės dvaro konfiskacijos veikiausiai išvengė tik dėl dviejų Gruževskio dukrų santuokų su patikimais Rusijos imperijos pavaldiniais: Liudvika ištekėjo už grafo Michailo Salitykovo, Dorota – už Rusijos imperijos generolo Vasilijaus Christianovičiaus. Gruževskių giminės istorijos tyrinėtojas Kazimieras Bemo nuomone, tos vedybos galėjo paveikti dvaro konfiskacijos bylos eigą palankiai Gruževskiams linkme. Gruževskių lojalumą imperinei valdžiai turėjo rodyti ir dvaro svečiams demonstruojama medalių kolekcija, apvalyta nuo „pavojingų“ Lietuvos ir Lenkijos valstybingumą primenančių objektų. Veikiausiai todėl LDK medalininkystėje joje atspindi tik du medaliai ir žetonas. Klestint visuotiniam sekimui ir skundimui, XIX a. Rusijos okupuotų kraštų dvarininkija buvo priversta rinkti Imperijos medalius kaip lojalumo valstybei ženklus.

Sidabro medaliai Gruževskių kolekcijoje

Unikalus yra Jokūbo Gruževskio 70-mečio proga Kopyliaus evangelikų reformatų bažnyčios pastoriaus Stanislovo Chodorovskio rūpesčiu 1825 m. nukaldintas medalis. Vertingiausias kolekcijos medalis – gana populiarus XVIII a. Johanno Hoehno sukurtas medalis Liudvikos Karolinos Radvilaitės apsilankymui Biržuose 1675 m. atminti. Trys medaliai susiję su gretimos Prūsijos istoriniais įvykiais. Tai Berlyno monetų kalyklos pagrindinio medalių meistro Danieliaus Fridricho Loos 1786 m. medaliai, skirti Prūsijos valdovams: Frydricho II mirties, Frydricho Vilhelmo II išrinkimo Prūsijos karaliumi ir jo vainikavimo medaliai.

Kelmės dvaras, 1916 m. Kelmės krašto muziejaus archyvas.

Gruževskių numizmatikos kolekcijos parodos fragmentas Kelmės krašto muziejuje. Gintauto Stungurio nuotrauka.

Įvairių šalių istoriniai medaliai

Alaviniai medaliai ir žetonai minimi jau 1807 m. kolekcijos sąrašė. Tarp jų yra trys Liudviko XVI nuvertimui ir trys Napoleono žygiams skirti žetonai ir medaliai, Marijos Teresės (1717–1780) valdymo laikotarpio Austrijos medaliai, Prūsijos ir Vokietijos istoriniams įvykiams skirti medaliai. Kolekcija rodo, kad XVIII a. visoje Europoje buvo platinami pigaus metalo medaliai, iliustruojantys aktualiausius laikmečio istorinius įvykius ir naudojami kaip naujienų vizualizacijos priemonė. Galima paminėti ryškiausius pavyzdžius: Vokietijos medalininko Johano Kristijono Reicho (1740–1814) 1782–1801 m. sukurti 6 alaviniai medaliai pagal to meto aktualijas (imperatoriaus Juozapo II tolerancijos ediktui, 1783 m. Paryžiaus sutarčiai, 1784 m. potvyniui Niurnberge, 1801 m. Liunevilio taikai su Napoleonu), jo sūnaus Johano Matijo Reicho (1768–1833) sukurtas alavinis medalis, skirtas J.-P. Blanchardo skrydžiui oro balionu 1787 m., Johano Leonardo Oexleino (1715–1787, Niurnbergas) sukurtas medalis, skirtas JAV revoliucijos karą užbaigusios 1783 m. Paryžiaus (Versalio)

taikos sutarties pasirašymui.

Seniausias šios kolekcijos dalies medalis – nudilęs XVII a. datuojamas kardinolo arkivyskupo, Vengrijos primo Péterio Pázmány medalis, kuris vienintelis išlikęs iš bažnytinių medalių, paminėtų 1807 m. sąrašė, veikiausiai neparduotas kaip visiškai sunykęs.

Su JAV istorija susijęs ir pirmuoju Amerikos politiniu medaliu vadinamas bronzinis sidabruotas Viljamo Pito žetonas: siekdamas finansuoti Prancūzijos ir Indijos karus, Britanijos parlamentas 1765 m. įvedė Amerikos kolonijoms plombų mokesčius. Viljamas (William) Pitas parlamente gynė Amerikos kolonijų interesus, ir, padedant B. Franklinui, 1766 m. Plombų aktas buvo atšauktas. Po trejų metų Amerikos kolonijose buvo platinamas Filadelfijoje arba Anglijoje kaldintas atminimo žetonas. Šiandien jis yra tapęs vienu iš retesnių JAV faleristikos objektų.

Įvairūs Rusijos imperijos medaliai

Rusijos imperijoje atminimo medalių tradiciją įvedė caras Petras I, pradėjęs mūšių dalyvius apdova-

noti medaliais, to meto dokumentuose vadinamais „monetomis“, pagal mūšio dalyvių rangą gaminamais iš atitinkamo metalo: aukso, sidabro ir bronzos. Be apdovanojimams skirtų medalių, buvo platinami ir nešioti neskirti atminimo medaliai. Dėl Rusijos kovų su Švedija dėl prieigos prie Baltijos jūros 1700–1721 m. didžioji dalis medalių buvo skirta Rusijos karinėms pergalėms Šiaurės kare šlovinti ir populiarinti Europoje, todėl daugelio legendos rašytos lotynų kalba. Legendos rusų kalba dažniausiai buvo naudojamos imperijos pavaldiniams skirtiems apdovanojimams ir atminimo medaliams.

Dauguma medalių kolekcijoje pagaminti valdant Jekaterinai II. Petro I palikimo įmžinimas klasicizmo stiliumi tapo centriniu Jekaterinos II medalių siužetu. Imperatorienė pati redagavo medalių įrašus, ir jos valdymo metais medaliuose įsitvirtino rusų kalba. Jos valdymo metais kaldintus medalius kolekcijoje reprezentuoja Petro I medalių kopijos ir Rusijos imperijos pasiekimų pagerbimo medaliai.

Rusijos valdovų serijos medaliai

Senosios Rusios ir Rusijos valdovų „portretinių“ medalių serijos sukūrimo pagrindu tapo Michailo Lomonosovo (1711–1765) „Trumpasis Rusijos metraštinis“ («Краткий Российский летописец») ir rusų kunigaikščių intalijų serija, išraižyta Johano Kristupo Doršo (1676–1732) ant žalio Sibiro jaspio.

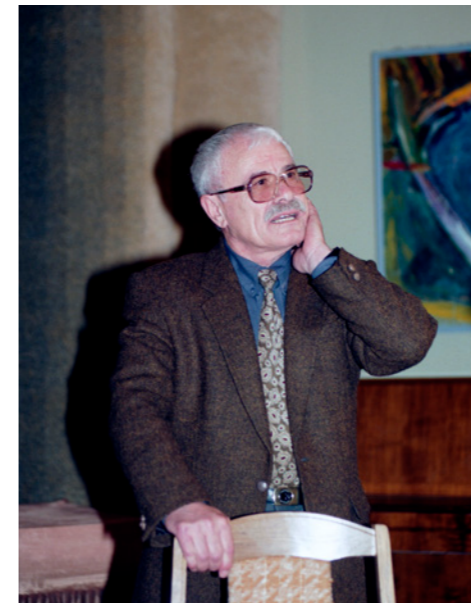
Šios serijos medaliai turėjo būti naudojami kaip vaizdinė medžiaga mokantis Rusijos istorijos, todėl buvo kalami gana dideliais tiražais ir ilgą laiką. Pradžioje komplektą sudarė 58 medaliai. Po Jekaterinos II ir kitų carų mirties serija pasipildė iki 63 medalių. Averse buvo pavaizduoti valdovų portretai su jų vardais ir titulais, o reverse – įrašas iš „Trumpojo Rusijos metraštinio“ apie jų gyvenimo ir valdymo trukmę, svarbiausius įvykius, pabaigoje nurodytas medalio eilės numeris serijoje. Su Gruževskių kolekcija į muziejų pateko 56 šios serijos medaliai.

Doc. dr. Loreta Mačianskaitė,
Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto
Šiuolaikinės literatūros skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja

ICCHOKO MERO

LYGIOSIOS TRUNKA AKIMIRKĄ NELYGIOJE KOVOJE SU CENZORIAIS

Iš Kelmės kilusio rašytojo Icchoko Mero vardą pavadintoje
aikštėje priešais Kelmės Jono Graičiūno gimnaziją pastatyta
skulptūra pagal jo romaną „Lygiosios trunka akimirka“
Skulptorius Kazys Bimba, 2010. Ingos Matūlienės nuotrauka, 2024.

Rašytojas Icchokas Meras (1934–2014),
Vilnius, 1996 m. gegužės 2 d. G. Svitajaus
nuotrauka. Lietuvos centrinis valstybės
archyvas, Sp_0-01657.

2024 m. minime rašytojo Icchoko Mero gimimo devyniasdešimtmetį (1934 10 08) ir dešimtąsias jo mirties metines (2014 03 13). Šios sukaktys skatina ne tik naujai perskaityti rašytojo kūrybą, bet ir motyvuoja ieškoti nepublikuotų jos recepcijai skirtų tekstų. Vienas jų – Mero romano *Lygiosios trunka akimirka* aptarimo stenograma SSRS Rašytojų sąjungos žurnalo *Дружба народов* (*Družba narodov*, lietuvių kalba – Tautų draugystė) redakcijoje¹.

Interviu Violetai Kelertienei² Meras yra pasakojęs apie romano publikavimo aplinkybes: romaną į rusų kalbą išvertęs Feliksas Dektoras išvaikščiojo „stacijas“ Maskvoje – ėjo iš redakcijos į redakciją, iš leidyklos į leidyklą nesėkmingai siūlydamas tekstą, kol galiausiai atsirado nemažai *Lygiosios trunka akimirka* gerbėjų ir jų patarimu romaną atkeliavo į žurnalą *Дружба народов*. Pagal to meto reikalavimus numatytas publikuoti kūrinys turėjo būti apsvarstytas dalyvaujant tam tikslui sudarytai komisijai ir autoriui, kuris vėliau, atsižvelgdamas į pastabas, privalėjo kūrinių „pataisyti“. Mero romano aptarimas įvyko 1963 m. liepos 8 d., t. y.

1 Tos pačios sudėties komisija svarstė ir kitus 1963 m. teiktus romanus. Pvz., totorių rašytojo Ajazo Giliazovo apsakos *Trys žemės aršiniai* (*Три аршина земли*) svarstymas vyko 1963 08 29.

2 Icchokas Meras, Violeta Kelertienė, 2005. „Gerai taip, kaip yra“, in: *Icchokas Meras: žinomas ir nežinomas meistras*. Mokslinės konferencijos, vykusios 2004 10 08, medžiaga (sud. Loreta Mačianskaitė), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 19–20.

praėjus vos dviem savaitėms nuo SSKP CK birželio Plenumo³, iškėlusio „naujus uždavinius ideologinio darbo srityje“. Tikėtina, kad ši aplinkybė turėjo reikšmę komisijos narių ideologiniam budrumui ir kritiškam tonui. Priekaištai dėl romano pirmiausia buvo susiję su žydų tema ir romano neatitikimu sovietinei dvasiai.

Nors Atlydžio metų situacija, lyginant su Stalino laikais, žydų kultūros atžvilgiu buvo švelnesnė, tebebuvo laikomasi nuostatos, jog geriausia perspektyva SSRS žydams – asimiliuotis. *Дружба народов* vyriausiasis redaktorius Vasilijus Smirnovas, pagarsėjęs kaip nepalankus žydų literatūrai, buvo suinteresuotas galimybe Mero romanu pritraukti skaitytojų ir padidinti tuo metu gerokai smuktelėjusį žurnalo tiražą. Paradoksalu, tačiau šiuo atveju antisemitinė vyriausiojo redaktoriaus reputacija kaip tik buvo palanki romanui *Lygiosios trunka akimirka* publikuoti, nors pačiam autoriui ir teko išgirsti priekaištų dėl netinkamos specifinės štetlo kalbos ar „visai nepageidaujamo“ Šolomo Aleichemo intonacijų romane⁴.

Aptarime kalbėjusiems „ekspertams“ užkliuvo ne tik romano „parapinis“ žydiškumas, bet pirmiausia ideologiniai prasilenkimai su oficialia linija, autoriui priekaištauta dėl nepakankamai išryškinto komunistų ir kariuomenės vaidmens bei to meto literatūros kano neatitinkančių estetinių pasirinkimų (sąlygiškumo, natūralizmo, nelinijinio pasakojimo). Įdomu, kad konsultantai kaip argumentus ne kartą pasitelkė Vakarų kultūros pavyzdžius, prieinamus tik privilegijuotiems „ideologinio fronto“ atstovams, o ne eiliniams SSRS skaitytojams ar žiūrovams, koks ir buvo aptariamo kūrinių autorius.

Neturime duomenų, kaip vyko tolesnis Mero ir redaktorių bendravimas, tačiau 1963 m. žurnale romanas nebuvo publikuotas, išėjo tik po dvejų metų, 1965 m. žurnalo Nr. 8, pavadinimu „Amžinas šachas“.

Prisimindamas publikacijos žurnale *Дружба народов* aplinkybes, autorius taip yra kalbėjęs interviu literatūrologi Violetai Kelertienei:

Jie man aiškino, koks aš negeras, kad šitas romanas tai ne tarybinė literatūra, kad čia ne socialistinis realizmas, kad ten nėra vieno žodžio *komunistas* nėra. Aš bandžiau teisintis, sakydamas, kad dvasia yra tarybi-

3 Sovietų Sąjungos komunistų partijos Centro komiteto plenumas vyko 1963 06 18–21.

4 Jidiš kalba kūręs Šolomas Aleichemas (tikr. Šolomon Rabinovič, 1859–1916) Atlydžio laikais buvo legalizuotas, o jo šimtmečio proga 1959–1961 m. Maskvoje rusų kalba išleistas šešių tomų raštų rinkinys.

nė. Jie truputį pasijuokė iš manęs, ir aš buvau privers-
tas du skyrius išimti ir dar kažką pridėti. Man labai
širdį skaudėjo, bet aš padariau tą dalyką.⁵

Tekstologinis gretinimas leidžia patvirtinti, kad buvo
išimtas tik vienas, būtent aštuntasis – redaktoriui Smir-
novui labiausiai netikęs – skyrius, kuriame pasakota
apie filosofijos studentą Kasrielį Lipmaną, pasirinkusį
savižudybę, o ne kovą su fašizmu⁶. [Beje, lietuviškame
1963 m. ir rusiškame 1966 m. knygos variantuose aš-
tuntasis skyrius likęs – LM]. Kitas aptarimo dalyviams
itin nepatikęs skyrius – ketvirtasis, vaizduojantis mo-
teris, prieš savo norą tapusias dirbtinio apvaisinimo
eksperimento dalyvėmis, – patyrė gana daug esminių
taisymų. Žurnalinėje romano versijoje išnyko kūdikių
nužudymo epizodas, buvo žymiai sutrumpintas Rachi-
lės ir jos žuvusio vyro pokalbis, iš kurio romano skaity-
tojai suprasedavo, kad veikėjas žuvo, pakeista skyriaus
pabaiga (atsiranda tiesmukiška scena, vaizduojanti,
kaip su abiem kūdikiais ant rankų Rachilė išlindo pro
langą ir buvo nušauta sargybinio).

Redaktorių įsikišimas matyti ir antrame skyriuje: į
jaunuolių dialogą įterptas su romano tema menkai su-
sijęs teksto fragmentas:

Vakar sėkmingais mūsų kariuomenės veiksmais galu-
tinai likviduotas vokiečių liepos mėnesio puolimas iš
rajonų į pietus nuo Oriolo ir į šiaurę nuo Belgorodo
Kursko link... Tokiu būdu vokiečių vasaros puolimo
planą reikia lakyti visiškai žlugusiu. <...> Amžina garbė
didvyriams, žuvusiems kautynių lauke už mūsų Tėvy-
nės laisvę ir garbę.⁷

5 Icchokas Meras, Violeta Kelertienė, 2005. „Gerai taip,
kaip yra“, in: *Icchokas Meras: žinomas ir nežinomas meistras*.
Mokslinės konferencijos, vykusios 2004 10 08, medžiaga
(sud. Loreta Mačianskaitė), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tau-
tosakos institutas, p. 19–20.

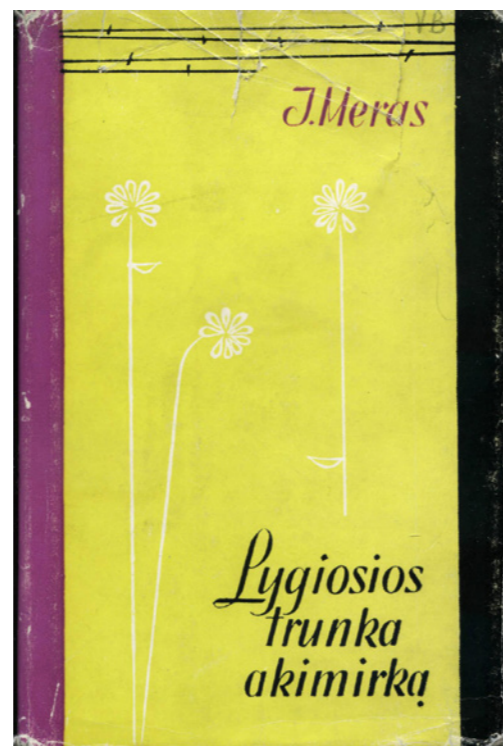
6 Išėmus skyrių ėmė neatitikti ne tik skyrių, bet ir šach-
matų ėjimų numeracija (autorius sumanymu kiekvienas ro-
mano skyrius atitinka tam tikrą padėtį šachmatų partijoje).
Žurnale 8-asis skyrius (20 ėjimas) – tai knygos 9-asis skyrius
(29 ėjimas), 9-asis skyrius (29 ėjimas) – knygos 10-asis sky-
rius (31 ėjimas), 10-asis skyrius (40 ėjimas) – 11-asis sky-
rius (40 ėjimas), 11-asis skyrius (43 ėjimas) – 12-asis skyrius
(49 ėjimas); 12-asis skyrius – 13-asis (50 ėjimas). Knygos ir
žurnalo publikacijose tolesnė romano skyrių numeracija ski-
riasi vienu skaičiumi, bet ėjimų skaičiai sutampa.

7 Cituojama iš Icchokas Meras, 1963. *Lygiosios trunka aki-
mirka*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, p. 34–
35. Šis fragmentas figūruoja visose sovietmečiu leistose ro-
mano redakcijose, įskaitant ir 1965 m. publikaciją žurnale
Дружба народов.

Nepaisant Maskvos konsultantų išsakytų priekaiš-
tų ir siekio radikalčiai keisti tekstą, tais pačiais metais
(1963 m. rudenį) romanas buvo publikuotas lietuvių
kalba žurnale *Pergalė* (Nr. 9, 10) ir tų pačių metų pa-
baigoje išleistas atskira knyga. Rusų kalba romanas
išleistas atskira knyga (pavadinimu *Ничья длится
мгновение*), joje kartu publikuojamas ir Mero romanas
Ant ko laikosi pasaulis (*На чем держится мир*, Москва:
Чужожественная литература, 1966). Šiame leidime
laikytasi tos romano versijos, kuri atitinka 1963 m.
metų publikaciją *Pergalės* žurnale.

Pateikiamos stenogramos tekstas platesniam skai-
tytojų ratui nebuvo prieinamas. Šį tekstą iš romano
autorius gavau prieš penkiolika ar dvidešimt metų
ir neskubėjau jo skelbti manydama, kad stenogramos
intriga gerokai priblėsusi. Vis dėlto kintantis politinis
mūsų laikmečio fonas, ypač ideologinis kaimyninės Ru-
sijos persiorientavimas, romano *Lygiosios trunka aki-
mirka* recepcijos kismams suteikia naujo aktualumo,
tad, tikėtina, ši medžiaga gali būti įdomi ne tik Mero
kūrybos gerbėjams, bet ir platesnių kontekstų, ypač
sovietmečio, tyrinėtojų.

Tai pirmoji stenogramos publikacija. Į lietuvių kalbą
stenogramą išvertė Lijana Kairienė. Verčiant stengtasi
išsaugoti to laikmečio kalbos specifiką, kai kurios nei-
aiškios teksto vietos kupiūruotos. Stenogramos ko-
mentarai įvado autorės.

Romano „Lygiosios trunka akimirka“
viršelis (1963, Vilnius). Lietuvos nacionalinė
Martyno Mažvydo biblioteka.

ŽURNALO „Дружба народов“ REDAKCIJA Drg. MERO rankraščio aptarimo STENOGRAMA

1963 m. liepos 8 d.

Dalyvavo: V. A. Smirnov⁸, A. N. Salachian⁹, B. V. Ja-
kovlev¹⁰, V. P. Lukaševič¹¹, E. L. Usyskina¹², F. Dektor¹³,
V. A. Čelmajev¹⁴, I. Meras.

V. A. SMIRNOV: Pradėsime. Drauge Merai, jūsų kū-
rinys mus labai sudomino ir mes jį atspausdintume,
jeigu jūs sutiksime su kai kuriomis, aš pasakyčiau, rim-
tomis mūsų pastabomis ir patobulinsite. Kai mums at-
rodo, kad kūrinį galime priimti, bet jį reikia patobulinti,
mes kviečiamės tokio pokalbio. Autorius turi teisę pri-
imti arba nepriimti mūsų pastabų, tai jo reikalas. Mes
norime padirbėti ir su jumis, juo labiau kad jūsų kūrinio
sėkmės ir nesėkmės gana būdingos kai kuriai literatū-

8 Smirnov Vasilij Aleksandrovič (Смирнов Василий
Александрович, 1904–1979) – rusų rašytojas, žurnalistas,
sorealizmo atstovas, Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, 1960–
1965 m. žurnalo *Дружба народов* vyriausiasis redaktorius.

9 Salachianas Akopas Nšanovičius (Салахян Акоп
Ншанович, 1922–1969) – TSRS tautų literatūrų tyrinėto-
jas, Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, 1954–1958 m. Armėnijos
TSR rašytojų sąjungos valdybos sekretorius, 1960–1969 m.
Дружба народов vyr. redaktoriaus pavaduotojas.

10 Jakovlev Boris Vladimirovič (Яковлев Борис
Владимирович, 1913–1994) – rusų literatūrologas, publicis-
tas. Didžiojo Tėvynės karo dalyvis. Pagrindinė tyrimų kryptis –
Lenino tema grožinėje literatūroje.

11 Lukuševič Vadim Petrovič (Лукушевич Вадим
Петрович, 1905–?) – rusų rašytojas, žurnalistas, kritikas, ver-
tėjas. Žurnalo *Дружба народов* autorius, nuo 1964 m. red.
kolegijos narys.

12 Usyskina Jevgenija Lvovna (Усыскина Евгения
Львовна) – literatūros kritikė, redaktorė, žurnalo *Дружба
народов* prozos skyriaus darbuotoja.

13 Dektor Feliks Adolfovič (Дектор Феликс Адольфович,
1930–2019) – tarybinis rusų ir Izraelio vertėjas, rašytojas,
žurnalistas, leidėjas, prodiuseris (1976 m. repatriavo į Izra-
elį). Sovietmečiu į rusų kalbą išvertė Justino Marcinkevičiaus,
Juozo Požėros, Alfonso Bieliausko ir Mykolo Sluckio knygų.
Didžiausio atgarsio sulaukė Dektoro versti Icchoko Mero ro-
manai *Lygiosios trunka akimirka* (*Ничья длится мгновение*
(*Вечный шаг*)) ir *Ant ko laikosi pasaulis* (*На чем держится
мир*).

14 Čalmajev Viktor Andrejevič (Чалмаев Виктор
Андреевич, g. 1932) – rusų rašytojas, kritikas, literatūrolo-
gas. Žurnalo *Дружба народов* bendradarbis nuo 1959 m.,
nuo 1964 m. red. kolegijos narys.

ros daliai. Jeigu jūs patobulintumėte, jis taptų reikšmin-
gas ne tik jums, bet ir kitiems draugams. Kaip buvo su
Marcinkevičiumi¹⁵? Jo kūrinys tapo reikšmingesnis, nei
buvo išleistas Lietuvoje¹⁶, dabar jis nuskambėjo per
Tarybų Sąjungą ir netgi toliau. Galbūt ir jūsų kūriniai
nutiks tas pats, jeigu jūs jį patobulinsite.

B. V. JAKOVLEV: Aš pritariu visiems geriems žo-
džiams, kuriuos išsakė Vasilijus Aleksandrovičius, ir esu
įsitikinęs, kad šios knygos likimas bus labai ryškus, kad
knyga išeis į tarptautinę areną. Mažiausiai turiu ome-
ny žydų skaitytoją, bet ir jo negalima atmesti. Knyga
savo herojiška esme ir meniniu lygmeniu neabejotinai
užkariaus ne tik tarybinį, bet ir užsienio skaitytoją. Aš
norėčiau, jeigu nebus prieštaravimų, kad šios knygos
meninis atradimas būtų ne tik kenčiantys geto gyven-
tojai, bet gyventojai – kovojantys. Parašyti dar vieną
kaltinamąjį aktą – kilnus uždavinys, bet šis romanas
žymiai reikšmingesnis... Pavaizduoti didvyrišką liaudies
pasipriešinimą, ir šiuo atveju nežinau, ar tai turi būti
labai tikslu geografiškai, istoriškai. Galbūt dokumentiš-
kumas nebūtinas, bet reikia padaryti labiau apibrėžtus
veikėjų ryšius su komunistiniu pagrindžiu. Aš nesu bu-
vęs gete, bet, kadangi kalbama ne apie dokumentinę
apybraižą, o apie meno kūrinį, manau, kad galima ir
reikia [remtis – LK] istorine patirtimi, jau esama ir Kro-
kuvos geto istorija¹⁷, kur komunistai daug padarė, ir kai

15 Justino Marcinkevičiaus apysaka *Pušis, kuri juokėsi* žur-
nale *Дружба народов* publikuota 1962 m. Nr. 8, p. 36–93,
Marcinkevičius tapo žurnalo literatūrinės premijos laureatu.
Nors Marcinkevičius laikytas savu autoriumi, tačiau ir prie jo
tekstų redaktoriai kibdavo. Pvz., žurnalo bendradarbis Jelena
Movčan memuaruose prisimena, kad žurnalo maketo pa-
rašėje greta *Pušis, kuri juokėsi* fragmento, kuriame vaizduo-
jama besimaudanti mergina, Smirnov ranka buvo įrašyta:
*О кур лиemenėlė? Žr. Елена Мовчан, Моя Дружба народов:
от оттепели до перестройки*, prieiga internete: [https://
magazines.gorky.media/druzha/2019/moya-druzha-narodov-ot-otepeli-do-perestrojki.html](https://magazines.gorky.media/druzha/2019/moya-druzha-narodov-ot-otepeli-do-perestrojki.html) [žiūrėta 2024 04 06]. Vis
dėlto „erotiškėjį“ apysakos epizodai nebuvo cenzūruoti.

16 Justinas Marcinkevičius, 1961. *Pušis, kuri juokėsi*, Vilnius:
Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

17 Nejmanoma identifikuoti, koks konkretus tekstas tu-
rėtas omenyje. Prisimintina, kad 1962 m. buvo rengiama
knyga, skirta 1943 m. Varšuvos geto sukilimo dvidešimtme-
čiui, tačiau cenzūra publikaciją sustabdė. Žr. Костырченко
Геннадий Васильевич, 2012. *Тайная политика Хрущёва:
власть, интеллигенция, еврейский вопрос*, Москва:
Международные отношения. Tikėtina, kad Jakovlevas
buvo skaitęs panašaus pobūdžio leidinio, skirto Krokuvos
geto likvidavimo (1943 m.) dvidešimtmečiui, rankraštį arba
kalbėdamas aptarime supainiojo Varšuvos ir Krokuvos getus.

kuriuos romano puslapius padaryti komunistinius. Antra. Tai, kas vyksta užkulisiuose – partizaninis miškas, partizaninis ginklavimasis ir patys partizaniniai veiksmai – norėtu iš užkulisių perkelti į romano sceną. Romano kompozicija leidžia tai padaryti neskausmingai. Viskas, kas romane pastatyta, neturi būti nugriauta, išskyrus vieną liniją, apie kurią pasakysiu toliau. Jeigu atsirastų novelė, vaizduojanti (o ne tik užsimenanti apie) pačius partizanų veiksmus, dėl to romanas tik išloštų, o autorius meninis atradimas taptų aiškesnis. Norisi nesutikti su nyčiška nevykusio išdaviko traktuote¹⁸. Tame yra kažkas sąmoninga... Turint galvoje, kad šis romanas bus spausdinamas mūsų žurnale ir turės užsienio skaitytoją, neleistina ir alegorinė lenkų gražuolės su ant šlaunies išdeginta žyme istorija¹⁹. Šią alegoriją ir lenkų skaitytojas, ir kiti užsienio skaitytojai gali suvokti ne taip, kaip pageidaujama. Ir konceptualiai, ir meniškai autorius parašė didžiąją tragediją iškilminga šio termino prasme. Gal tai apytikslio vertimo rezultatas, gal jis paremtas originaliu lietuvišku tekstu, kuris mums neprieinamas, tačiau tokia Šolomo Aleichemo²⁰ parapiinė (štetliška) intonacija čia visiškai nepageidautina. Ir ne todėl, kad tai atrodo uždrausta, bet todėl, kad tai prieštarauja kūrinio patosui. Tokio tipo ir tokio masto tragedija negali būti atskleista stilistinėmis Šolomo Aleichemo priemonėmis. Aš nesu buvęs Lietuvoje, tačiau tarp geto gyventojų buvo inteligentiškų žmonių, turinčių labiau išvystytą kalbą. Šio geto gyventojai yra Vilniaus ar Kauno piliečiai, kitokio tipo nei žydų štetlo gyventojai. Tarp jų – dešimtmečių skirtumas, ir tai jau kiti žmonės. Bet jeigu aš ir klystu, man vis dėlto atrodo, kad būtų geriau, jeigu kūrinio veikėjai kalbėtų ne specifine štetlo kalba, o normalia literatūrine rusų kalba. Yra viena atsitiktinė detalė, nežinau, ar verta kreipti į ją dėmesį, – gaila, kad pagrindinių veikėjų pavardė yra Lipman. Tai gerai žinoma aršaus buržuazinio ideologo ir grafomano pavardė²¹. Nepageidautina, kad ta pavardė

18 Aštunto skyriaus veikėjas Kasrielis Lipmanas, filosofijos studentas, ironiškai save vadina antžmogiu. Verčiamas išduoti geto pagrindžio kovotojus, jis nusižudo pasikardamas.

19 Gražuolė lenkė Jadzė minima aštuntame skyriuje, ją komendantas Šogeris Kasrieliui siūlo kaip atlygį už išdavystę.

20 Šolomo Aleichemo apysaka *Giesmių giesmė* (1909–1911) su romanu *Lygiosios trunks akimirka* susijusi įvairiais intertekstiniais ryšiais.

21 Valteris Lipmanas (Walter Lippmann, 1889–1974) – JAV žurnalistas, sociologas, politikos apžvalgininkas, liberaliosios demokratijos teoretikas. Jo vardas siejamas su Šaltojo karo, viešosios nuomonės ir stereotipų koncepcijomis. 1961 m. jis parengė didelį interviu su TSRS KP generaliniu sekretoriumi Nikita Chruščiovu.

sukeltų antrinę asociaciją. Lipmano pavardė skamba visoje propagandoje prieš mus, jis yra mūsų priešas, ir nėra jokio reikalo taip vadinti veikėjus. Tai tas pats, kas pavadinti juos Dalesais²². Ir pagaliau – paskutinis dalykas. Bene košmariškiausia ir tragiškiausia kūdikio nužudymo scena. Kad ir kokia baisi būtų jos priežastis (kalbama apie dirbtinį apvaisinimą)²³, šioje žmogžudystės scenoje neturi būti šiurpių natūralistinių detalių. Matėme filmą *Sportinis gyvenimas*²⁴; negalėjau žiūrėti jo natūralistinių scenų, užsidengiau akis delnu, tiek tai peržengia estetinių išgyvenimų ribas. Esu visiškai įsitikinęs didele ir pelnyta šio kūrinio sėkme, ir, jei autorius įsiklausys į mūsų norus, kitais metais išleistume žurnalą su šiuo kūrinio. Tai būtų viena ryškiausių publikacijų.

V. A. ČELMAJEV: Sutinku su išsakytu teigiamu kūrinio vertinimu. Ypač džiugina tai, kad autorius yra jaunas. Ir todėl per daug nesiplėsiu, čia mes vieningi. Ir tai, kad mes susirinkome, kaip sakoma, aukštu lygiu, šis faktas rodo mūsų susidomėjimą kūrinio. Nepaisant to, kalbėsiu apie trūkumus, kurie trukdo kūrinio tapti rimtam, įdomiam ir teisingesniam. Romane įžvelgiu sąlyginę formą, ir visa tai savaime yra teisėta, tačiau yra vienas faktas, kurį, ar forma būtų sąlyginė, ar realistiška, reikia atspindėti: tai yra tarybinė armija, kaip ji egzistavo žmonių sąmonėje ir bendroje atmosferoje toje istorinėje situacijoje. Kad ir izoliuoti gete, šie žmonės savo mintis ir veiksmus siejo su tarybinės armijos atėjimu, jos judėjimu; tai įkvėpė žmones, suteikė jiems tikėjimo ir skatino kovoti. Jų mintys buvo nukreiptos į Rusiją, į Rusijos žmones ir į tarybinę armiją. Kaip čia įvedus mintį, kad veikėjai žino apie savo ryšį su tarybine puse? Iš ten pas juos ėjo išvadavimas, o Rusijos pavyzdys juos įkvėpė aktyviai kovoti. Būtina plėsti tarptautinį veikėjų akiratį.

Gerai, kad yra Jankauskas, mergina, kuri šaudo į priešą²⁵. Tai sustiprina tarptautinį romano aspektą.

22 Džonas Fosteris Dalesas (John Foster Dulles, 1888–1959) – JAV valstybės sekretorius (1953–1959), vienas radikaliausių komunizmo kritikų.

23 Ketvirtame romano skyriuje vaizduojama Lipmano dukros Rachilės tragedija. Atrinkta eksperimentui ji dirbtinai apvaisinama, pagimdo kūdikį ir jį vėliau nužudo.

24 *This Sporting Life* (1963) – britų režisieriaus Lindsay Gordon Andersono filmas apie angliakasį Franką, mėginantį tapti profesionaliu regbio žaidėju. Šis filmas laikomas menininkų grupės *Įpykę jaunuoliai* (*Angry Young Men*) kinematografiniu manifestu.

25 Dešimtame skyriuje vaizduojama iš geto pasitraukusios Rivos Lipman ir lietuvių Antano Jankausko žūtis drauge kovojant su vokiečiais.

Gerai, kad lenkai yra²⁶. Nereikia to vaizduoti baisioje izoliacijoje ir susiaurinti konflikto masto iki rasinio. Visi kovojo prieš šią nekenčiamą fašistinę jėgą, ne tik žydai. Prisimenu Gorbatovo *Nenugalėtuosius*²⁷, kur buvo išgelbėta žydų mergaitė. Knorre taip pat rašė²⁸. Neseniai žiūrėjau itališką filmą²⁹. Jame vaizduojama moterų stovykla, kurioje tarp moterų yra moteris rusė. Ji visą laiką kartoja: „Štai ateis mūsų šalis.“ Ir kai moteris dirba akmenų skaldykloje, staiga pasigirsta rusiška daina. Pasirodo, tai ėjo belaisviai. Ir jai sakoma: „Čia taviškiai atėjo.“ Net ir tokioje situacijoje tai vis tiek skamba ne tik kad optimistiškai, bet sukelia žmonių įniršį. Šis filmas pastatytas užsienyje, tačiau jūs galite kitaip parodyti tarybinės armijos vaidmenį, susieti ją su bendra žmonių kova, ir tokiu būdu išnyks beviltiškumo ir pasyvumo nuotaikos. Natūralistinės detalės, kurios užgriozdina romaną, yra tokios, kad aš tiesiog krūpčiojau, jos stingdo kraują. Džiaugiuosi, kad autorius gerai valdo plunksną (tai gana sudėtinga ir gerai, kad pasakojimas perteikiamas legendos forma). Tačiau natūralizmą reikia pašalinti. Kalbą reikia padaryti stilistiškai griežtesnę.

V. A. SMIRNOV: Visas žavesys ir yra tas, kad jaučia tautinė žydų kalba, kodėl šito negalima palikti?

V. A. ČELMAJEV: Ten yra garsi aktorė, jos kalba turėtų būti kitokia³⁰. Lipmanas visada yra didingų aistrų ir išgyvenimų būsenos, ir nevalingai žmogus turi kalbėti kitaip. Jis apskritai filosofas. Būdamas ramus, kur bendrauja su pirkėjais ir klientais, jis gali taip kalbėti, tačiau šiuo atveju kalba turėtų būti griežtesnė ir struktūruota,

26 Svarbiausias veikėjas lenkas romane yra jaunuolis Janekas, savanoriškai atėjęs į getą, kad pakeistų savo žuvusį draugą Meiką ir saugotų jo seserį Esterą.

27 1946 m. Kijevo kino studijos filmas *Непокоренные* (*Nenugalėtieji*, rež. Maksas Donskojus) pagal Boriso Gorbatovo apysaką. Pirmą kartą vaidybiniame kine buvo rodomas žydų žudynės (beje, ši scena buvo filmuota Babin Jare, nors veiksmai vyksta Donbase), sykiu ir reikšminga žydų mergaitės gelbėjimo linija.

28 Fiodoras Fedorovičius Knorre (1903–1987) – prozininkas, scenaristas; 1960 m. romane *Хлебозда* (*Visiems laikams*) vaidavo Lietuvos sovietinių partizanų veiklą Antrojo pasaulinio karo metais.

29 1960 m. Italijos, Prancūzijos, Jugoslavijos filmas *Kapo* (rež. Gillo Pontecorvo). Jame pasakojama žydės paauglės, patekusios į koncentracijos lagerį, nuopuolio ir praregėjimo istorija. Filmą 1961 m. nominuotas „Oskarui“ kaip geriausias filmas užsienio kalba.

30 Dainininkė Ina Lipman. Šios veikėjos prototipas – Liuba Levicka.

o ne tokia buitinė, kasdienė. Scena su gėlėmis³¹ ir romanas, jie aprašyti glaustai, be nereikalingų pokalbių, tai yra gerai. Bet būtina, kad kiekvienas gyventų mintimis, platesniais tarptautiniais apmąstymais. Šis reikalavimas yra pagrįstas. Rimtai apgalvojęs šį momentą, autorius parašys naujų novelių. Gali tekti įvesti kai kurias figūras, susijusias su partizaniniu judėjimu. Apgalvojęs šį klausimą, autorius pats parinks. Autorius turi pats padirbėti ir, nepažeisdamas formos, į kurią jis įdėjo turinį, kažkaip jį praturtinti, kad romanas būtų skirtas ne konkrečiai žydų skaitytojui, kuriam ši tragedija yra artimiausia, bet taip, kad šis pasakojimas skambėtų kaip antikarinis humanistinis tarybinio skaitytojo romanas.

A. N. SALACHIAN: Draugai tiksliai ir aiškiai pasiskaitė apie šio kūrinio privalumus ir apie tai, ko trūksta. Aiškumo dėlei noriu pasakyti, kad šis romanas turėtų skambėti ne kaip pasakojimas apie kančią, o kaip pasakojimas apie tautos kovą. Tai svarbiausias principinis klausimas. O taip, kaip romanas pateiktas – ir pasakojimo maniera, ir siužetu (nesakau, kad visa apimtimi) – tai vienos žydų šeimos istorija. Ta forma, kuria pasakojate, suteikia jam pusiau biblinį pobūdį ir dėl to istorinis konkretumas, tikrovė pasakojama. „Ir turėjau aš dukterį Rachilę“, – jūs labai sureikšminote šią frazę, įdėjote ją į poskyrį. Įdomus ėjimas, bet tai veikia atvirkščiai. Tai dar labiau pabrėžia šių įvykių sąlygiškumą ir nenatūralumą realioje istorinėje tikrovėje, kai buvo fašizmas, buvo tarybų valdžia, buvo komunistai-antifašistai, buvo kareiviai. Ir iškyla toks poveiklis: daugialypis gėris, kuriam atstovauja Lipmanų šeimos nariai, ir blogis Šogerio, kuris yra aktyvi figūra, pavidalu. Reikia galvoti, kaip šį kūrinį palengvinti, išvaduoti iš sustingimo ir suteikti kad ir savotišką realistiškumą. Nereikia keisti manieros, bet reikia rasti keletą ėjimų, kurie padarytų šį kūrinį tikroviškesnį ir priimtinesnį skaitytojui. Į ką reikia atkreipti dėmesį? Žinoma, trūksta dar aplinkos, tikrojo istorinio įvykių fono pojūčio, reikia tam tikrų detalių ir potėpių. Romane nuo pat pradžių turėtų būti aiškiai pateikiama, kad įvykiai vyksta 19... tokiais ir tokiais metais. Ar yra paminėtas laikas? (MERAS: Ne, yra tik, kad frontas artėja.) Paminėkite, kad tai įvyko tokiu ir tokiu metu. Tai pritvirtins romaną prie laiko ir vietos. Tiesa, yra, kad artėja frontas, tačiau tai galima padaryti tiksliau. Skaitytojas iš karto turėtų įsivaizduoti, kada tai vyko. Jei tai [19]41 metais, tai vienas dalykas, jei [19]43 – tai ki-

31 Žr. 5 skyrių. Gete gėlės uždraustos, tačiau Izia, norėdamas pradžiuginti savo mylimąją, kasdien bando įnešti gėlių ir už tai sargybinių yra mušamas. Jo vyresni draugai padeda jam įgyvendinti sumanymą.

tas. Jei tai buvo tuo metu, kai tarybinė armija perėjo į puolimą visame fronte, tai jūs turėsite naują užduotį: žmonių nuotauka, jie kažką žino. Tai paskatins užmegzti ryšius su išoriniu pasauliu. Viskas priklauso nuo to, kas vyksta aplinkui. Šios istoriškai tikslios detalės suteiks prasmę ir charakterį tam, kas ten vyksta. Tada aš jus suprasiu ir pateisinsiu ta prasme, kad iš pradžių Izaokas sudaro silpnapročio vaikiną įspūdį, nors Ukrainoje 16–17 metų vaikinai darė stebuklus. Kad nesusidarytų įspūdis, jog gete yra nevisaverčių žmonių. Apskritai išeina, kad jie gali išeiti ir grįžti. Okupacinis režimas kitur sukėlė milžinišką ukrainiečių ar baltarusių didvyriškumą, kodėl šiuo atveju taip yra? Būtina patikslinti, kad tai buvo tokiu metu ir tokios buvo sąlygos. Nuo pat pradžių jūsų veikėjai turėtų būti aktyvesni. Pusantrų metų jau buvo gyventa prie tarybų valdžios. Tarybų valdžia į Baltijos šalis atėjo 1940 m. liepą. (SMIRNOV: Tegul kažkas jos ir nepriėmė.) Darbo žmonės ilgai laukė tarybų valdžios atėjimo. Prie tarybų valdžios į Vilnių atvykusiam žydai negrėsė getas ir jis jautėsi žmogumi³². (MERAS: Iš Vakarųėjo fašistinė propaganda.) (JAKOVLEV: Gete buvo komunistinis partijos narių ir komjaunuolių tarpusluoksnis.)

A. N. SALACHIAN: Šis motyvas turi būti pasakojime: kad šie žmonės, kovodami su fašizmu, prisimena tarybinius metus ne tik todėl, kad buvo suvaryti į getą, bet ir todėl, kad myli tarybų valdžią, kad kovoja už tarybų valdžios sugrįžimą, kovoja už didžiųjų idėjų. Nereikia visko perrašyti tokiu būdu, bet tas pats tėvas (gal jis siuvėjas, galbūt amatininkas)... (USYSKINA: Ten yra figūra – tas raudonplaukis³³.) Paprasti žmonės, kurie apskritai neprisijungė, bet jie turi apie tai pasakyti, tarybų valdžios idėja jiems turi būti brangi. Ir vokiečiai turi jų bijoti būtent todėl, kad jie neša meilės tarybinei valdžiai idėjų, tikėjimą tarybų valdžia. Tada išryškės tai, kas būdinga šiam laikotarpiui. Ir antroji pastaba į tai, ką sakė Borisas Vladimirovičius [Jakovlevas – LK] ir Čelmajevas. Man atrodo, kad toks paaiškinimas ir istorinis patikslinimas taip pat išryškės gėrio ir blogio konfliktą. Konfliktas taps aiškesnis tiek socialiniu, tiek politiniu požiūriu. Iš karto paaiškės, kad tai yra tokio ir

32 Hitlerio kariuomenei 1939 m. okupavus Lenkiją, į Lietuvą atvyko daugiau nei 13 000 žydų pabėgėlių. Apie 10 000 apsigyveno Vilniuje. Nuo 1940 m. jų adaptacija rūpinosi Lietuvos Raudonasis Kryžius.

33 Romane veikia raudonplaukis jaunuolis Rudis, priklausęs pagrindinei organizacijai; jis jaunas romano veikėjas Izaoką, Esterę ir Janeką pakviečia jungtis į bendrą kovą ir sudaryti kovinį trejetą.

tokio pasaulio žmonės. Jūs gerai parodėte, kad jie turi savo etiką. Vyras pasirinko pasikarti, o ne tapti išdaviku.

V. A. SMIRNOV: Štai šito nereikia! To nėra mūsų tautos ir lietuvių tautos tradicijose. Tai nėra teisingas dalykas šioje istorijoje. Tėvas jam sako: „Eik ir pasikark.“ Tai ne mūsų tiesa. Mūsų tiesa – eik ir nužudyk – atlik gerą darbą, bet nesikark. Ši linija sugadina romaną, tai yra viena iš labiausiai pažeidžiamų romano vietų. Kaip vyriausiasis redaktorius, niekada to nespausdinsiu. Tai yra bailumo pateisinimas, ir šios linijos jokia būdu negalima ginti. Tai netiesa, tai tiesiog literatūrinė išmonė, prieštaraujanti revoliucijos tradicijoms ir nebūdinga tarybiniam žmogui, ne tik rusui. Žmogus visada nori gyventi, bet čia jis eina ir pasikaria, nes bijo, kad išduos. Tegul jis bent spjauna jam į veidą! Romano meninė vertė ir yra ta, kad šis silpnas žmogus pakyla taip aukštai. Gyvenime taip ir būna: maži, nepastebimi žmonės staiga įvykdo nuostabios drąsos žygdarbius. Štai kuria linkme jums reikia pasukti šį kūrinį. Ir tėvas niekada nepasakys: eik ir pasikark. Niekada! Jis ieškos išeities, kaip išgelbėti ir sūnų, ir darbą. Arba jei žūti, tai žūti dėl reikalo.

A. N. SALACHIAN: Galbūt iš tikrųjų autoriui reikėtų apie tai pagalvoti. Ir štai ką aš dar norėjau pasakyti. 127 ar 120 puslapyje jūs pirmą kartą paminėjote žodį „Sovinformbiuro“³⁴. Apskritai pirmą kartą minimas žodis „tarybinis“. Juk kažkur šiame pasaulyje turi būti įsivaizdavimas, prisiminimas ar siekimas viso to, kas yra tarybiška. (JAKOVLEV: Jeigu senė kasdien užrašinėja „Sovinformbiuro“ pranešimus, vadinasi, jie žino, kas vyksta.) Kas kalba apie trejetą³⁵? O kalbama apie tai, jog geto atmosfera turi būti tokia, kad visur vyksta kova. Ten tūkstančiai žmonių. Jūs sakote, kad yra kito kokie trejetai, bet aš noriu, kad būtų jaučiamas, jog už geto ribų (SMIRNOV: Ir pačiame gete.) vyksta kova. Kažkur kovoja, išeina į partizanus. Būtina jausti, kad veikia komunistai ir tarybinė armija. Tai turėtų suvaidinti lemiamą vaidmenį remiant turimas pajėgas. Didžiausia dramatiška jėga slypi už šio siužeto: ar jis žais lygiosiomis, ar laimės. Jis galėjo sužaisti lygiosiomis, bet pasirinko mirtį. [...]

F. DEKTOR: Šogeris visą laiką jam pralošinėjo. (USYSKINA: Tokios buvo jo sąlygos.) Šogeris norėjo,

34 „Sovinformbiuras“ (rus. Совинформбюро – Tarybinis informacijos biuras) – 1941–1961 m. veikusi SSRS informacijos ir propagandos žinyba.

35 Visi geto kovotojai suskirstyti į trejetus.

kad jis nors kartą pralaimėtų. Visą laiką vyksta viena šachmatų partija.

V. A. SMIRNOV: Toks ėjimas neatitinka mūsų tradicijos, jis gadina visą reikalą. Pagalvokite, kaip tai perdaryti. (USYSKINA: O istorija su Kijevo futbolininkais³⁶?) Na, ten futbolas. Čia jūs atidavėte duoklę Vakarams. Jeigu jūs atsisakytumėte to ir surastumėte savo originalų sprendimą, jūs tik išloštumėte. Aš maniau, kad tai ne viena (šachmatų) partija. Jeigu tai viena partija, to negalima taip palikti. Reiškia, visas romanas sąlyginis. Tai sunkiausias kaltinimas. Kas gi išeina? Visi įvykiai, kuriuos jūs parodote, kada jie vyko? Koks tai socialistinis realizmas? Mes kalbame apie tai, kad reikia dirbti tuo metodu, kurį mes turime. Jis skiriasi nuo buržuazinės literatūros metodo. Tas ėjimas, kurį jūs taikote, tai ne mūsų ėjimas. Dėl šito ėjimo viskas tapo netikra. Kieno balsu šie įvykiai pateikiami? Izaoko? Argi šitaip galima? Kaip jis gali perteikti, kaip partizanai sėdi palėpėje ir atsišauo? Iš kur tai? Viskas netikra. Izaokas – ne kovotojas, jis nedalyvauja kovoje, ir visa jo kova susiaurinta iki šachmatų partijos, o visa kita su tuo neturi nieko bendra. Tai sąlyginė forma. Jums reikia pagalvoti, kaip perdaryti romano sąlygiškumą. Kodėl nusprendėte būti originalus? Mes tokius darbelius matėme, bet tai neatitinka tarybinės realinės literatūros tradicijų. Viskas, vadinasi, išgalvota. Jeigu pagrindinis veikėjas Izaokas – bevalis ir viskas paremta tik viena šachmatų partija, ir visa kita neaišku, kieno ranka padaryta, o pateikiama kaip Izaoko. Visa tai sąlygiška. Tuomet šachmatų partijos ir viso šito ėjimo vaidmuo ne toks, koks pateiktas romane.

A. N. SALACHIAN: Dėmesys koncentruojamas ne į tai, kaip susidarė šis trejetas, kokie žmonės atėjo į aktyvią kovą, o į šito vaikiną pasirinkimą – laimėti ar pralaimėti. Lygiosios – tai taip pat gėdingas rezultatas – niekas nesikeičia, vaikai lieka gete³⁷.

36 1942 08 09 Kijeve vyko rungtynės tarp vietos futbolininkų komandos *Start*, daugiausia sudarytos iš buvusio Kijevo *Dinamo* klubo sportininkų, ir vokiečių komandos *Flakelf*. Kijevo futbolininkai laimėjo rezultatu 5:3, nors iš jų buvo primygtinai reikalaujama, kad laimėtų vokiečiai. Vėliau dalis kijeviečių žaidėjų buvo išsiųsti į koncentracijos stovyklas ar sušaudyti.

37 Geto komendantas priverčia talentingą jauną šachmatininką Izaoką Lipmaną žaisti su juo lemtingą partiją ir iškelia tokias sąlygas: jeigu laimės Šogeris, Izaokas liks gyvas, bet geto vaikai bus išvežti į Panerius, t. y. nužudyti, jeigu laimės Izaokas, vaikai liks gete, bet Šogeris nušaus Izaoką.

V. A. SMIRNOV: Kūrinys iš esmės realistinis, o nerealistiniu ėjimu jūs jį sugadinote.

A. N. SALACHIAN: Skirtingai suprantamas partijų skaičius. Susidaro toks įspūdis: kai tai tampa pagrindiniu akcentu, tai – finalas, viskas eina po uždanga. Turėtų būti kita tema: kaip jis tapo kovotoju, išėjo pas partizanus ar neišėjo. Tai reikšmingas faktas, o ne laimėjimas ar pralaimėjimas Šogerii. Taip sukonstravus kūrinį ši pagrindinė tema tampa labai sąlyginė. Apie tai reikia pagalvoti.

B. V. JAKOVLEV: Šogeris ir Izaokas žaidžia kiekvieną dieną. Šogeris fanatikas, jis kelia sau tikslą laimėti. Izaokas visada laimi. Paskutinė partija – tai partija, kurioje Izaoko statymas yra kovoti už gyvenimą. Jei šis statymas būtų kiekvienoje partijoje... Izaokas žino, kad jo pralaimėjimas yra žūtis. Vokiečiai mėgo tokius numerius.

V. A. SMIRNOV: Šia tema gali būti parašyta novelė, tačiau tai negali būti ašis, ant kurios viskas suverta. (JAKOVLEV: Jokio nesibaigiančio žaidimo nėra.) Jei ne viena partija, o kelios laikomos šio kūrinio ašimi, tai nėra teisinga. Pabandykite pažvelgti į tai kaip į novelę, ir viskas atsidurs savo vietose, ir jūs gausite aiškų realistinį siužetą. Atsisakykite bandymo atlikti šį mechaninį vėrimą. Tai originalu.

A. N. SALACHIAN: Taip, čia siekiama efekto, ir tai mane glumina. Ir ši scena su dirbtiniu apvaisinimu – ji nevykusi. Čia atsiranda vos ne mistiniai vaizdai (kartais jis yra, kartais jo nėra). (USYSKINA: Rachilė kalba su mumis savo mintyse.)

V. A. SMIRNOV: Visiškai šito nereikia. Nereikia nei vienos, nei kitos moters³⁸. Tai būdinga žydų literatūrai.

A. N. SALACHIAN: Visa dirbtinio apvaisinimo istorija yra baisi.

V. A. SMIRNOV: Net jei tai būtų tikra, pasakykite apie tai vienoje eilutėje, bet nekurkite romano. Tai natūralizmas, mes jo nepriimame.

A. N. SALACHIAN: Vokiečiai darė ir kitus dalykus, tai rodo barbariškumą, bet negalima pagal tai kurti siužetinės linijos. Galima sakyti, kad jie tai darė, ir tai pabrėžia jų barbariškumą.

38 Greičiausiai turimos omenyje abi romano veikėjos – Liza ir Rachilė, prieš savo norą gete dirbtiniu būdu apvaisintos ir pagimdžiusios.

F. DECTOR: Esmė čia yra ta, kaip jautėsi žmogus, su kuriuo tai buvo daroma.

V. A. SMIRNOV: Šiame kūrinyje daug patologiškų dalykų, kurie nėra būdingi tarybinei literatūrai. Dirbtinis apvaisinimas yra patologinis atvejis, kuris nėra literatūra. Literatūra – tai grakšti kalba, ir yra dalykų, kurie patenka į medicinos vadovėlių ar kaltinamąjį aktą, bet ne į literatūrą. Jūs aprašote daug patologijas; moteriškoji dalis yra patologija, kuri literatūroje visiškai nepriimtina. Jūsų kūrinys šiuo atžvilgiu taip prisodrintas, kad šlykštu skaityti. Jūs norite pasakyti, kad fašistai yra niekšai ir monstroi. Pasakykit, kad toks atvejis yra buvęs, kad kažkas jums tai papasakojo, bet kam tai kišti į literatūrą?

V. P. LUKAŠEVIČ: Turiu pasakyti, kad sutinku su tuo, kas buvo pasakyta. Kūdikio nužudymo scena sudaro slogų, atstumiantį įspūdį. Mergaitę reikia palikti, o jai pamaitinti reikia motinos. Ir dar vienas dalykas. Tai, ką jūs sakote ir kas yra istorijoje, ir ką galima išplėtoti ir sustiprinti – tai kovos jausmas. Jūs kalbate apie trijulę, kaip jie įneša išmontuotą kulkosvaidį. Du partizanai atsišaudo. Tai yra frontas, kurio tema turi būti stiprinama ir plėtojama. Tačiau tuo pačiu metu trukdo kitoks pojūtis. Juk kalbama apie vieną šeimą, o šeima yra susiaurintas blokas. O visa kūrinio jėga, jei parodysite ne šeimą, o platų kovos frontą, kuriame ne tik žydai, bet ir lietuviai bei lenkai. Kai bandote tai parodyti apsiribodamas šeima, tai disonuoja ir silpnina kūrinio galią. Jūs be reikalo naudojate stilizaciją. Tam tikru mastu ji įmanoma, bet jūs peržengėte jums reikalingas ribas. Sutinku su tuo, ką pasakė draugai Jakovlevas ir Salachianas, kad jūs turite visa to matymą. Moteris guli rūsyje, klausosi „Sovinformbiuro“ pranešimų ir juos užrašo. Aš nespėjau perskaityti vertimo. (SMIRNOV: Vertimas neblogas.) Jeigu tie pranešimai ne tik užrašinėjami, bet apie juos kažkas kažką kalbėjo, tai leistų suprasti, kad tarybinė armija... (JAKOVLEV: Diena ir valanda, ir lūžio taškas visoje kompozicijoje, kad tarybinė armija prie Dunojaus, tai nulems veikėjų likimą.) Ir tas kovos jausmas, aktyvus išjautimas to, kas vyksta laike, iš karto suteiks dalykams kitokį skambesį – ne tik tragišką, tragedija ten išlieka, bet ir suteiks kovos jausmą, kažkaip sujungs į visumą pavienius štrichus. Man atrodo, kad tai yra svarbiausias dalykas. Žinoma, visa tai ateina iš autoriaus – ir išėsta partija (iš pradžių maniau, kad tai kelios partijos). (SMIRNOV: Viena partija ar kelios?) Viena. Ir tai nėra pateisinama, nes atskiri šios partijos gabalai buvo išėsti dirbtinai. Savaiame tai nesudomina. Jūs neatskleidėte kažkur per vidurį, kokia viso to prie-

žastis. Viskas pakimba. Tai tiesiog nuobodu. Ir, žinoma, tiesą sakant, jums nelabai ir reikalinga ši partija. Nes kaip išeina? Jūs leidžiate išeiti Inai. Parodote jos vidinį pasaulį, jos mintis. Bet Izaokas negali to nežinoti. Tai tiek dirbtina, kad laužo kompoziciškai. Tai neveikia taip, kaip norėtumėte. Ten daug pasakyta, kad nežinai, kuo tikėti. Kai šis pasikaria, ne iš karto supranti, kad jis pasikorė. Akimirką net sutrinki, ar jis tikrai pasikorė.

V. A. SMIRNOV: Iš pradžių aš jį supainiojau su kitu berniuku. Ir aš maniau, kad jis yra kitas veikėjas. [...]

I. MERAS: Tai ne Biblija, tai Šolomo Aleichemo romanas, knyga, kurią berniukas skaitė.

V. A. SMIRNOV: Šolomo Aleichemo *Giesmių giesmėje* viskas paimta iš Biblijos.

I. MERAS: Reikia padaryti išnašą, paaiškinti šį dalyką.

V. A. SMIRNOV: Visiškai netinka, jei tas pats. Yra nuostabus berniukas, kuris viską supranta, o čia kažkoks bukalvis. Jis dešimčia galvų aukštesnis už šį komendantą. Jis negali būti toks, kokį jį pavaizdavo autorius. Čia yra vienas žmogus, o Izaokas šachmatų žaidime yra kitas žmogus. Pastatykite juos vieną šalia kito ir nepasakysite, kad tai tas pats veikėjas. Tai sąlygiškumas. Tiek šachmatų partija, tiek komendantas – visa tai sąlygiškumas. Ir ši forma yra sąlyginė, ji sugadins visą kūrinį. Jei jūsų darbas nebūtų talentingas, atleiskite už tiesmukumą, bet aš esu tiesmukas žmogus, mes net nekalbėtume su jumis. Mes neturime pajėgumų kalbėtis su kiekvienu, kas mums siunčia rankraščius, kartais grafomaniškus rankraščius. Mes atiduodame juos recenzuoti autoritetingiems draugams, o skyrius pats nusprendžia arba ateina pas mus patarimo. Ir jeigu mes organizuojame tokį pokalbį kaip šiandien su jumis, tai reiškia, kad kūrinys yra talentingas ir mes esame suinteresuoti, norėtumė jį publikuoti žurnale, todėl turime savo poziciją, kuri artima bendrai visuomenės ir partijos pozicijai literatūros klausimais. Mūsų žurnalas per daugelį metų neklydo. Mes spausdiname teisingus dalykus. Pagal mūsų patarimus autoriai patobulino savo kūrinius, ir tai buvo teisinga. Šia prasme mes turime tam tikrą teisę. Darome nedaug klaidų, žurnalas užėmė teisingą poziciją. Mes turime teisę į maksimumą, kurį pateikiame autoriui. Žurnale publikuojami visos tarybinės literatūros autoriai nuo Šolochovo iki autorių, gyvenančių Udmurtijoje, Jakutijoje ir kt. Mes pasirenkame. Mes renkamės dalykus, kurie talentingi, reikšmingi ir pamokantys visai tarybinei literatūrai. Šia prasme jūsų talentingai parašytas

kūrinys ne tik vertingas skaitytojui, bet ir gali būti labai pamokantis, jei jis būtų teisingas. Tuo tarpu kūrinys, nepaisant visų jūsų talentų, nėra visiškai teisingas. Čia draugai bandė tai įrodyti įvairiais aspektais. Jūs turite teisę sutikti arba nesutikti su mūsų argumentais. Jūsų romane kažko nėra, kažkas ne taip, kaip turėtų būti. Tai nėra didelė tiesa, jūs rašote apie mažą tiesą, kuri literatūroje gali būti tik su išlygomis. Kodėl mus domina jūsų romanas ir kodėl norime jį išleisti? Dirbdamas šiame žurnale privalau sekti literatūrą, taip pat ir žydų literatūrą. Jūsų kūrinyje galima pamatyti visus žydų literatūros trūkumus. Stipriausiai ir ryškiausiai šie trūkumai pasireiškia žydų literatūroje, nes žydų tautai teko patirti milžiniškus išgyvenimus. Tačiau ji nebuvo vienintelė, kuri šiame kare patyrė aukų. Ir žydų rašytojai stengiasi pateikti šį reikalą taip, kad daugiausia aukų patyrė žydų tauta. Daugelis rašytojų dėl to klysta, įskaitant Jevtušenko *Babij Jar*³⁹. Jūs kartojate žydų literatūros klaidas. Jūs paėmėte kažką artima, suprantama. Ar jūs žydas? (MERAS: Aš pats esu žydas, bet nesu buvęs gete.) Visa tai jums artima ir brangu. Galbūt ir aš taip padaryčiau. Bet kai Lietuvoje nėra tarybinės valdžios, nėra tarybinės armijos, kuri kovojo, ir žmonės galėjo gyventi tik šia viltimi, o ne tuo, kad galėjo susprogdinti komendantą... Jūsų romane nėra tarybinės armijos. Ir net keista, kad partizanai visai atskirai. O „Sovinformbiuro“ – kažkur ten, nei šiaip, nei taip⁴⁰. Neaišku, kur viskas vyksta. Pasirodo, kad tai Vilnius, pasirodo, kad tai Lietuva – Tarybų Sąjungoje. Ir vokiečiai užėmė tarybinę Lietuvą. Šios pirmosios, didelės ir pagrindinės tiesos istorijoje nėra.

39 Masinėms žydų žudynėms 1941 m. dauboje prie Kijevo atminti skirtas Jevgenijaus Jevtušenko eilėraštis *Бабий Яр (Babij Jar)* paskelbtas 1961 09 19 laikraštyje *Литературная газета (Literaturnaja gazeta)*. Publikacija sukėlė didelį pasipiktinimą, redaktorius Valerijus Kosolapovas buvo atleistas, Nikita Chruščiovas apkaltino Jevtušenką politiniu nebrandumu ir istorinių faktų nežinojimu. Antrą kartą eilėraštis publikuotas tik 1983 m.

40 12 skyriaus veiksmo erdvė – slėptuvė, kurioje gyvena pusiau paralyžiota moteris, užrašinėjanti radijo pranešimus. Sovietmečiu leisto romano redakcijose tryliktas skyrius baigdavosi scenele, kai Rudis Izai įkiša į delną lapelį su užrašyta informacija: „... Mūsų kariuomenė sėkmingai forsavo Dnieprą ir užėmė placdarmus trijose vietose: į šiaurę nuo Kijevo, į pietus nuo Perejaslavo ir į pietryčius nuo Kremenčiugo Raudonoji Armija, puldama Vitebsko, Mogiliovo ir Gomelio link, plačiu frontu įsiveržė į Baltarusiją.“ Cituojama iš: Icchokas Meras, 1963. *Lygiosios trunka akimirką*, Vilnius: Valstybinė grožinė literatūros leidykla, p. 178. 1991 m. romano leidime (Icchokas Meras, 1991. *Trys romanai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla) šios scenos nėra.

Tai per daug žydiška, ir tai yra visos žydų literatūros bėda. Perskaičiau daug žydų literatūros kūrinių, o publikavau tik vieną – su dideliais pataisymais⁴¹. Jei galėtumėte pataisyti šį trūkumą, padarytumėte didelį darbą ne tik sau, bet ir visai žydų literatūrai, nes šis trūkumas yra ir kituose žydų literatūros kūriniuose. Žydų literatūrai būdinga pasmerkumas, tragedija ir beviltiškumas. Jūs tai puikiai parodėte. Vis dėlto žydų tauta nebuvo pasmerkta, kaip ir kitos tautos. Tai tragedijos ir bejėgiškumo motyvas, kai žmogus pasikorė, nes bijojo, kad neturės drąsos išverti kankinimus. Tas apgailėtinas mažas žmogus, kuris bijo, kad neturės drąsos išverti kančią, pasikorė. Vėl tas jūsų beviltiškumas. Jis neturi kito pasirinkimo – jis pasikaria. Visų pirma, jūs savo romane turite įveikti šį apribojimą, ir mes prašome jūsų tai padaryti. Ir jūs padarysite daug dėl savęs, jei pažvelgsite į tai teisingai. Pamėginkite išbandyti save būsime darbe, ir jūs daug nuveiksite žydų literatūros labui. Negalime įvardyti nė vieno kūrinio, kuris būtų sektinas, o jūsų romanas galėtų tapti standartu. Įsiklausyti į patarimus, kuriuos duoda draugai. Be pasmerkumo kūrinys [dar ir – LK] labai sąlygiškas. Jei įveiksite sąlygiškumą, suteiksite daugiau šviesos. Puikios merginos ir šie vaikinai; jauniems žmonėms būdinga džiaugtis gyvenimu. Kai esi senas, pradedi galvoti, kad mirsi, bet kai esi jaunas, netiki, kad mirsi. Nepaisant vokiečių, nepaisant karų, vaikinai gyvi. Jei tai padarysite, jūs – menininkas. Romane tas yra, bet jums reikia sustiprinti šį gyvenimą ir padaryti jį labiau tarybinį. Jūsų gyvenimas neegzistuoja laike ir erdvėje. Bijote priartėti prie konkretumo. Tegul būna žydiškas konkretumas, bet tarybinis. Tai Lietuva, kuri buvo buržuazinė, o paskui tapo tarybine. Jei užimsite šią poziciją, pamatysite, kur ir ką pasakyti. Mes nereikalaujame publicistinio straipsnio, jūs, kaip menininkas, suprasite, ką ir kur pasakyti. Kartais užtenka įterpti vieną frazę ar žodį, ir staiga viskas sustoja į vietas. Jums to dar trūksta. Pridėčiau kitų tautybių, jūs turite tik lenkus. Rusų nėra⁴². (MERAS: Yra lietuvių.) Yra partizanų. Nesakau, kad būti-

41 Tevje Geno apysaka „Gimtajame mieste“ (autoriaus vertimas iš jidiš k.) skelbta žurnale *Дружба народов* (1962, Nr. 12, p. 146–182). Kūrinyje paminimas ne tik Babin Jaras, bet ir Vilniaus Paneriai, pasakotojas prisimena Šolomo Aleichemo romaną *Iš mugės*.

42 Redaktorių spaudžiamas lietuviškame romano tekste 10-ame skyriuje Meras įrašė rusišką vardą Sergejus: „Sergejus siūlo pirmiausia išvesti jaunimą“ (1963, p. 139). 1991 m. romane, leistame jau po emigracijos, Meras šį vardą pakeitė vardu Aba, taip primindamas realų Vilniaus geto kovotoją poetą Abą Kovnerį.

nai turėtų būti rusai, baltarusiai, ukrainiečiai. Kodėl tik lietuviai ir lenkai? Žinoma, saikingai ir taip, kad meninė tiesa būtų tikra. Bet kuo labiau pritrauksite tokias puoses, kurios vaizduoja visų tautų kovą, tuo geriau, nes jūsų kova yra labai skysta. Janekas yra nuostabi figūra, pavaizduoti jį, kaip komunistą, labai geras patarimas. Tėvo vaidmuo šiame gete labai didelis. Kai reikėjo išvežti iš miesto, jis turėjo tokius ryšius. Kodėl daugiau neparodote, kad tarp vokiečių buvo žmonių, kurie dirbo su mumis? Tėvas – siuvėjas, o tokie ryšiai. Ir to nėra kūrinyje. Komendantas yra sąlyginė figūra, padarykite jį realia figūra. Nedarykite šios šachmatų partijos ašimi, ant kurios viskas suverta. Padarykite vieną novelę. Mes nespausdinsime jūsų kūrinio, jei nepašalinsite šio sąlygiškumo. Mes norime, kad jūsų darbas veiktų kaip internacionalinis kūrinys, ir norime, kad kiti draugai, kurie dirba su šia tema (arba žydų tautybės ar tragedijos tema), pasimokyti iš jo: jūs sugebėjote sukurti tokį šviesų dalyką, paremtą tokia sunkia medžiaga. Kiekvienas jūsų žodis dirba, todėl jis turi dirbti tokioje terpėje kaip daugiatautiškumas kovoje, tarybinės armijos, tarybų valdžios klausimas. Tai yra pagrindinis dalykas, įtvirtinantis jų tikėjimą pergale. Ne tai, ką jie gali padaryti, bet tai, ką kiti padarys dėl jų, ir jie įsitraukia į šią kovą. Patologija su moterimi – viską gadina. Pats apvaisinimo faktas, moters pojūčiai yra patologija. Ši patologija veikia prieš mūsų literatūrą, prieš mūsų principus. Jei paliksime tai, mes nespausdinsime. Jei kur nors atspausdinsite, mes jus kritikuosime. Iš Vakarų reikia mokytis to, kas gera, o ne bloga. Jūs paėmėte iš jų blogus dalykus, o iš jų galima daug ko išmokyti. Tačiau tiek patologija, tiek sąlygiškumas nėra mūsų tradicijos. Ir lietuvių literatūra yra labai realistiška, tuo ji mums artima. Turite tokį rašytoją kaip Baltušis. Štai jo istorija apie jauną merginą, ieškančią vyro⁴³. Arba romanas, kurį spausdinome⁴⁴. Kaip tai puiku! Ir Marcinkevičiaus kūryboje taip pat daug sąlygiškumo. Jūsų romane mažai neapykantos vokiečiams, savotiško pasyvaus požiūrio į juos. O turi būti neapykanta. Kai aktorę veda plakti, o jūs sakote, kad ji vedama į egzekuciją, – reikėtų parodyti ne pasyvumą, o jos drąsą ir neapykantą. Neapykanta vokiečiams nėra būdinga jūsų veikėjams, o jie turi jų nekęsti. Dėl bibliškumo. Jei to atsisakytumėte, kūrinys taptų

43 1963 m. žurnalo *Дружба народов* Nr. 6 paskelbtos trys Isako Kaplano išverstos Juozo Baltušio novelės: *Valiusei reikia Alekso, Ko nepasakė Laukys, Tiesių kelių nebūna*. Greičiausiai Smirnovas užsimena apie novelę *Valiusei reikia Alekso*.

44 Juozo Baltušio romanas *Parduotos vasaros* paskelbtas *Дружба народов* 1960 Nr. 1, p. 57–113, Nr. 2 p. 11–61, Nr. 3, p. 115–160.

realisnis. Kelti tai į poskyrius – vėlgi nėra pagal mus. Štai mes jums prikalbėjome, o jūs išsiaiškinkite. Mes kalbame iš visos širdies ir iš didelio noro spausdinti jūsų kūrinių kaip teisingą ir šviesų, kad galėtume ko nors išmokyti, kad net ir tokią tragišką medžiagą galima pateikti taip šviesiai, su tokiu gyvenimo džiaugsmu.

F. DEKTOR: Kuo mane sudomino šis kūrinys? Tai įdomiausia knyga iš tų, kurios parašytos *Geltono lopo* tema⁴⁵. Apie tai daug rašo, bet nepakankamai gerai. Man atrodo, kad autorius nuėjo į gilesnį lygmenį. Iš tiesų nėra tiesioginio pasipriešinimo veiksmų demonstravimo, tačiau kiekvienas iš veikėjų jau pajuto šį pasipriešinimą. Kodėl jie visi miršta? Nes jie nepriėmė to, kas vyksta. Šio kūrinio šūkis „Žmogus – tai skamba išdidžiai“. Bet vien tai, jog gyveni gete, dar nereiškia, kad turi pulti pirmą pasitaikiusį vokiečių. Bet kai veikėjas patenka į išskirtines aplinkybes ir jis turi pasirinkti arba gyvenimą, pamindamas žmogiškąjį orumą, arba mirtį, kiekvienas veikėjas pasirenka – geriau mirti. Tai yra šio kūrinio patosas. Kalbant apie formą. Taip, čia yra sunkumų. Kai perskaičiau, vienas pagrindinių mano priekaištų ar nusiskundimų buvo žaidimas šachmatais. Manau, kad Vadimas Petrovičius tiksliai pasakė, kad šie gabalai yra nuobodūs. Jeigu jau pasirinkote tokį ėjimą, tuomet kiekvienas gabaliukas turėtų būti dinamiškas. Nepaisant sąlygiškumo, galbūt mes jį priimtume, jei kiekvienas iš šių gabalų veiktų, o jie neveikia. Kalbant apie socialistinį realizmą, manau, kad socialistinis realizmas išreiškiamas ne tik forma. (SMIRNOV: Beje, ir forma.) Paimkime Margaretos Mitchell romaną *Vėjo nublokšti*⁴⁶ – romaną, ginantį vergiją. Autorė yra realistiškas, ji statoma greta Levo Tolstojaus, o koks turinys tokioje formoje?

V. A. SMIRNOV: Čia forma yra sąlyginė, o turinys vietomis yra sąlyginis. Ar tai, kad nėra tarybinės armijos, nėra sąlygiškumas?

F. DEKTOR: Tai yra klaidingas autoriaus skaičiavimas, su tuo nepasiginčysi. Nemanau, kad jis norėtų su tuo ginčytis.

V. A. SMIRNOV: Ar šių veikėjų tėvo įvaizdis nėra sąlyginis? Sąlyginis. Komendantas taip pat grynai sąlyginė figūra.

45 Turima omenyje Holokausto tema.

46 Margaret Mitchell romanas *Vėjo nublokšti* SSRS išleistas tik 1982 m. Pirmasis vertimas į rusų kalbą publikuotas 1941 m. rusų emigrantų leidinyje *Рубеж (Rubež)*.

F. DEKTOR: Teisingas priekaištas, kad nebuvo parodyta, jog žmonės, kurie prisijungia prie partizaninio judėjimo, yra komunistai. Tai turėtų būti jaučiama nuo pat pradžių. Kalbant apie metus, neįmanoma pateikti dokumentinių pranešimų apie tai, kas daroma dabar, nereikia organizuoti susirinkimų. Bet pranešimai buvo užfiksuoti. (SMIRNOV: Bet tai buvo romanui gerokai persiritus į antrą pusę.) Ten vyksta atviras pasipriešinimas: Riva ir Antanas yra susiję su partizanais, gabena ginklus į getą. Rusų skaitytojui tai mažiau suprantama, Lietuvoje – suprantamiau. Yra ir judėjimo vadovas...

V. A. SMIRNOV: Ar tiesa, kad jis išėjo?

I. MERAS: Pačiame gete jį privertė išeiti⁴⁷.

V. A. SMIRNOV: Tai veikia prieš mus – kuriamas traigiškumas ir pasmerkumas.

I. MERAS: Kaip leidome tam įvykti? Tai buvo lemtinga klaida, kad jis išėjo, tai buvo neteisinga. Bet jis buvo priverstas.

F. DEKTOR: Didelius prieštaravimus sukėlė novelė su išdaviku. Veikėjas nėra labai įtikinamas. Ir apie revoliucionierių. Jis nėra darbo žmogus, jis be penkių minučių filosofas. (V. A. SMIRNOV: Šis personažas yra toks negyvas. Koks jis filosofas?) Borisas Vladimirovičius tiksliai pasakė, kad nyčizmas čia netinka. Man labai gaila vaikų. Visiškai natūralistinės detalės... (USYSKINA: Mes negalime to suprasti. Juk tai jos vaikas, ji jį pagimdė.) Gal nereikia vaizduoti šito. Spręš autorius.

E. L. USYSKINA: Yra tam tikras formos sąlygiškumas. Bet jei sulaužysite sukurtą organizmą ir priversite iš naujo perrašyti...

V. A. SMIRNOV: Romano neišleisime, jei išliks ašis su šachmatų partija. Kaip ašis ji neteisinga. Tai tampa pagrindu. (USYSKINA: Tai yra įrėminimas.) Tai labai gaila.

F. DEKTOR: Jei tai pavyktų, niekas nė nepastebėtų.

V. A. SMIRNOV: Tai gali būti pašalinta visai neskausmingai – galima padaryti atskira novelė.

I. MERAS: Visų pirma, noriu padėkoti jums už tai, kad man buvo skirta tiek daug dėmesio ir kad susirin-

47 Romane minimas Hiršas Mitenbergas turi prototipą Izaoką Vitenbergą (1906–1943). Būdamas Vilniaus geto ginkluoto pogrindžio vadas, jis savo noru pasidavė vokiečiams, kai jie iškėlė ultimatumą – arba Vitenbergas pasiduos, arba getas bus sunaikintas.

ko aukščiausiu lygiu. Man buvo labai įdomu išklausti visus šiuos komentarus ir jie man bus naudingi. Bet aš noriu štai ką pasakyti. Nesiekiau pateikti geto epopėjos ar buitinio geto aprašymo ir nenorėjau parodyti tų kančių gete ar už geto ribų. Mano pagrindinis troškimas buvo parodyti žmogaus dvasios nenugalimumą. Visa tai gali vykti panašiomis sąlygomis su kitais žmonėmis, o ne žydais. Pasirinkau tai kaip detalę. Tikslas buvo parodyti dvasios nenugalimumą. Ar tai tarybiniai, ar ne tarybiniai žmonės? Lietuva neseniai tapo tarybinė. Gal jūsų toks požiūris į Lietuvą, kad ten reikia kažką nurodinti. Ėmiau tarybinius žmones, bet to nesureikšminau.

V. A. SMIRNOV: Aš to neįaučiu. Tarybinis žmogus turi savo psichiką ir savo pažiūras, jums tai nepavyko.

I. MERAS: Tarybų valdžia buvo Lietuvoje, o nenugalimumo dvasia juk ir yra tarybinė dvasia.

V. A. SMIRNOV: Tai vėlgi sąlygiškumas. Žodžiai „tarybinė valdžia“ jūsų romane neminimi.

I. MERAS: Nes priimu tai, kaip yra ir kaip turi būti. Kiekvienas skyrius baigiasi tuo, kad žmogus niekaip nenugalėtas. Joks fašizmas, jokia kita jėga negali jo nugalėti, palaužti. Aš norėjau parodyti šios kovos optimizmą.

V. A. SMIRNOV: Visi jie klusniai eina į mirtį. Jūsų veikėja aktorė paklusniai eina į mirtį.

F. DEKTOR: Ji atliko savo darbą.

V. A. SMIRNOV: Ar tai revoliucinis reikalas? To neužtenka, tai nebūdinga tarybiniam žmogui. Ji turi padaryti dar ką nors. Vienas nusižudo, kita eina į mirtį neišreikšdama savo požiūrio. Izaokas elgiasi kaip idiotas visame šiame žaidime iki pabaigos. Kur drąsa, kur pranašumas prieš vokiečių? Pažvelkite į kūrinių iš šios pozicijos ir pamatysite, kokie nuolankūs jie visi yra. Jie klusniai eina į mirtį.

I. MERAS: Būtent jie neina. Norėjau tai parodyti. Vadinasi, aš nepakankamai aiškiai tai pasakiau. (JAKOV-LEV: Štai jį ką susiveda mūsų norai.) Mūsų nuomonės šiuo klausimu sutampa. Riva ir Antanas su ginklais rankose – kiekvienas iš jų kovoja.

V. A. SMIRNOV: Viena tokia scena yra. Tačiau neaišku, kodėl jie atsidūrė vienumoje – šie du.

I. MERAS: Kai jie išėjo iš geto ir susprogdino elektrinę, jie pasiliko už geto ribų, kad palaikytų ryšį.

V. A. SMIRNOV: Tai gera novelė, ir „Gėlės“ – nuostabi novelė. Ir ši mergina. Ji turėtų dar kažkur pasirodyti.

I. MERAS: Norėjau pakalbėti apie štetlišką kalbą. Nenoriu su tuo sutikti, jau atleiskite. Gal Šolomo Aleichemo vardas pakiša šią mintį, aš dėl to nekaltas. (JAKOVLEV: Turiu galvoje vertimą į rusų kalbą.)

F. DEKTOR: Tai juodraštinis vertimas, stilistiškai jis nebuvo parengtas.

I. MERAS: Norėjau parodyti, kad net ir tokiomis sąlygomis jaunų žmonių santykiai, meilė yra nesutepti, taurūs. Šiai daliai pasirinkau kitokį stilių. Šis vaikinys prisimena savo pirmąją knygą – Šolomo Aleichemo *Giesmių giesmę*.

V. A. SMIRNOV: Rusų skaitytojai nedaug žino apie Šolomą Aleichemą, tekste turėtų būti paaiškinta, kodėl jis nori taip ją vadinti⁴⁸, su kuo tai susiję.

I. MERAS: Bet kad kalba būtų papartinė, aš su tuo nesutinku. Jie kalba kaip mes.

V. A. SMIRNOV: Čia turi būti saikas. Literatūra visada yra giliai tautiška, taip turi būti ir taip yra. Ir tai yra gerai.

I. MERAS: Mes galime ilgai kalbėtis, noriu baigti. Aš išvažiuosiu ir apgalvosiu viską. Kadangi mūsų nuomonės sutampa, aš tikrai pabandyčiau pabrėžti tai, apie ką jūs kalbėjote, nes šiame romane visa tai yra, reikia tik paryškinti.

V. A. SMIRNOV: Neskubėkite ten spausdinti romano. Pirmiausia patobulinkite jį, parodykite mums, o tada atsispausdinsite ir ten, ir čia. Blogai, kai vienoks kūrinys pasirodo namuose, o rusų kalba – kitoks.

I. MERAS: Gerai, kad jūs čia viską aptarėte, nes aš vis dar dirbu su šiuo kūriniu. Metų pabaigoje planuojama spausdinti 11–12 numeriuose⁴⁹.

V. A. SMIRNOV: Ko jūs pageidaujate, kur dirbate?

I. MERAS: Esu radijo inžinierius, dirbu gamykloje radijo laboratorijos vadovu. (SMIRNOV: Jums darbai reikiama atostogų.) Dirbu vakarais.

A. N. SALACHIAN: Gal mums reikia patarpininkauti gamykloje dėl atostogų?

V. A. SMIRNOV: Ar esate sąjungos narys? Būtų galima prašyti pinigėlių per „Litfondą“. Su rankraščiu reikia dirbti mėnesį ar du. Jūs šiek tiek šykštite puslapių.

F. DEKTOR: Tai vienintelis dalykas apie Lietuvą okupacijos metais, niekas apie tai nerašė.

V. A. SMIRNOV: Tada plačiau reikia aprašyti ne tik getą, bet ir kitą pusę. Jums visa tai yra greitakalbė, bet reikia išplėsti rėmus. Bet ir kažką nuimti. Visiškai nuimkite moteris.

B. V. JAKOVLEV: Daugybė „ginklų“, kuriuos atsinešate į getą, turėtų dažniau „šaudyti“.

I. MERAS: Vietoje sužinosiu, kaip ir kas su mano atostogomis, paskambinsiu jums prieš atostogas.

Vertė Lijana Kairienė

*Ši Loretos Mačianskaitės parengta archyvinė medžiaga perspausdinta iš Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto leidžiamo žurnalo **Colloquia** Nr. 53. Prieiga per internetą:*

<https://www.zurnalai.vu.lt/Colloquia/article/view/35868>

Archeologą, habilituotą humanitarinių mokslų daktarą, Vilniaus universiteto profesorį emeritą, Kelmės rajono garbės pilietį Mykolą Michelbertą kalbina Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro muziejaus vedėjas Vygantas Mažonas

Į ARCHEOLOGIJĄ ATVEDĖ KNYGOS

Mykolas Michelbertas apdovanotas aukščiausiu Lenkijos mokslinės archeologijos draugijos apdovanojimu. Edgaro Kurausko nuotrauka.

1941-ųjų birželio 25-ąją, kai Jums buvo dveji metai, Kražius suniokojo baisus gaisras. Kaip Jūs prisimenate savo ankstyvąją vaikystę? Buvote vienintelis vaikas šeimoje?

Gyventi buvo ne taip lengva. Birželio mėnesį, kai vyko mūšiai tarp besitraukiančios Raudonosios armijos ir vokiečių, daugiau kaip pusė Kražių miestelio buvo

sunaikinta (apie 90 proc. viso Kražių miestelio sunaikinta – *aut. past.*). Ir tas naikinimas buvo specialus. Kai vokiečiai įžengė į Kražius, rusai pradėjo šaudyti iš patrankų, minosvaidžių į miestelį – tiesiog ne tik šaudė, bet padeginėjo kai kuriuos pastatus. Na, ir jie sudegino praktiškai visus svarbiausius objektus. Sudegino pieninę, kuri buvo viena moderniausių to meto Lietuvoje.

48 Izia Lipmanas save ir savo mylimąją Esterą vadina Šolomo Aleichemo „jaunuoliško romano“ *Giesmių giesmė* personažų vardais Buzia ir Šimekas.

49 Icchoko Mero romanas *Lygiosios trunka akimirka* paskelbtas žurnale *Pergalė* 1963, Nr. 9, 10. Atskira knyga romanas išleistas 1963 m. pabaigoje (pasirašytas spaudai lapkričio mėn.).

Kražių vidurinės mokyklos IX klasės vaikinai. Iš kairės: Juozas Vedeckis, Benediktas Andrulys, Edmundas Stasevičius, Vincas Jankauskas, klasės auklėtojas Mečislovas Paulauskas, Edmundas Bytautas, Zigmas Stasevičius, Mykolas Michelbertas. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro archyvas.

Padegė malūną. Sudegino medinę bažnyčią. Nukentėjo ir varpinė, vienas jos kampas buvo numuštas, matyt, pataikė patrankos sviedinys.

Mes gyvenome netoli medinės bažnyčios, samdėme tada kambarį pas tokią poniją Eičaitę. Žinoma, tas namas irgi sudegė. Tėvas sugebėjo išnešti tikrai du svarbiausius, geriausius daiktus – dviratį ir radijo aparatą. Viskas sudegė... Drabužiai, baldai... Likome visiški padegėliai.

Kražiai po sunaikinimo atrodė labai varganai. Mes buvome prisiglaudę tokiame name (dabar turbūt M. Valančiaus gatvėje), samdėme nedidelį kambarį su virtuvele. Taip pragyvenome metus. Paskui tėvas nupirko iš fotografo Kšenavičiaus fotopaviljoną. Iš to fotopaviljono suręstoje mažoje trobelėje buvo pastatytas *pečius* su virykle, ir čia glaudėmės visus karo, pokario metus.

Augau vienas, neturėjau nei brolių, nei seserų. Gal tai suformavo tokį užsispyrusio vienišiaus charakterį.

Koks buvo Jūsų mokyklinis gyvenimas? Žinome, kad baigėte mokyklą gana anksti – 16 metų. Galbūt galėtumėte plačiau papasakoti apie šį laikotarpį?

Kražių pradžios mokyklos slenkstį peržengiau 1946 m. rugsėjo 1 d. Tėvas mane nuvedė. Pasitiko mo-

kytojas Kleopas Kisielius. Jis mane paklausinėjo ir pasakė, kad man pirmame skyriuje nėra ką veikti. Tai aš iš karto buvau priimtas į antrą skyrių. Kadangi tėvas pokario metais neturėjo darbo, jis pradėjo mane mokyti: išmokė skaityti, rašyti, skaičiuoti. Taigi, aš mokyklai buvau neblogai pasiruošęs. Mokytis sekėsi neblogai. Pradžios mokyklos antrame, trečiame ir ketvirtame skyriuje buvau penketukininkas. Pradžios mokyklos vedėjas buvo kražiškis Jonas Peleckis. Jis man pasiūlė: „Kadangi tu taip gerai mokaisi, gal nori per penktą klasę šokti?“ Tėvai pritarė. Mokytojas Peleckis ir jo žmona Birutė padėjo pasiruošti. Laikiau penktos klasės egzaminus. Išlaikiau ir patekau iš ketvirtos klasės į šeštą. Taip dvejus metus sutaupiau ir vidurinę mokyklą baigiau 16 metų.

Kražių vidurinėje mokykloje mokėtės kartu su poete Elena Skaudvilaite, taip pat tapusia Kelmės rajono garbės piliete. Galbūt prisimenate ir kitus talentingus klasiokus ar išskirtinius mokytojus?

Galiu išskirti Benediktą Andrulį, kadangi jis nuolat buvo klasės seniūnas. Vėliau jis tapo žinomu asmeniu Kražiuose: baigęs aukštąjį mokslą vadovavo Kražių mokyklai. Jo dėka miestelyje pastatyta nauja mokykla. Galiu paminėti Zigmantą Stasevičių, kuris baigė Žemės ūkio akademiją, apsigynė daktaro (tada – kandidato)

disertaciją. Taip pat Algimantą Petrulį, kuris tapo vienu žymiausių chirurgų Kaune, habilituotu daktaru, profesoriumi. Jo tėvas Juozas Petrulis – viena ryškiausių asmenybių tarp to meto mokytojų – senas Lietuvos inteligentas, rašytojas, publicistas, domėjęsis žemaičių tarpe. Žinoma, jis kankino mus, kadangi dėstė kirčiamą. Juk mes, žemaičiai, visą laiką kirtį dedame ant pirmo skiemens. Išmokė mus šiek tiek taisyklingiau kalbėti lietuviškai, labai įdomiai dėstė literatūrą. Švieši asmenybė buvo ir Juozas Kavaliauskas, įvairiapusio išsilavinimo žmogus, dėstęs geografiją. Dar galėčiau paminėti klasės auklėtoją Mečislovą Paulauską, kuris nuo devintos klasės porą metų vadovavo mūsų klasei, dėstė fizinį lavinimą, karinį parengimą.

Buvote jaunesnis už savo klasiokus. Ar nebuvo sunku bendrauti su jais?

Kažkaip sutardavome. Nebuvo didelių pykčių, niekas nežiūrėjo į mane pašaipiai, nors ir buvau jaunesnis. Aš gerai mokiausi ir vyresnėse klasėse, neturėjau vargo su mokslais. Ir padėdavome vieni kitiems. Man geriau sekėsi, turbūt, kalbos. Tie, kas blogiau mokėjo kalbas, ateidavo kartu pamokas ruošti. Jeigu man matematikos kas nors buvo neaišku, kreipdavasi į B. Andrulį, kuris buvo tvirčiausias matematikas mūsų klasėje.

Labiausiai man padėjo mokyti knygų skaitymas. Aš skaitydavau viską – ir grožinę literatūrą, ir, jeigu pakliūdavo, kokius nors istorijos veikalus. Kartą pas mus pateko – tėvas kažkur surado – „Žemaičių vyskupystė“ II tomas, kur labai daug duomenų apie Kražius. Tai mes kokį mėnesį studijavome tą knygą. Ir tai turbūt lėmė, kad aš susidomėjau istorija – ne tik Kražių, bet ir bendrai Lietuvos praeitimi. Nulėmė, kad aš pasirinkau būtent istoriko, vėliau archeologo, profesiją. Per metus kartais perskaitydavau 200–300 knygų įvairiausiomis temomis. Knygas gaudavau iš bibliotekos. Kražių bibliotekos vedėjas ilgą laiką buvo Edmundas Žiauberis, vėliau žinomas grafikas, dailininkas. Tai jis juokėsi, kad turbūt bibliotekoje neliko nė vienos knygos, kurios Mykolas neperskaitė. Aišku, mainydavomės knygomis su klasės draugais, vyresnių klasių moksleiviais. Daugiausia knygomis mainydavosi su A. Petruliu, kadangi jo tėvas mokytojas turėjo nemažą biblioteką. Joje buvo gana daug dar nepriklausomos Lietuvos leidinių, kurie man buvo labai įdomūs.

Tai visgi „Žemaičių vyskupystė“ paskatino Jus po mokyklos baigimo pasirinkti istorijos studijas?

Ne tik „Žemaičių vyskupystė“... Dar pakliuvo iš kažkur mamos parnešta Petro Tarasenkos knyga „Prai-

ties vartai“. Tai grožinės literatūros kūrinys, kuriame aprašomi piliakalnio tyrinėjimai. Aš susidomėjau – kaip čia dabar kasa, ką jie randa? Na, o galutinai apsisprendžiau tapti archeologu jau mokydamasis universitete.

Iš Kražių išvykote labai jaunas. Kaip priėmė Vilnius?

Taip, 16 metų išvažiavau iš Kražių. Kitaip sakant, palikau tėvų namus.

Vilnius priėmė, sakyčiau, labai draugiškai. Apsigyventi padėjo mano pusbrolis Henrikas Savickas, vėliau žinomas žurnalistas. Su juo kaip tik vykau į Vilnių laikyti stojamųjų egzaminų. Apsigyvenome kartu viename kambaryje „Tauro“ bendrabutyje. Jis tada buvo trečio kurso žurnalistikos specialybės studentas. Stojamieji egzaminai man pasisekė. Konkursas į istoriją buvo nemažas, priėmė 25, o pareiškimų buvo 72. Buvo 4 egzaminai – lietuvių kalba (rašomasis), rusų kalbos diktantas, geografija ir TSRS istorija. Iš 20 galimų balų surinkau 18. Įstojau ir stipendiją gavau. Ta stipendija nebuvo labai didelė. Paremdavo ir tėvai, tad galima buvo tas studentiškas dienas tempti be didesnio vargo.

Kaip sekėsi studijuoti universitete?

Studijos truko penkerius metus. Tada nebuvo nei bakaluro, nei magistro studijų. Buvo vienos ištisinės studijos, o trečiame kurse prasidėdavo specializacijos. Aš su dideliu malonumu pasirinkau archeologijos specializaciją.

Keletą šviesesnių asmenybių prisimenu dar iš pirmo kurso. Tai istorikas Juozas Jurginis, kuris buvo ir Istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams. Su juo buvo galima laisvai kalbėtis visomis Lietuvos istorijos temomis. Specialybės dalykus dėstė docentė Regina Volkaitė-Kulikauskienė ir istorijos mokslų kandidatas Adolfas Tautavičius, kuris tapo mano bendradarbiu ir bičiuliu. Esu dėkingas jam už tai, kad globojo mane dar studijų metais ir vėliau daug padėjo savo patarimais.

Jūsų profesinė karjera taip pat pradėjo klostytis gana anksti?

Taip, dirbti pradėjau anksti. Dar besimokydamas universitete nusprendžiau, kad nėra ko sėdėti ant tėvų sprando. 1959 m. vasario 2 d. Istorijos institute pradėjau dirbti vyr. laborantu. Mano pareigos buvo registruoti tyrinėjimų ataskaitas. Jas visi rašydavo ranka, paskui spausdindavo mašinėle. Aš turėjau tikrinti korektūras. O 1960 m., baigęs universitetą, tapau jaunesnioju moksliniu bendradarbiu ir dirbau Istorijos

institute iki 1969 m. Vėliau buvau pakviestas dirbti į Vilniaus pedagoginį institutą. Dirbdamas Istorijos institute apsigyniau kandidato disertaciją, kurios tema – „Romėniškasis importas Lietuvoje“. Domėjausi, kiek Lietuvos teritorijoje yra surasta daiktų, kilusių iš Romos imperijos provincijos. Tai romėniškos monetos, metaliniai daiktai, segės, indai, stiklo, emalio karoliai.

Dirbant Istorijos institute susiformavo pagrindinė mano tyrinėjimų kryptis – senasis geležies amžius Lietuvoje. Tai nepaprastai įdomus laikotarpis, kai gyventojų buityje atsiranda daugybė geležinių daiktų – darbo įrankių, ginklų, kitų buities reikmenų, daugybė metalinių papuošalų, pagamintų iš žaliavos, atkeliavusios iš Romos imperijos.

Archeologinės ekspedicijos buvo Jūsų pedagoginio darbo dalis. Su studentais važiuodavote į praktikas...

Taip. Teko tyrinėti keletą pilkapynų už Kelmės rajono ribų. Tai Vienragio pilkapynas Plungės rajone ir daug kitų objektų Lietuvoje. Teko tirti ir senojo geležies amžiaus, ir vėlyvesnių laikotarpių paminklus. I–IV amžiaus paminklų tyrinėju gana daug, pradėjau nuo Vakarų Lietuvos. 1962 m. tyrinėju Rūdaičių antrąjį kapinyną Kretingos rajone. Vėliau perėjau į savo gimtąjį kraštą, 1967 m. tyriau Akmenių, o 1968 m. – Akmenių ir Perkūniškės pilkapius (buvęs Kražių valsčius). Toliau tokie tyrinėjimai Kelmės rajone tęsėsi Paalksnių pilkapyne, esančiame tarp Karklėnų ir Pašilės. Šis pilkapyne davė nepaprastai daug medžiagos pažinti ne tik senajam, bet ir vėlyvajam geležies amžiui. Ten surastas degintinis kapinynas, kurį pagal radinius galima datuoti XIII–XV amžiumi.

Ką išskirtumėte iš tyrinėjimų Kelmės rajono teritorijoje?

Išskirčiau Kuršių pilkapyną Tytuvėnų apylinkėse. Ten vaizdas buvo liūdnas. 2004 m. nuvažiavus pasižiūrėti, vieno pilkapio vietoje buvo didžiulė duobė, iškasta ekskavatoriumi. Teko tirti to pilkapyne liekanas. Įdomu tai, kad čia pasisekė surasti vieną turtingiausių moterų kapų Žemaitijos teritorijoje. Trečiame pilkapyje buvo nesuardytas moters kapas. Atkasėme moters griaučių liekanas. Radiniai nepaprastai gausūs, tad kelis paminėsiu. Moteris turėjo kaklo apvarą iš pakabučių, dvi antkakles, vien kaklas buvo gausiai papuoštas. Krūtinės srityje net trys smeigtukai, du smeigtukai buvo sujungti su grandinėle, trečias su tokia grandine su kabučiais – puošnus ir unikalus radinys Lietuvos archeologinėje medžiagoje. Rankos puoštos po še-

šias apyrankes ant kiekvienos rankos. Dar nė viename to laikotarpio Žemaitijos kape tiek apyrankių nebuvo. Kape rastas tik vienintelis darbo įrankis – yla. Kaip nustatė antropologai pagal kaukolės liekanas, kape buvo palaidota maždaug 20–25 metų moteris. Visą tą medžiagą aš perdaviau Kelmės krašto muziejui, kuris papildė savo ekspoziciją unikaliu radiniu.

Kitas įdomus paminklas Kelmės rajono teritorijoje – tai Paprūdžių kapinynas. Šitą kapinyną teko tyrinėti gana ilgai – nuo 2000 iki 2009 metų. Kapinynas buvo labai suardytas, kadangi jo teritorijoje stovėjo ir gyvenamasis namas, ir ūkiniai pastatai. Taigi žemė buvo visą laiką ariama. Sveikų kapų pasisekė surasti nedaug. Vienas kapas buvo išskirtinis (24 kapas). Jame buvo palaidotas vyras. Kaip rodo pačios įkapės, mirusiojo griaučiai visiškai sunykę. Buvo aptikti du ietigaliai, reiškia, mirusysis palaidotas su dviem ietimis. Kape rasti du geriamieji ragai. Išlikusios iš ragų buvo ir viršutinės dalys, ir apatinės taurelės. Krūtinės srityje surasta unikali segė, puošta apskritimais. Rasti du gintaro karoliai, kaip amuletai įdėti į kapą. Įdomiausia tai, kad ištyrus organines liekanas, likusias geriamųjų ragų taurelių apatinėje dalyje, rasta sacharidų liekanų. Tai rodo, kad mirusysis į kapą buvo palydėtas su dviem ragais midaus.

Ar ilgai dirbote dėstytoju Pedagoginiame institute?

15 metų.

Kaip pradėjote dirbti Vilniaus universitete?

Dirbdamas Pedagoginiame institute turėjau dėstyti ir TSRS istorijos kursą. Tiesa, nuo seniausių laikų maždaug iki Ivano Žiauriojo. Ir daugiau ten visokių pašalinių dalykų teko skaityti. Dirbti su studentais buvo gana įdomu. Turbūt reikėtų klausti studentų, ar aš buvau geras dėstytojas. Tiesiog bendravau, laikiau juos savo kolegomis, stengdavausi padėti jiems įgyti kuo daugiau žinių...

Grįžau į Vilniaus universitetą, nes esu jį baigęs. Pakvietė mane tuo metu dekanu dirbęs Vytautas Lesčius. Universitete man buvo suteiktos geresnės sąlygos dėstyti archeologiją. Pradžioje teko dirbti Lietuvos istorijos katedroje. Jau dėčiau archeologijos dalykus, kadangi tuo metu buvo rengiami muziejiniai. Ir kilo mintis, kad reikia Vilniaus universitete atkurti archeologijos ir etnografijos katedrą, kuri buvo uždaryta, jeigu gerai prisimenu, 1962 metais. Man padėjo kolega archeologas Aleksiejus Luchtanas, kuris jau dirbo universitete, ir etnografė profesorė Pranė Dundulienė. Tuomet mes

pradėjome judinti rektoratą – rektorius Jonas Kubilius iš pradžių buvo kategoriškai nusiteikęs prieš katedros atidarymą. Sujudinome spaudoje – daug kas pasisakė, kad reikia atkurti šią katedrą. Šiaip ne taip J. Kubilius nusileido, ir archeologijos katedra pradėjo veikti nuo 1990 m. rugsėjo 1 d. Buvau išrinktas katedros vedėju. Dirbdami archeologijos katedroje mes prisidėjome ne tik prie archeologų (parengėme jų gana daug), bet ir prie aukštos kvalifikacijos mokslininkų rengimo. Per dešimtį katedros darbo metų buvo apginta virš 10 archeologijos srities mokslo daktarų disertacijų. Ir dar vienas svarbus dalykas – tapome tarptautiniu archeologijos centru. Užmezgėme ryšius su daugeliu užsienio mokslinių institucijų Vokietijoje, Lenkijoje, Latvijoje, Švedijoje, Austrijoje. Mūsų darbuotojai taip pat važiuodavo į įvairias tarptautines konferencijas užsienyje ir mūsų rengiamose konferencijose dalyvaudavo labai daug užsienio mokslininkų. Turbūt nuo 1996 m. mes pradėjome rengti tokias konferencijas, kaip Jono Puzino – žymiausio prieškarinio Lietuvos archeologo – atminimui skirti skaitymai. Į jas kviesdavome tyrinėtojus iš įvairių kraštų. Šios konferencijos tebevyksta ir dabar, tradicija tęsiama.

Archeologijos katedra be savo leidinio yra nepilnavertis mokslinis padalinys. Todėl sugalvojome, kad reikia leisti katedros leidinį. Taip atsirado „Archeologia Lituana“ – pernai išleistas 24-as šio leidinio tomas.

Užsiminėte apie bendradarbiavimą su užsienio įstaigomis. Latvijoje Jums yra suteiktas garbės daktaro laipsnis...

Esu Latvijos mokslo akademijos garbės daktaras. Kadangi su latviais mes palaikėme gana gerus ryšius, ypač su Latvijos istorijos institutu (lyg universiteto padalinys) ir Latvijos nacionaliniu istorijos muziejumi, tų institucijų mokslininkai dalyvaudavo mūsų rengiamose konferencijose, mes vykdavome pas juos.

Praturtinote archeologinę literatūrą savo moksliniais straipsniais ir monografijomis. Kiek jų esate parengęs?

Esu paskelbęs virš 200 mokslinių straipsnių įvairiuose leidiniuose, ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje (Lenkijoje, Latvijoje, Vokietijoje, Vengrijoje). Taip pat parašiau 12 stambesnių darbų – monografijų apie tyrinėtus paminklus. Džiaugiuosi, kad keletas tokių monografijų yra skirtos būtent gimtajam Kelmės rajonui (tai yra minėtasis Kuršių pilkapynas, Paprūdžių ir Paalksnių kapinynai, Akmenių ir Perkūniškės pilkapiai). Stengiausi paskelbti medžiagą tų paminklų, kurie buvo tyrinėti.

Mykolas Michelbertas su žmona Vita Bronislava. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro archyvas.

Per savo profesinę karjerą esate įvertintas ir įvairiais apdovanojimais. Kurie Jums yra garbingiausi?

Garbingiausias man – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Karininko kryžius, kurį aš gavau 2007 metais. Taip pat turiu Latvijos Respublikos apdovanojimą. Netikėta buvo, kai 2016 metais, kai aš jau buvau išėjęs į pensiją, kolegos iš Lenkijos pranešė apie man skirtą profesoriaus Juzefo Kostševskio apdovanojimą (aukščiausias Lenkijos mokslinės archeologijos draugijos apdovanojimas – *aut. past.*). Pasirodo, šis įvertinimas skiriamas ne tik lenkų archeologams, jis yra tarptautinis. Aš buvau pirmasis jo laureatas užsienyje, nes iki tol už nuopelnus Europos archeologijai juo buvo apdovanojami tik Lenkijos Respublikos archeologai.

Be abejo, man labai malonu, kad 2007 metais taip pat Kelmės rajono garbės piliečiu.

Pokalbio metu minėjote, kad esate dėkingas kolegoms, kurie padėjo moksliniame kelyje. Gal dar esate kam dėkingas?

Dirbdamas mokslinį darbą, turėjau tvirtą užnugarį – savo mielą žmoną Vitą Bronislavą, kuri iš tikrųjų daug padėjo. Ji turėjo rūpintis visais buities ir šeimos reikalais, kad aš galėčiau visą dėmesį skirti moksliniams tyrinėjimams ir darbams. Taigi aš esu jai tikrai labai dėkingas už tai.

Ačiū už pokalbį.

Danguolė Garnienė,
Kelmės Žemaitės viešosios bibliotekos vyriausioji bibliotekininkė
Ignas Vaičiulis,
Kauno kolegijos Menų ir ugdymo fakulteto studentas

MENAS, GYVENIMAS IR KELMĖ: POKALBIS SU IRENA SABAITIENE

Irenos Sabaitienės tapybos darbas.
Igno Vaičiulio nuotrauka.

Paprastas savaitgalio vakaras, bet nepaprastas susitikimas su įdomia, kuriančia asmenybe, kilusia iš Kauno, nuo 1958 metų dirbusia Kelmės Jono Graičiūno gimnazijoje dailės mokytoja, dailininke Irena Sabaitiene pasikalbėti po parodos „Tarp Vilbėno ir Kražantės“ atidarymo.

Jaukiai įsitaisome menu alsuojančiuose mokytojos namuose. Šiomet ji švenčia gražų savo 85-erių metų jubiliejų. Ant sienų mokytojos tapyti paveikslai ir rankomis austi gobelenai. Juose – Kražantės, Vilbėno vingiai, miesto vaizdai, gėlių kompozicijos... Gurkšnojame arbatą iš jos mėgstamų „vangogiškų“ puodelių ir kalbamės. Aplink sukinėjasi mylimi augintiniai – ištikimas šuo Tuzikas, iš gatvės priglaustas auksaspalvis katinas. Tik Siamio katinas mus ignoruoja, atsainiai žvelgia iš tolo...

46 metus mokėte vaikus piešimo subtilybių. Jūs meilę kūrybinėms profesijoms, menui įkvėpėte daugeliui savo mokinių.

Būtų arti septyniasdešimties, kurie pasirinko su menu susijusias profesijas, visai nebūtinai pabaigę aukštuosius. Dailės pamokos pagelbėja įvairių profesijų atstovams. Neseniai viena buvusi mokinė dėkojo už suteiktas žinias ir įgūdžius, o ji kepa ir puošia tortus... Linutė baigė Dailės akademiją (grafikė Lina Eitmantytė-Valužienė – aut. past.), su ja šiltai bendrauju iki šiol, domiuosi jos kūryba, ypač knygų iliustravimu. Kelmės gimnazijoje vaikus dailės moko Irena Arlauskienė, dailės studijas baigė Kornelijus Užuotas. Valerija Olišauskienė, Vitalijus Kupreščenko, Saulius Leinartas – architektai. Abi mano dukros pasirinko profesijas, susijusias su menu.

O kokia pati buvote mokytoja? Griežta, reikli?

Turbūt reikėtų klausyti buvusių mokinių (*šypsosi*). Man atrodė vienaip, o jiems – galbūt visiškai priešingai.

Šiais metais mūsų bibliotekoje buvo eksponuojami Jūsų paveikslai, kurie sulaukė didžiulio susidomėjimo, ir parodą aplankė daug kelmiškių, Jūsų buvusių mokinių. O kada Jūs pajutote norą piešti?

Piešti pradėjau vaikystėje, dar į mokyklą nėjau. Gulėdama Raudonojo Kryžiaus ligoninėje, pabandžiau nupiešti dobiliukus pievoje. Tėvelis man patarė žiūrėti, vėliau užsimerkti ir įsivaizduoti, o tada jau piešti. Pats tėvelis piešė laivus, valteles, tik niekam nerodė. Labai gaila, kad neišliko jo piešinių iki šių dienų. Buvo geras stalius, pastatė namus, padarė baldus savo rankomis. Mama labai gražiai siuvinėjo.

Dailininė Irena Sabaitienė. Igno Vaičiulio nuotrauka.

Kas šiandien Jus įkvėpia nepadėti teptuko? Gal pilnas kiemas gėlių, o gal meilė gamtai?

Raskit žmogų, kuriam nepatiktų gamta. Gamta ir žmogus neatsiejami dalykai, jų santykis labai glaudus. Labai labai labai myliu gėles. Jos tikriausiai tai žino. Geriau pasodinsiu gėlę nei buroką (*juokiasi*). Gal todėl mums dažnai pritrūksta bulvių ar morkų, tačiau gėlių darželis didėja, gražėja. Kas nori, visiems dalinu: kam sėklytę, kam daigelį, o kam gėlių puokštę. Augalais reikia dalintis.

Jūsų paveiksluose galima pamatyti drugelį, laumžirgį, kartais tenka gerai įsižiūrėti, kad pastebėtum mažą vabaliuką...

Gamta niekada nebūna tuščia. Jei net sudžiūvo lauko gėlių puokštė, bet ant jos laipioja vabaliukas, vadinasi, ji dar gyva. Kažkada giminaitė paprašė nupiešti jūrą. Turiu prisipažinti, man nebuvo smagu. Jūra ne mano stichija. Mano – laukas, miškas, pieva, akmenys, seni ir įsigyvenę pastatai, kurie turi savo vietą, istoriją. Labai mėgstu drugelius, turiu ne vieną enciklopediją apie juos.

Jūs kauniečiai. Kokie keliai atvedė į Kelmę?

Baigusi mokslus tarpukario metu įsteigtoje Kauno taikomosios dailės mokykloje, kuri išugdė daug žymių menininkų, gavau pasiūlymą, kaip gerai besimokanti (buvo tik vienas ketvertas – tuo metu buvo penkiabalė sistema), pasirinkti darbą keliose vietose. Išvažinėjau visur. Kelmėje mokykla buvo įsikūrusi labai gražioje vietoje – dvaro rūmuose. Mokyklos direktorius Adomas Makarevičius mane pasitiko pasipuošęs drobiniais marškiniais su šiaudine skrybėle. Pirmiausia paklausė, kokią paskutinę knygą skaičiau, o aš kaip tik turėjau su savimi naujai pradėtą skaityti knygą. Direktorius su savimi turėjo Ibseno „Juoda mergaitė ieško Dievo“ ir pasiūlė atkreipti dėmesį į iliustracijas. Va tokia buvo pradžia, pradžia visa ko...

Dabar tapote?

Kai ateina įkvėpimas ir kūnas prisikaupia kūrybinės energijos, galva pilna visokiausių minčių, rankoms lieka tik viską tvarkingai išpildyti, išlieti ant drobės. Ant molberto dar nebaigtas paveikslas, o kiek dar neįrėmintų...

Kuo menas yra svarbus šiuolaikinei visuomenei? Ir ar tebėra svarbus?

Paskutiniu metu visuomenei menas yra visai nesvarbus. Žmonės visai kitais dalykais užsiėmę. Ir tik atskiri individai tuo domisi.

Ši Irenos Sabaitienės nuotrauka puošė vienos fotoateljė vitriną Laivės alėjoje Kaune, 1960 m. Asmeninio archyvo nuotrauka.

Irenos Sabaitienės kūrybos darbai. Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos archyvas.

Kokių patarimų iš Jūsų galėtų sulaukti pradedantieji menininkai? Galbūt tai Jūsų patirtys, išgyvenimai?

Norint būti laisvu menininku tikriausiai reikėtų rinktis ne mokytojo profesiją, o dirbti namuose ar studijoje – dirbti sau. Mokykloje visai kiti dalykai.

Norime padėkoti už pokalbį. Ačiū.

Nuoširdus susitikimas, kurio metu mokytoja sužavėjo mus savo istorijomis, baigėsi netikėta nata – ji mus išlydėjo Maironio eilėmis:

*Kiek atsiminimų-atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!*

Gėlių puokštė. Dailininkė Irena Sabaitienė. Rolando Kančiausko nuotrauka.

Emilija Gedvilaitė,
Kelmės rajono Kražių Žygimanto Liauksmo
gimnazijos IV g klasės mokinė

Mokytoja – Emilija Kvietkuvienė

KRAŽIŲ MOKYKLA

SOVIETMEČIU: 1950-IEJI

Kražių mokyklos gyvavimo sovietmečiu analizei pasirinkti 1949–1950 mokslo metų klasių žurnalai. Iširta ir susisteminta medžiaga apie mokinius, jų priklausymą organizacijoms, taip pat mokytojus, jų išsilavinimą, dėstomus dalykus, mokinių tėvus, jų užimamas pareigas, pragyvenimo šaltinius. Ištyrus žurnalų turinį, pakalbinti du Kražių miestelio gyventojai – 1950 m. Kražių pradinėje mokykloje pirmą klasę lankiusi Emilija Nainytė-Zakarienė ir tuometinis gimnazistas dešimtokas Edvardas Dirmeikis. Abu kražiškiai, beje, pedagogai, pasidalijo prisiminimais apie vaikystės mokyklą.

Internetinė svetainė „Enciklopedija Lietuvai ir pasauliui“ (ELIP) skelbia, kad 1944 m. Kražiuose gimnaziją suorganizavo Adolfas Venslauskas ir įkurdino Valiukonio name. Tačiau, artėjant frontui, mokykla ištuštėjo taip ir nepradėjusi darbo. 1944 m. rudenį Kražiuose išsirūpintas leidimas steigti progimnaziją. Jos pirmoji abiturientų laida išėjo 1950 m. Tais pačiais 1950 m. Kražiuose ėmė veikti vidurinė mokykla. Joje mokėsi net pusseptinto šimto mokinių.¹

Anot E. Dirmeikio, per Antrąjį pasaulinį karą Kražių mediniai pastatai sudegė, todėl atidaryti mokyklą nebuvo lengva. Rajono valdžios atstovai lankė kražiškis ir prašė patalpų mokyklai. E. Dirmeikio tėvai, namų šeimininkė ir siuvėjas, ryžosi priimti į savo nemažą mūro namą kelias klases, nes šeimai buvo pažadėtas valytojo darbas ir nuompinigiai, kurie buvo labai reikalingi penkis vaikus auginančiai šeimai. Tačiau paaugliai mokiniai, neatvykus laiku į pamokas mokytojui, kėlė triukšmą, iš-

dykavo, tai erzino namo šeimininkus. Klasės taip pat buvo įkurdintos Šiupylų ir Vaičių namuose. Tais metais Kražiuose mokėsi 450 mokinių. Kražių apylinkėse taip pat veikė Pupėnų, Kaščiukų, Lenkvičių, Gevilių, Ganypravos ir kitos nemažos pradinės mokyklos. Iš to galima spręsti apie gyventojų, vaikų ir jaunimo apylinkėse gausą.

1949–1950 mokslo metų pradinį klasių žurnaluose mokyklos tipas nurodomas Kražių pradinė mokykla, kitų klasių – Kražių gimnazija. Kaip nurodyta, mokyklų steigėjas – LTSR (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos) švietimo ministerija. Visų klasių žurnalai pradėti pildyti 1949 09 01, baigti 1950 05 30 (mokslo metai truko 9 mėnesius). Mokinių žinios vertinamos pažymiais penkiabale sistema. Klasių žurnalų turinys yra nuo 90 iki 130 puslapių. Klasės pavadinimas rašomas romėniškai – VI a, VII b ir t. t. Romėniškai rašoma ir pamokos data – X/25 (reiškia, pamoka vyko spalio 25 dieną). Pirmame žurnalo puslapyje yra nurodymai, kaip pildyti ir saugoti žurnalą. Nurodyta, kad mokytojai į žurnalą rašyti turi tik rašalu, kad žurnalai mokiniams į rankas neduodami. Beje, I klasės mokytojas žurnale rašo raudonu rašalu. Kodėl taip, neaišku. Žurnalų įvadinėje skiltyje „Nurodymai“ yra nemažai įvairių klaidų: žurnale atžymi – daiktavardis *atžyma* nevertotinas reikšmėmis: 1. „žyma; įrašas“; 2. „žymė; žymuo“ (<https://vlkk.lt/konsultacijos/241-atzyma>); *neatvykusiu mokinių dryžiuje rašoma „n“* – reikia *skiltyje*.²

Rasti visi pradinį klasių žurnalai, išskyrus IV klasės. Visų pradinį klasių mokiniai mokėsi šių dalykų: lietu-

vių kalba skaitymas, lietuvių kalba rašymas, dailė, aritmetika, dainavimas, darbeliai, fizinis lavinimas. Nė viename pradinį klasių žurnale nėra nurodytas mokytojo vardas, pavardė. Kaip teigia 1949–1950 m. m. pirmą klasę lankiusi Emilija Nainytė-Zakarienė, jos mokytojas buvęs Krasauskas. I klasės žurnale, kaip ir kituose, surašytos mokinių gimimo datos, jos labai skirtingos – nuo 1939 iki 1942 metų. Galima daryti prielaidą, kad du mokiniai pirmą klasę pradėjo lankyti būdami 10 metų. VI a klasės žurnale nurodyti dalykai rašomi labai savitai: l-i-e-t-u-v-i-ų, r-u-s-ų ir kt. Ko gero, tai yra mokytojo išmonė. Iš to galima spręsti, kad mokyklos vadovai nekontroliavo ir nereikalavo taisyti klaidų.

V–VIII klasių mokiniai, be įprastų, mokėsi šių dalykų: darbeliai, svetimoji kalba (vokiečių), paišyba arba piešimas (šiandien dailė), darbeliai (šiandien technologijos), rusų kalba (nėra nurodyta, kad svetimoji), konstitucija. IX–XI klasėms dar dėstomi piešimas-braižyba, karinis parengimas, XI klasei – astronomija, logika, namų ruošia (šiandien technologijos), psichologija. Apie psichologijos pamokas E. Dirmeikis sakė, kad mokytojams trūko metodikos ir psichologijos žinių: „Gaila. Juk įdomu psichologija, psichinis žmogaus gyvenimas“. Matematikos dalykas išskirtas į smulkesnius atskirus 3 dalykus: algebra, geometrija, trigonometrija (XI kl.), šiuos dalykus dėstė gimnazistų klasėms keli mokytojai vyrai – Banevičius Povilas IX klasei, Petkevičius Juozas – XI klasei. Pagrindinis matematikos mokytojas 1949–1950 m. Kražiuose buvo Antanas Prakaitas.

Iš žurnalų galima susidaryti nuomonę, kad mokykloje dirbo daug mokytojų: Babarskytė Ona (dėstė lietuvių ir lotynų kalbas), Petrulis Juozas, Bielskytė Jadvyga (abu dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą), Bielskytė Jadvyga (vokiečių kalba), Peleckienė Birutė (vokiečių kalba, piešimas (kitur paišyba), lietuvių kalba, darbeliai), Grigaitė (vardas nenurodytas; aritmetika), Prakaitas Antanas (algebra, XI kl. – psichologija, chemija), Vedeikis Edmundas (aritmetika), Rauskytė Elzbieta (istorija), Janauskas Antanas (geografija), Ivoškevičiūtė Jadvyga (gamta, chemija, logika), Grigas (vardas nenurodytas; fizika), Bačiūnas Simonas (fizinis lavinimas), Krasauskienė Danutė (rusų kalba, fizika, istorija, konstitucija, namų ruošia), Kazaitė Genovaitė (rusų kalba), Rimidis Bronius (muzika ir dainavimas), Banevičius Povilas (piešimas, braižyba), Ežerskis Juozas (fizika, istorija), Bukauskas Antanas (konstitucija), Petkevičius Juozas (astronomija), Giedraitis Alfonsas (fizinis lavinimas), Petkevičienė Halina (darbeliai). Kaip teigia E. Dirmeikis, dažniausiai mokytojais tapdavo tik vidurinę mokyklą baigę jaunuoliai. Tačiau aukštuosius mokslus baigę į Kražius moky-

tojauti atvyko du lituanistai – žinomas rašytojas J. Petrulis ir O. Babarskytė.

J. Petrulis kražiškiam – ir mokiniams, ir jų tėveliams – sudarė labai kompetentingo ir rimto mokytojo įspūdį, pamokas vedavo be jokių užrašų, pasakodavo daug įdomiai, liepdavo mokiniams užsirašyti tai, kas įdomu ir naudinga. Beje, jis dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą vyresniųjų klasių mokiniams. Jaunesniųjų mokytoja lituanistė O. Babarskytė buvusi be galo jautri ir dažnai skaitydama jautresnį tekstą apsiverkdavo. Berniukams paaugliams tai kėlė juoką, o mergaitėms gailėstį. E. Dirmeikis pasakoja, kad J. Petrulis buvo „Kauno miesto mokytojas“, kiti dažniausiai Kelmės mokyklos auklėtiniai. Petrulį ir Babarskytę E. Dirmeikis vertina taip: „Atvyko kvalifikuoti. Reikalavimai aukšti. Darbas virte virė.“ Tačiau iš pasakojimo galima suprasti, kad aukšti reikalavimai mokiniams kėlė ir baimės, todėl ne vienas metė mokyklą, jos nebaigęs. Kaip sako Dirmeikis, iš buvusių 18 jo klasės mokinių vidurinę baigė tik pusė – 9. Mokykloje dirbo labai daug mokytojų vyrų – net 13, ir 9 moterys (beje, iš pavardžių galima spręsti, kad tik trys mokytojos buvo ištekęsios (Petkevičienė, Peleckienė ir Krasauskienė).

Vienas žymiausių 1949–1950 m. m. mokytojas – J. Petrulis. „Dirbdamas Kražiuose, – 1983 metais apie J. Petrulį rašė Kelmės vidurinės mokyklos mokytoja Birutė Garšvienė, – rašytojas taip pat aktyviai dalyvavo ir mūsų rajono kultūriniame gyvenime: daug rašė, bendradarbiavo rajono laikraštyje, dalyvaudavo liaudies meno parodose (mat rašytojas buvo truputį, kaip jis pats sakosi, ir skulptorius). Įvairiuose susitikimuose, vakaruose J. Petrulis pasakodavo savo prisiminimus apie rašytojus B. Sruogą, K. Binkį, P. Cvirką ir kt. Po tokių vakarų, susitikimų rašytojas vėl iš naujo užsidegdavo ir dar plačiau rinkdavo atsiminimus apie rašytojus.“ J. Petrulis yra parašęs prisiminimus apie Balį Sruogą (apie savo buvusį profesorių ruošės rašyti ir knygą, bet vėliau savo surinkta medžiaga leido naudotis kitiems), Jurgį Baltrušaitį, Kazį Binkį, Petrą Cvirką, Kiprą Petrauską, Petrą Rimšą, Vaižgantą, Vincą Krėvę, Vienuolį, Gabrielę Petkevičaitę-Bitę, Jovarą, Žemaitę, Joną Jablonskį, Juozą Zikarą ir kitus mūsų kultūrai nusipelnčius žmones. Mokytojaudamas Kražiuose, Kražių gimnazijos 350-ųjų metų proga parašė pjesę „Juodieji broliai“. 1967 m. ji buvo pastatyta Kražiuose. Dar 1934 m. „Mūsų tautosakoje“ išspausdinęs studiją „Rugiapjūtės papročiai“, rašytojas ir vėliau neliko abejingas kraštotyrai: užrašė kelis šimtus mažosios tautosakos kūrinių, daugiau kaip 350 liaudies dainų, kurias perdavė Tautosakos archyvu, Žodyno redakcijai surinko nemažai beišnykstan-

1 Kražių gimnazija. (2014 m. kovo 28 d.). *Enciklopedija Lietuvai ir pasauliui*. [žiūrėta 2024-09-10]. Prieiga per internetą: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%E2%80%9EEnciklopedija+Lietuvai+ir+pasauliui%E2%80%9C>

2 Kada nevertotinas daiktavardis „atžyma“? (n. d.). *Valstabinė lietuvių kalbos komisija*. [žiūrėta 2024-09-10]. Prieiga per internetą: <https://vlkk.lt/konsultacijos/241-atzyma>

10

Mokytojo pavardė *Petrulis Juozas*

Mėnuo ir diena	Pamoka ir jos turinys	Namų darbai	Iki kurio laiko
17	Puškinas		
18	raštas, Eug. Oneginas		
20	Eug. Oneginas		
19.3	Puškinas Eug. Oneginas		
6	Lermontovas ir jo		
6	kūryba		
7.	Lermontovas Mūsų laukų didvyriai		
10	"Mūsų laukų didvyriai"		
13	Gogolis ir		
13	jo kūryba.		
14	Gogolio		
14	Mirusios sėlos		
17	"Turgė nevas ir jo kūryba"		
21	Turgė Sevas ir vaikiai		
21	Rašom. darbas.		
24	Levas Tolstojis ir		
27	jo kūryba		
1.4	Karas ir taika		
1.4	Liudies aiškinimas		
5	Rašomasis darbas		
5	Balsakas ir jo kūryba		
8	Balsako Sevas Goriol		

Mokytojo Juozo Petrulio pildyto klasės žurnalo fragmentas.
Autorės nuotrauka. Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazijos archyvas.

čių žodžių, juos rinkti paskatino ir būsimą kalbininkę Antaną Kučinskaitę. Tačiau daug rašytojo kūrinių liko rankraščiuose. Tai muzikinė pjesė „Lelijos šokis“, drama „Gyvenimo bangos“, komedijos „Dėl žaliųjų laukų“ ir „Medinis dievas“, poemos „Batuchanas“, „Memento mori“ ir „Nerami jaunystė“, eilėraščių rinkiniai „Pasaulin“ (antras variantas), „Tarp šakų ir žiedų“, memuarienio pobūdžio darbai „Su mokykla“, „Mano ryšys su žemaičiais“ ir kt. Mirė Juozas Petrulis 1982 metų spalio 19 dieną eidamas 88-uosius.³ E. Dirmeikis prisimena, kad rašytojas J. Petrulis Tamkiuose, netoli Pašilės, įsigijo žemės, prie ūkio darbų neretai pakviesdavo ir mokinius: „Prisimenu, kartą dirbome prie kuliamosios mašinos, vakarienei mokytojo žmona iškepė labai skanaus kugelio, o mokytojas atsinešė ruginukės butelaitį. Iki šiol juokinga, kad taurelę pakelti teko su mokytoju. Tai buvo neįprasta, keista“. E. Dirmeikis papasakojo, kad dauguma mokytojų gyveno labai sunkiai: „Už algą mokytojas galėjo nupirkti rugių centnerį. [...] Mokytojas dirbo iš idėjos. Patys tėvai suaukodavo pinigų [mokytojui]. Rinko maisto mokytojui.“

Iš 22 mokytojų, dirbusių Kražių mokykloje, tik 12 dėstė po vieną dalyką, kiti po du, tris ar net daugiau dalykų (Krasauskienė 5 dalykus, Peleckienė – 4 ir t. t.). Galima daryti išvadą, jog dalykus dėstė nebūtinai mokytojas specialistas arba jis turėjo kelias specialybes. Tai patvirtino ir E. Dirmeikis, ir E. Nainytė-Zakarienė, kad mokytojais dirbo vos vidurinę baigę jaunuoliai. Mokytojai ne visada žurnaluose taisyklingai rašė savo mokinių vardus: Bielskytė Jadvyga XI klasės žurnale pavadinta Jadze, Rauskytė Elzbieta IX klasės žurnale pavadinta Elzyte, Elze. Tai dar kartą liudija, kad buvo menka kontrolė. Pamokos turinys taip pat kartais labai įdomus: rašoma *dainuota* (VI a kl.), *bilietų kartojimas* (VI a kl.), *klausinėta* (V a kl.), *skaitiniai* (V a kl.), *klausinėjimas* (V a kl.), *trimestro vedimas* (XI kl.), *pakartoti* (XI kl.). Rusų ir vokiečių kalbų pamokų turinys pildomas dvejojai – tai užsienio, tai lietuvių kalba (pastebėta XI kl. žurnale). Daugelio dalykų programa tarnavo sovietų ideologijai – XI klasės lietuvių kalbos ir literatūros pamokų turinys toks: Janonio raštai, Vienuolio raštai, Cvirkos raštai, V. Kapsukas, Leninas „Jaunoji gvardija“, „Pakelta velėna“, Gorkio „Motina“, Majakovskis. Iš lietuvių autorių ryškiau išskiriamas Vincas Mykolaičio-Putino romanas „Altorių šešėlyje“ (turi būti šešėly). Per istorijos, konstitucijos dalykų pamokas VII a klasė mokėsi šių temų:

TSRS pilietybė, Liaudies teismai, TSRS aukščiausi organai, TSRS planavimas, Žemės ūkio artelės įstatai, Socialistinė nuosavybė, Kodėl TSRS laimėjo Didįjį Tėvynės karą? ir kt. V klasės mokiniai – šių temų: Karas su Maskva, Jogaila – lenkų karalius, Žalgirio mūšis, Žemaičių krikštas, Lietuvių kaimynai, Lietuvių kiltys ir giminės. XI klasė per istorijos pamokas klausėsi mokytojų apie varguomenės komitetus, Čekoslovakijos sutriuškinimą, tarybų valdžią Užkaukazėje, bolševikų marksistinę partiją, sušaudymą prie Lenos ir kt. Per fizikos pamokas septintokai mokėsi apie telegrafą, telefoną, transformatorių ir kt. IX klasės mokiniams lietuvių kalbos ir literatūros pamokose buvo dėstoma Gogolio, Tolstojaus, Puškino, Čechovo kūryba. Logikos pamokų temos gana plačios: *Protavimo teorija, Sąvokų dalumas, Santykis tarp veiksnio ir tarinio*. Kaip teigia pašnekovai, primityvios buvo ir fizinio ugdymo pamokos: sporto salės nebuvo, klasėse vykdavo tik mankšta. Aktyviau, kaip pasakoja E. Dirmeikis, mokiniai sportuodavo pavasarį ir rudenį lauke. Anot E. Zakarienės, mokiniai labai mėgo kvadratą, vykdavo jo varžybas. Kitų varžybų, olimpiadų, konkursų būvę mokiniai neatsimena. E. Zakarienė teigia, kad pavasarį visa mokykla eidavo į gamtą. Mokykla turėjo savo chorą, kapelą, Sekmadieniais neretai mokykloje vykdavo šventės, jose dalyvaudavo sovietų valdžios atstovai.

Nė viename žurnale nėra informacijos apie mokinių neformaliąją veiklą. E. Zakarienė prisimena, kad po pamokų skubėdavo namo, kur vaikų laukdavo kitos pareigos. Pasiteiravus E. Dirmeikio apie mokinių laisvalaikį, jis pasakoja, kad mokykloje buvo kapela, grojo 4 mokiniai. Per šokius jaunuoliai šokdavo valsą, polką, foksotrotą, *krakoviaką* („Sesuo mane išmokė“). Į išleistuves ateidavo mokiniai, mokytojai, tėvai ir būtinai partiniai darbuotojai („Partinių visokių buvo“).

Pirmiausia žurnale nurodomas mokinio numeris, paskui pavardė, vardas (lietuvių kalboje vartojama pirma vardas, paskui pavardė. „Pavardė gali būti vartojama pirma vardo abėcėliniuose sąrašuose, bibliografijoje ir pan.“), – teigiama Valstybinės lietuvių kalbos komisijos internetiniame puslapyje.⁴ Tačiau ir mokytojai žurnaluose pirma rašo savo pavardę, tada vardą. Klasės labai gausios – nuo 22 iki 36 mokinių. Žurnalų pabaigoje – skiltis „Bendros žinios apie klasę“. Čia pateikiama informacija, kada mokins gimęs, kada įstojo į mokyklą, užrašyta, pionierius jis ar komjaunuolis, tėvų

3 Mačianskaitė, L. (n. d.). Juozas Petrulis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. [žiūrėta 2024-09-10]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-petrulis/>

4 Aktualiausios temos. (n. d.). Asmenvardžiai. *Valstybinė lietuvių kalbos komisija*. [žiūrėta 2024-09-10]. Prieiga per internetą: <https://vlkk.lt/aktualiausios-temos/asmenvardžiai?lang=lt>

užsiėmimas ir darbo vieta, tėvų adresas, mokinio adresas. Galima daryti prielaidą, kad mokinių amžius klasėse buvo nevienodas. Pavyzdžiui, VI b klasėje mokėsi mokiniai, gimę nuo 1933 iki 1938 metų. Penki jų mokyklą lankyti pradėjo 1947 m., vienas – 1949 m. Galima daryti išvadą, kad po Antrojo pasaulinio karo šeimos keitė gyvenamąją vietą, ne visi vaikai vienodo amžiaus siekdavo mokslo.

Iš įrašų žurnaluose galima spręsti, kad 1949–1950 m. m. nemažai Kražių mokinių priklausė vaikų ir jaunuolių organizacijoms: VI a klasėje iš 28 mokinių 17 buvo pionieriai. VI b klasėje iš 30 mokinių – 11 pionierių ir vienas komjaunuolis (jis gimęs 1933 m., reiškia, 1949 m. jam buvo 16 metų). I klasėje buvo 7 pionieriai. VII a ir XI klasių žurnaluose nėra duomenų apie mokinių priklausymą organizacijoms. E. Dirmeikis pasakoja, kad direktorius ragino jį stoti į komjaunimą, reikėjo 3 narių, kad mokykloje būtų įsteigta komjaunimo grupelė (jos reikalavo rajono valdininkai). Paklaustas, ar mokiniai lankė bažnyčią, jis atsako: „Sugriebė ideologai, kad mokykla su bažnyčia neina.“

Pasiteiravus, ar mokykloje buvo lankomumo problemų, E. Dirmeikis papasakoja ne vieną įvykį, kad mokinius kontroliuodavo apylinkių pirmininkai, jie lankė šeimas, buvo atsakingi už pamokų lankymą. Klasių žurnaluose išlikęs ne vienas pateisinimo lapelis, iš kurio galima spręsti, kad pamokas mokiniai dažniausiai praleisdavo dėl žemės ūkio darbų (kasė bulves) arba dėl ligos. E. Zakarienė pasakoja, kad mokiniai praleisdavo daug pamokų.

Vartant klasių žurnalus, buvo įdomu palyginti mokinių pavardžių dažnumą: pavyzdžiui, VI b kl. mokėsi 2 Rimkai, 2 Petkevičiai, 2 Navickai, 2 Bytautai; VII a kl. – 2 Jasulaitytės; 2 Gedvilaitės; V a kl. – 2 Petrauskai; IX kl. – 2 Aleksandravičiai; XI kl. – 3 Rakauskaitės, I kl. – 2 Metrikytės, 2 Vaitkai, VI a kl. – 2 Alasauskytės. Galima daryti išvadą, kad šeimos buvo gausios, galbūt jos nebuvo išplitusios po svetimas apylinkes arba turėjo artimų giminaičių bendrapavardžių. Žurnaluose nurodyta mokinių tautybė – lietuviai, lietuvė (I kl. žurnale mergaitės vadinamos lietuvaiteimis). Tačiau yra ir slaviška pavardė Zujevas ir slavų kilmės vardas Anatolijus. Žurnaluose prie šių mokinių parašyta tautybė „lietuviai“. Neretai žurnaluose įrašyti mokinių vardai yra trumpinami: Jadzė (galbūt Jadvyga), Zosė (galbūt Zofija), Vladzė (galbūt Vladislava), Petrė (galbūt Petronėlė), Genutė (galbūt Genė ar Genovaitė), Julė (galbūt Julija), Tesė (galbūt Teresė). Trumpinami moteriški vardai. Tai, ko gero, yra mokytojų menko išsilavinimo padarinys – kaip vardus tarė butyje, taip ir rašė.

Tarp 1949–1950 m. m. mokinių esama šiandien Lietuvoje garsių ir žinomų asmenybių, mokslo ir kultūros veikėjų. Vienas jų – Mykolas Michelbertas, profesorius, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras. Lietuvos archeologijos draugijos internetiniame puslapyje skelbiama, kad archeologijos komisijos pirmininkas. Leidinio „Archaeologia Litwana“ įkūrėjas ir vyr. redaktorius. Kitas įžymus 1949–1950 m. mokinytis – Juozas Parnauskas. Jis dirbo mokytoju Kelmės rajono mokyklose. 1962 m. persikėlė gyventi į Vilnių, dirbo Respublikiniame mokytojų tobulinimosi institute, vėliau – Mokyklų mokslinio tyrimo institute, 15 metų dirbo Vilniaus pedagoginiame institute dėstytoju.

E. Zakarienė teigia, kad Kražių mokykloje pažymiu buvo vertinamas mokinių elgesys, jie rašė dienoraščius apie mokslo pasiekimus. Pasiteiravus apie patyčių atvejus, Emilija prisimena, kaip į I klasę atėjo ryšinti skarele mergaitė T. V., nors kitos mergaitės buvo su kasomis, be skarelių. E. Dirmeikis prisimena, kad iš mokinių pasityčiodavo ir mokytojai. Matematikos mokytojas Rimkus replikavo stambaus sudėjimo mokinei: „Tai, vadinasi, tau aš už svorį pažymio nerašysiu.“

Kaip teigia pasakotojai, ne vienas jaunuolis grįždavo į mokyklą jos baigti ir po tarnybos sovietinėje kariuomenėje. E. Dirmeikis prisimena klasės draugą Daugėlą, kuris į mokyklą grįžo iš Vakarų fronto, bendramoksliams pasakodavo apie Vokietiją, Austriją. E. Dirmeikis prisimena, kad X klasės trys mokiniai buvo teisti 25 metams kalėjimo už ryšius su partizanais. Jis teigia, kad tarp vyresniųjų klasių mokinių buvo ir partizanų ryšininkų, ir saugumo pakalikų. Į politikos verpetus, matyt, buvo įsukti ir mokytojai – VII a klasės žurnalo skyriuje „Bendros žinios apie mokinius“ yra dvi kitokios skiltys: „Ar yra šeimos narių tremtyje“ ir „Ar yra giminių užsienyje“. Tačiau nei prie vieno mokinio pavardės nėra kitokios informacijos, tik brūkšny. Edvardas pasakoja, kad „buvo mokinių, kurie platindavo partizanų laikraščius. Rūbinėje įkišdavo į kišenę laikraštį.“

Klasių žurnalai negali atspindėti realios materialinės padėties. Mokinių šeimos gyveno skurdžiai: „Buvo ir drabužių, ir avalynės stoka,“ – prisimena E. Dirmeikis. Jų šeimos privalumas buvo tai, kad tėvas – siuvėjas. Po karo rūbų, audinių šeimos nusipirkdavo „už degtinę, lašinius“. Senjoras pasakoja apie klasės draugą Geštautą, kuris avėjo medpadžiais, o pietums atsi-nešdavo lašinukų. Kiti įsidėdavo sumuštinį. Paklausti apie mokymo priemones, abu senjorai pasakojo apie ilgus suolus, atverčiamus, juose sėdėjo po 4 mokinius. E. Dirmeikis prisimena, kad vadovėlių nebuvo, „sąsiuviniai buvo normuoti“.

Žurnaluose gausu įvairios informacijos apie mokinių šeimas, jų gyvenamąją vietą, tėvų pareigas, užsiėmimą. VI a klasės žurnalo skiltyje „Tėvų verslas ir tarnybos vieta“ pažymėta, kad 14 tėvų yra valstiečiai, VI b kl. – aštuoni mokinių tėvai valstiečiai, kiti – kolūkiečiai, kooperatinio ūkio darbininkai. Pasiteiravus istoriko E. Dirmeikio, ką reiškia šis tėvų užsiėmimas, buvo paaiškinta, kad iš esmės jis reiškia vieną ir tą patį – asmens priklausymą kolūkiui arba tarybiniam ūkiui. V a klasės žurnale pažymėta, kad 15 šeimų turi žemės (beje, tai vienintelis žurnalas, kur esama tokios informacijos). Nurodyta, kad šeimos turi nuo 2 iki 15 hektarų žemės. Ar pokario metais tai nebuvo grėsmė tapti tremtiniais? E. Dirmeikis paaiškino, kad tremiami buvo tie, kurie turėjo 16 ir daugiau hektarų žemės. „Visas stambus turas tapo visaliaudiniu. Jeigu šeima turėjo daugiau nei 30 hektarų žemės, buvo laikomi buožėmis“, – teigia istorikas. „Net nusamdytas piemenukas reiške išnaudojimą. Viena mano pažįstama šeima buvo išstremta dėl to, kad turėjo samdinį piemenuką, daugiau jokio ypatingo turto“, – gyvais atsiminimais dalinasi E. Dirmeikis. Lieka neaišku, kodėl klasės auklėtojas rinko ir užrašė tokią informaciją. Jeigu tai buvo privaloma, kodėl tokios informacijos nėra kituose žurnaluose.

Žurnaluose plačiai aprašyti I klasės mokinių tėvų užsiėmimai: tarnauja milicijoje, pašto tarnautojas, partorgas, valstiečiai (4), kolūkiečiai (5), siuvėjai (2), darbininkai (7), liaudies gynėjas, žemės ūkio kooperacijos darbininkas, stalius, sargas, yra įrašas „Užima sargo vietą mokykloje“. VII a klasės žurnale yra įrašas, kad 2 mokiniai tėvų neturi, XI kl. 2 tėvai nedarbingi. Šiame žurnale paminėta pareigybė – partorgas. Tai 1933–1961 m. buvusi etatinė pareigybė įmonėse, įstaigose ir svarbiose sovietų valdžios grandyse skleisti informaciją apie sovietinę santvarką. Rastas vienas įrašas – „liaudies gynėjas“ (tai SSRS okupacijos metais oficialus ginkluotų vietinių aktyvistų, skirtų kovai su partizanais, pavadinimas). E. Dirmeikis atvirauja, kad tarp vyresniųjų klasių mokinių buvo ir partizanų ryšininkų, ir saugumo pakalikų. Į politikos verpetus, matyt, buvo įsukti ir mokytojai, jie turėjo fiksuoti informaciją apie mokinių šeimas tremtinius ir gyvenančius giminaičius užsienyje. Šios skiltys žurnaluose tuščios.

Nurodomi kolūkių, kuriuose dirbo mokinių tėvai, pavadinimai. Pavadinimai ir jų gausa teikia informacijos, kad dažnas kaimas buvo atskiras kolūkis ar tarybinis ūkis: Plūščikių tarybinis ūkis, Šešupės kolūkis, Didskardžio, „Kražantės“, „Naujosios vagos“ „Aušros“, Karolio Poželos, Kalvių, Ūpinių kolūkiai, Kražių kooperacijos ūkis, Budraičių kolūkis, „Dausų“ kolūkis, Savi-

tiškės tarybinis ūkis. Kolūkių pavadinimai – „Žvaigždė“, „Aukštinė varpa“, „Pirmyn“, „Aušra“ – galbūt buvo „keliantys“ valstiečio dvasią. „Aukštinė varpa“ sovietmečiu vadinosi ne vienas Lietuvos kolūkis ir net Pakruojo rajono laikraštis.⁵

Dauguma mokinių gyveno kaimuose, kuriuose dabar gyventojų nebėra – tai „mirę“ kaimai. 1949–1950 m. į Kražius atėdavo mokinių iš Obelynės, Rėzgalių, Klibalių, Galinių, Vaitkiškių, Žibuoklių, Visgaidų, Greitiškės, Burciškės, Bielsiškių, Gedminių, Pupėnų, Lyvoniškių, Paginskių, Bytautiškės – šiandien bendramokslis iš šių kaimų kražiškiai nebeturi, apgyvendinta yra viena kita sodyba. Galima daryti išvadą, kad mokiniai į mokyklą ėjo iki 10 kilometrų. Kadangi žurnaluose yra atskira skiltis apie vaiko gyvenamąją vietą, galima daryti prielaidą, kad ne visi vaikai per mokslo metus gyveno su savo tėvais. Kitaip – šeima nuomojo vaikui būstą miestelyje, o klasės auklėtojas žurnale nurodė mokinio laikinąją gyvenamąją vietą. Paklaustas, kaip šeima, nuomojanti savo vaikui būstą, atsiskaitydavo su šeiminiu, E. Dirmeikis atsakė, kad dažniausiai produktais – mėsa, daržovėmis, pieno produktais, kitomis kaimo gėrybėmis. VI a klasės žurnale yra įrašas, kad mokinytis gyvena Kražių miestelyje, Kapų gatvėje, o jo tėvai – Pakalniškių kaime. I klasės žurnale yra įrašas, kad vienas mokinytis gyvena „buvusiame Kražių dvare“.

Šiandien Kražių miestelyje, kaip 1950 m., nėra Školos gatvės – tai rusų kalbos pavadinimas, kuris reiškia „mokykla“. Neaišku, kur 1950 m. buvo ši gatvė, nes mokyklos pastatų būta ne vieno, o keli. Turgaus gatvė, matyt, buvo ten, kur vyko miestelio turgūs, aikštėje. Kaltinėnų gatvė vedė Kaltinėnų kryptimi – šiandien ji vadinasi S. Dariaus ir S. Girėno gatvė. Kražiuose ir sovietmečiu buvo Vytauto gatvė, nors tuomet nebuvo garbinami Lietuvos kunigaikščiai ir karaliai. Tačiau istorijos šaltiniai teigia, kad Lietuvoje dauguma paminklų Vytautui buvo pastatyti apie 1930 m., minint Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines.⁶ Galbūt dėl to Kražiams, kaip ir kitiems Lietuvos miestams ir miesteliams, teko ir kunigaikščio gatvės pavadinimas.

5 „Aukštinė varpa“, Pakruojo r. laikraštis. (n. d.). *Manreikia!* [žiūrėta 2024-09-10]. Prieiga per internetą: <https://www.manreikia.lt/imone/auksine-varpa-pakruojo-r-laikrastis-0>

6 <http://www.elibrary.lt/resursai/LMALituanistica/Lit-54.pdf>

III – ėios KLASĒS MOKINIUS

Mokinio adresas	Tėvų užsiėmimas ir darbo vieta	Tėvų adresas ir telef. Nr.
Krašiai	Kražių lentpūvė sarag	iš 31 kelio
Buokų km.	Valstiečiai	
Krašiai	Kolūkiečiai	
Vaitėnkų km.	Kaimų šeimimėnke	
Krašiai	Valstiečiai	
"	Farnautojas	
"	Batsūrys	
"	Valstiečiai	
Jauopolio km.	Kolūkiečiai	
Pupėnų km.	Kolūkiečiai	nelanko
Katėliškes km.	Valstiečiai	
Pupėnų km.	Kolūkiečiai	
Vaitėnkų km.	Sūvejas	
Katėliškes km.	Kolūkiečiai	
Krašiai	šeimimėnke	
Pupėnų km.	Kolūkiečiai	
"	"	
Drašiai	Valstiečiai	
Užmirkū km.	Kolūkiečiai	serga
Pupėnų km.	"	
"	"	
Katėliškes km.	Kolektyvo kalvis	
Krašiai	Valstiečiai	
Užmedziokalmio km.	Kolūkiečiai	
Krašiai	Kurpius	
"	Mereja	
"	Valstiečiai	
Kalnycios km.	"	
Krašiai	Farnautojas	

1949–1950 m. m. Kražių pradinės mokyklos III klasės žurnalo fragmentas. Autorės nuotrauka. Kražių Žygimanto Liauksmio gimnazijos archyvas.

2024-IEJI – ŽEMAITIŠKO RAŠTO METAI

Siekdamos saugoti regiono etnografinę ir kultūrinę tapatybę, trylika Žemaitijos savivaldybių 2024-uosius paskelbė Žemaitiško rašto metais. „Sietuvų“ žurnalo skaitytojų dėmesiui pateikiame XX amžiuje žemaitiška tarpe užrašytų ir paskelbtų tekstų iš Kelmės krašto.

Isz Sziaulių pav.

Užventis. (Daktaras kersztų). Užventy yra aptieka, bet ir daktarų yra gausiai. Pirmas p. Baranauskas valscziaus pelczeris, spitrus ir kurtas, nelabai žemaitiskai nē supranta. Antras – P. Parimskis, kariumenēj 3 metus buvęs pelczeriumi – stebuklingai gydo. Tretis – Jonas Gerilokas (perkriksztas isz žydu) sziauczius, turi knygā ir kelias plēczkelles – labai atspēja ligas. Dar daktaras Maceviczia, aptiekoriaus brolis, nieks nežino, kame mokinosi, ar kokias turi knygas, ar isz akių ligonj permano, bet jo liekarstos kožnam maczijanczios. Tiems daktarams mažai teyra ligonių, ir jie ėmē ant viens kito pykti. Parimskis apskundē asesoriui Macevicziā, jog jisai niekur nesimokines, nējoks daktaras, o jo brolis aptiekorius – pabludęs, abudu truczija žmones. Asesorius atvažiavo tyrinēti. Maceviczia įbruko gerokā kyszj; todėl asesorius pasakē, jog Macevicziai daleista visur ir visada gydyti, o aptiekoriui įsakē neapsigerti. Dabar, susisuko ant Parimskio. Aptiekorius, daktarai ir policija nuējē perkratē jo liekarstas ir visas užpezčētijo. Visa jo daktarystē prapuolē; isz to apmaudo Parimskis ėmē gedauti, jog jo szimtas rublių per tą kratā prapuolē. Tuojaus visi ligi neiszējē iszkratē visas kizzenes ir drabužius po akių policijos, to szimto kaip nebuvo, teip ir nerado. Dabar Maceviczia padavē po sudu Parimskj už apjieszkojimą. Svetkų keletas vežimų ir visokių piemenų isz abiejų pusių lēkē jau į Sziaulius. Tokiems tai daktarams mes užventiszkia, neszame graszelius ligoje, o tikri, mokslus iszējē, lietuviai gydo burliokus tolimoje Gudijoje!

(Isz Uk.)

Katalikas. – 1900, spalio 25, p. 2.

Aš rusu laikās slūžijau kariuomeniej, tada buva sākuoma, kad jeigut neslūžisi kariuomeniej, i tavi mergas nežiūrries – tu asi neviķielis, neveiksi paskum plūga vaikščiuoti, nei šina pjauti galiesi, nei dalgi neisikalsi, kur tavi dieti. Iš tavis duora žmuogaus nebūs. Aš ir sakau draugams, katrī tāj šnekieji:

– Gana plirpti, matau, kad su jumes nesusitarsu, – paspaudžeu ranka i „sudievu“.

Pasakojo Edvardas Kavaliauskas, (1931–2018) iš Pašilės mstl., Kražių sen. Užrašė Audronė Krenciūtė, 2010 m.

Buva sekmādienis. Du kaimīnā nutari ažere pameškeriuoti. Susieda i valti i nuplauki i ažera. Pradieji varps skambinti sumā, vync vīrs sāka:

– Nepaduoru par suma meškeriuoti. Gereu sugulkem, kuol prajs suma.

Tāp i padāri: vīnc aciguli i vīna valtes gāla, kic – i kita. Pakila viejis, lek api valti i šauk:

– Tris šimtus mētu pragivenau, ale nemačeu vābala, katras tur dvi galvas, uo kuoju niekuokiū.

I nupliuškieji viejis par tun ažera. Tī vīra isiganda i parlieki numī.

Žmuonis sāka, kad puo kīk laika atliekes viesuls i ažera viduri, kur buva stuoviejusi valtis i viskas pradingen.

Nu tuo sīki vīra sekmādieni daugiau nebemeškeriuoji.

Užrašē 2000 m. Juzefa Radavičienė (1923–2002) iš Karklėnų mstl.

Rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute,

kopija – Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazijoje.

Karta vuokiečiu bambizas klaus mūsu kuniga:

– Pasakīk, kāp tu tāp gerā sakā pamuokslus?

Kunigs paaiškina:

– Pasiemu puopereus, viskan susirašau, usitepu ant tuo popieriaus svīsta i prarīnu. Kāp užlepu i sakīkla, žuodē ain iš gerklies.

Tāp padāri i vuokietis: susirāši žuodžius ant puopereus, usitepi svīsta i prarije. Ilipa i sakīkla, žėukčiuoti pradieji, bet nieks nein... Tada i sāka žmuonims:

– Mieli parapijiečē, ī Dieva žuodis, ale niekāp neištelp.

Tāp i palika pamuoksla nepasākes.

Užrašē 2000 m. Juzefa Radavičienė (1923–2002) iš Karklėnų mstl.

Rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute,

kopija – Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazijoje.

Api māmas piršlības

Dā jauna buvau, gal kuoki penkiuolekas a daugiau mētu, nu nežinau. Tievalis buva jau pasimires, tai su mamuku givėnuom aš i Mariki, sēsi muna mažiki, kuokiū penkiū a šešiū mētu buva, neatsimenu daba.

Tai partuorgs tuoks Juonuks piršuos muna māma. Uo mamuks anuo nenuorieji, kad ans buva lātras, tai sīki pamāti, kad ans atein pruo šiūšini, māma nulieki i svirna i pasikavuoji puo kubilu, līpi mums sakīti, kad nier anuos numūse. Tas iāji i truoba:

– Mergikes, a māma īr? – klaus mūsu. Aš sakau:

– Nier, nežinau kur īra.

O rupužini Mariki sāka:

– O aš nesakīsu, ka mamīti puo kubilu pasikavuoje.

Tai ans dā pažiūrieji i muni, paskeu nusispjuovi i nuāji nu kīma. Kāp jau nuāji, tada nuliekeu i svirna, pasakiau mamukui, kun Mariki – višta ta – pasāki, bet māma nepīka, jūkies ir aš jūkiaus ir puo šian dīna, kāp prisimenu, jūks labā jam.

Pasakojo Paulina Sabaliauskienė (1927– 2010) iš Kražių.

Užrašē Gintautė Markauskaitė, 2010 m.

Iš muna vaikīstes

Keturi vaikā šeimuo auguom, aš viriausi buvau, paskui du bruolē, paskui sesū. Labā māma buva religinga, uo tievus šėpsau, ans sakīdava: „Ne su silkes ūdega i dangu nujuosi, ne su lašiniū palte i prāgara nuaisi“. Māma labā mumes milieji, aš i daba negaliu atsistebieti māmas neišpasakīta toki meili. Nebuva iš kuo, nebuva turtu, bet gimtādieni rīta prabudes pri luovas randi pamerkta giele, tai žinā, kad īra tavo gimtādienis. Visada šventiem Kūčias. Labā Kūčias šventiem. Jau tū dvīlekas patiekalū būdava, tas ruošims tuoks, nuotaika, laukims. Nu ir ruošdavom su māma, kai paugau, sīkiu. Nu jau lauksi tū Kaliedu baisē. Visa tai kažkāp vuot i mūsų šeimuo tebiera gīva.

Velīkas vielek. Tas kīma vālims, šlavims – viskas, kad spindietu kuožnas daiktelis, langū stiklā turieji spindietu, nuors tī langiukā tuokī krīžiaus fuormas buvo, mažiukā, daug mēdi, mažā stikla. Nu i kažkāp žiūru pruo tus krīžiaus fuormas nublizgintus langus ir galvuojū: Velīkas, Dievs prisikieli, jau tas krīzius tik ant langa likes. Ta tuoki nuotaika, tas begalinis džiaugsmas.

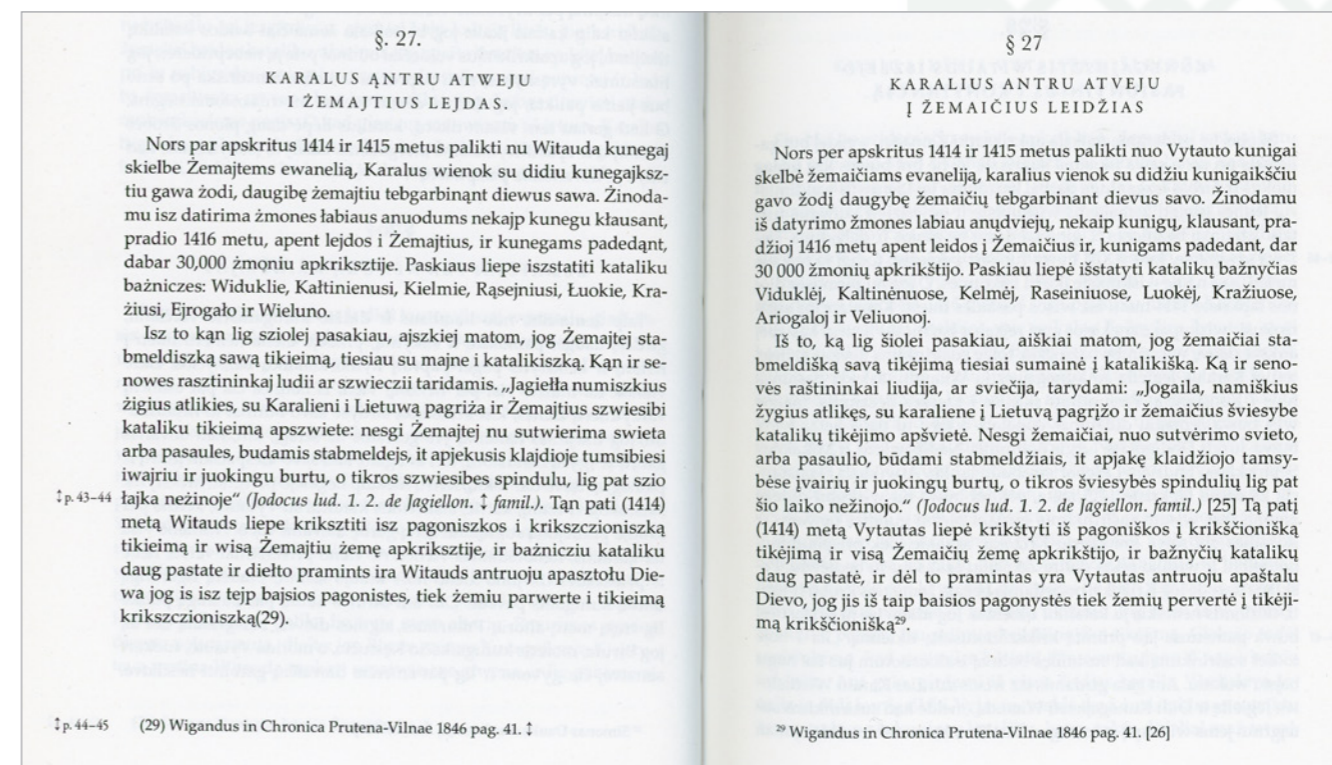
Tievuks irgi nepaparastā mumes milieji, siediedavuom ant varstuota, tievus dāra baldus, skīdras krent tuokias garbanuotas, baltas, gelsvas, visuokias iš puo uobliaus. Tievus dāra spinta, kiedes, išpin tuokias pasuostes, spalvuota sudėrin, kad tiesiuog āki trauk ta pasuosti. Vuot čia pasižiūriek i atsisiesk ant tuoki gruoži. Nu ir tas tieva tekarnes sukims su kuoji, kai tēkindava tas puošmenas ant spintu, ant luovu galū. Visa tat istriga, aš ir daba tun vaizda matau: tievus suk tekarne, padāra galkute tuoki – vīna mažesni, kita didesni – i anuos stuov ant luovas gāla arba ant spintas gāla. Arba tāka išpjausta tuoki grāžu ant viršaus spintas, luovas galus tus papuošdava, kiedžiū ātramas būdava tuokias grāžes.

Visi tī balda būdava savuotiška brangus, tievuka darīti. Ans turieji gēra varda kāp stālius, uo numams tat dūda-va pagrindini piniga. Statīdava givėnamus numus nu pāmata iki rāktu.

Vakarās tievuks prieidava pri kuožna vaika, atsimenu, pašildidava pri sīnpeče pātalus ir tada tik pašaukdava mumes iš virtuves: „Vaikā, gultis“. I uždėd tus šiltus pātalus. Ai, kuoki laimi šilti patalā žīma, ant vaika uždietu.

Pasakojo Janina Garbenienė (g. 1936) iš Vašilėnų k., Kražių sen.

Užrašē Gitana Šaltytė 2019 m.

Teksto fragmentas iš Motiejaus Valančiaus VI-ojo „Raštų“ tomo (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 58–59). Rolando Kančausko nuotrauka.

Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka ir Alma Paulauskienė, lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja metodininkė

Rolando Kančiausko nuotraukos

48-OJI ŽEMAITĖS LITERATŪRINĖ PREMIJA ĮTEIKTA RAŠYTOJAI

JURGAI TUMASONYTEI

Birželio 4 d. Kelmės kultūros centro Juozo Liaudansko dailės galerijoje įteikta 48-oji Žemaitės literatūrinė premija. Ją pelnė rašytoja Jurga Tumasonytė už novelių romaną „Naujagimiai“, kurį 2023 m. išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Kaune gimusi, o dabar Vilniuje gyvenanti J. Tumasonytė 2007 m. debiutavo kultūrinėje spaudoje ir iki šiol aktyviai bendradarbiauja įvairiuose leidiniuose ir portaluose, skelbia interviu su Lietuvos ir užsienio kūrėjais, recenzijas ir apžvalgas kultūrinėmis temomis. Yra prisidėjusi prie įvairių kultūrinių renginių organizavimo, žymiausi iš jų – „Paviljono knygų savaitgalis“, „Vilniaus literatūrinis festivalis“, audiovizualinės poezijos festivalis „Tarp“. 2010–2013 m. dalyvavo slėmo turnyruose. 2012 m. už debiutinę knygą „Dirbtinė muselė“ J. Tumasonytei įteikta Kazimiero Barėno premija. 2019 m. apsa-

my rinktinė „Undinės“ išrinkta į geriausių metų knygų penketuką, 2020 m. už šią knygą jai paskirta Jurgos Ivanauskaitės premija. Tais pačiais metais apsakymas „Karalystė“ įvertintas Antano Vaičiulaičio premija. Skaitytojų susidomėjimo sulaukė ir realistiniu stiliumi parašytas, istoriškai dokumentuotas J. Tumasonytės romanas „Remontas“. Jaunosios rašytojos kūryba yra išversta į estų, latvių, vokiečių, rusų, kroatų ir anglų kalbas. Nuo 2019 m. J. Tumasonytė yra Rašytojų sąjungos narė.

Pasak autorės, magiškojo realizmo stiliumi parašytas romanas „Naujagimiai“ susidėliojo maždaug per metus. Jį rašyti pradėjo laukdamasi antrojo sūnaus, o pagimdžiusi tęsė toliau. Sūnaus atėjimas į šį pasaulį buvo labai sunkus, ir, jei ne šiuolaikinė medicina, gimdymas galėjo baigtis abiejų mirtimi. Tad knygoje rašytoja leido sau pafantazuoti apie žmonių norą ir galimybes keisti tikrovę, kurti pasaulį sau palankesne kryptimi, kartu įpindama tautosakos elementų, istorinių įvykių detalių, sapnų vaizdinių.

J. Tumasonytė sakė, jog žinia apie paskirtą Žemaitės literatūrinę premiją jai buvo didelis netikėtumas. Autoriui, išleidusiam knygą, visada neramu, ar ją pastebės. Baisiausias dalykas, anot laureatės, ilgai dirbti, įdėti į kūrinį daug savęs ir negauti jokių atsiliepimų, reakcijų. Tai dar blogiau, nei sulaukti kritikos. Rašytoja labai džiaugėsi, kad yra ne tik pastebėta, bet ir pagerbta, o Žemaitė jai yra svarbi autorė, kurios asmenybė darė ir tebedaro didelį įspūdį.

Savita pasaulio vizija novelių romane „Naujagimiai“

(Almos Paulauskienės įžvalgos)

Jurgos Tumasonytės knyga „Naujagimiai“ sudaryta iš atskirų novelių, kurias galima skaityti atskirai, bet geriausia vis dėlto kaip visumą. Tai nėra vieno ar kelių vakarų knyga. Skaityti reikėtų su pasimėgavimu nerealiomis istorijomis. Iš pradžių verta pasibraižyti ir veikėjų ryšių schemą.

Kūrinys aiškiai išsiskiria savita pasaulio vizija, ryškiais personažais, magiškojo realizmo elementais. Išryškėja asmeninės dramos, ribinės patirtys ir užburiantys, įtraukiantys vaizdai. Realistinis sluoksnis pinasi drauge su tautosakiniais, istoriniais, antgamtiniais naratyvais. Skaitytojas pereina nuo menamų XIX amžiaus įvykių iki tolimes ateities. Tai kelionė laike ir erdvėje. „Naujagimių“ turinys siejamas su mitiniu laumių pasauliu ir konkrečiomis istorinėmis mūsų tautos patirtimis (okupacija, tremtis, egzilis). Viskas tarsi išdidinama, šaržu-

Rašytoja Jurga Tumasonytė.

jama, viskas susisieja su mūsų tikrove.

Autorė turi savitą braižą ir labai lakią vaizduotę. Romane avių augintojas Anicetas paslaptinai virsta kunigu, Paulė iš mažos mergaitės tampa paslaptiną sene, chirurgas Vytautas vargsta operuodamas kiaulių širdis, kol vieną dieną yra pakviečiamas asistuoti tikrai, pirmajai žmogaus širdies transplantacijai. Kaip taikliai rašė viena skaitytoja, visas šis kūrinys tarsi viena operacija – panašiausia į smegenų transplantaciją į širdies vietą. Norint viską suprasti ir įsigilinti, tikrai teks pasukti galvą ir išjausti širdimi.

Pinasi čia ir šeimos istorijos. Pavyzdžiui, vienoje novelėje pasakojama apie laumiškąją Elžbietą, kitoje apie jos dukrą, dar kitoje apie jos anūkus. Vienoje matai grafų kūdikį Jaceką, kitoje jis jau girtuoklis. Veikėjai yra dinamiški.

Savotiška atmosfera kuriama kūrinio kalba. Tai ir vaizdingumas, ir realistinis atžarumas, ir grubumas („Užsidengė galvą antra pagalve ir mėgino toliau miegoti, tačiau miegas aižėjo tarsi verdančiu vandeniu apipiltas ledas“, „Geismas burbuliavo ir spragsėjo tarsi įkaitintas lajus“).

Pirmosios novelės šiek tiek priminė Žemaitės tekstus, o paskutiniųjų stilistika visiškai skyrėsi. Taip gražiai kalbine raiška iš praeities pereinama į ateitį. Paskutinėje novelėje išskyla nesvetingas ateities pasaulis, kuriame, atrodytų, išsipildys hipsterių svajonės apie tausojamą gamtą, patogų gyvenimą, visuotinę demokratiją. Vis dėlto tai nepasiteisina.

48-ąją Žemaitės literatūrinę premiją ir laureato regalias rašytojai Jurgai Tumasonytei įteikia Kelmės rajono savivaldybės meras Ildefonsas Petkevičius.

Žemaitės premijos įteikimo šventėje Kelmės mažojo teatro aktoriai Modestas Vaitkevičius ir Lina Jankauskaitė-Peleckienė skaito ištrauką iš knygos „Naujagimiai“.

Greta keisto ir magiško knygos pasaulio yra ir labai žmogiškų temų: gyvenimas, mirtis, nuodėmės, klaidos, vestuvės, gimimas, dvasinė tuštuma, giminytės, bičiulystės ryšių trūkinėjimas, susvetimėjimas ir tušti plepalai. Spėjama pagrindinė tema – motinystė, vaikų gimimas, šeimos kūrimas.

Galime pasveikinti lietuvių literatūrą su dar vienu naujagimiū – Jurgos Tumasonytės romanu „Naujagimiai“.

Jurga Tumasonytė
Ištrauka iš knygos „Naujagimiai“

MENAS IR KAULAI

Neplanavome sukurti filmo apie kunigą – laimingas sutapimas, kad atvykome kaip tik tą savaitę, kai buvo ruošiamasi Dulkio palaikų perkėlimui į restauruotos bažnyčios kriptą. Tos apylinkės labai tiko mūsų sumanymui dokumentuoti nykulį, kurį tarsi perpuvęs grybas visomis savo sporomis skleidė panašūs miesteliūkščiai. Naujasis seniūnas, anais laikais ėjęs Paukštyčių (buvusio Rožokovo) ūkio sandėlininko pareigas, mus maloniai priėmė iš kitų varganų namų išsiskiriančioje sodyboje. Darius net apsisėilėjęs iš pasitenkinimo nufilmavo visus ant sienos kabančius pagyrimo raštus, austas juostas, žvėrių iškamšas ir miesčionišką interjerą, liudijantį aukštą seniūno apsikrūmimo lygį. Jis su pasididžiavimu pasakojo apie įstabius rajono pasiekimus gyvulininkystės ir žemės ūkio srityse. Pasikeitus santvarkai, deja, daugelis gyventojų išvyko ieškoti laimės į Vakarus – žinoma, dėl visko kalta valstybės politika, žemdirbių smukdymas ir t. t. Toliau klausytis mums nebebuvo įdomu.

Jo dručkė žmona ir tuščio žvilgsnio paauglys sūnus filmuotis nesutiko, tylėjo ir prie vakarienės stalo, vyrui nesiliaujant postringauti. Paklojo mums lovą svečių kambaryje su dideliu kičiniu paveikslu ant sienos, vaizduojančiu degantį mišką. Seniūnas prasiūtarė, kad pusę miestelio teritorijos anksčiau užėmė miškai – naujakuriai su primityvia technika gana greitai tas vietas pavertė dirbamomis žemėmis. Darius nufilmavo kambarį ir mane, mąsliai žiūrinčią į tą paveikslą ir lėtai barstančią cigaretės pelenus į krištolo peleninę.

Ryte gavome sočius pusryčius – kaimiškos kiaušininės su kepta dešra ir po gabalą riebaus torto. Man iš karto sustojo skrandis, todėl pusę dienos, kol Darius slampinėjo ieškodamas gerų kadru, leisgyvė pratūnojau mašinoje. Vakarop nuvažiavome iki klebonijos, buvome pakviesti čia pernaktoti. Mat Darius, besitrainiodamas po miestelį ir jo apylinkes, susipažino su neseniai į Paukštyčius atkeltu kunigu Kalinovu. Jis entuziastingai mus priėmė ir prieš vakarienę pasiūlė pasivaikščioti po miestelio centrą. Pagrindinė aikštė buvo tiesiog stebuklingai nyki – su nudaužytomis postamentais, ant kurių anksčiau stovėjo nusipelnusių santvarkai veikėjų biustai, apleistu kultūrnamiu nupilkusiomis silikatinių plytų sienomis, ištrupėjusiais laiptais. Kalinovas šnibžtelėjo, kad visas šešias ant miestelio pastatų kabėjusias marmurines atminimo lentas susirinko seniūnas ir panaudojo pirtelės grindims. Netrukus aikštėje turėjo atsirasti nauja atminimo lenta, skirta nuo režimo nukentėjusioms aukoms.

Kunigas šiek tiek mikčiojo, jam trūko priekinio danties. Ir iš tiesų priminė ne kunigą, o turgaus prekiją, kuris negrabiai, tarsi gėdydamasis pardavinėja vogtus mašinos

akumulatorius. Dvejojome, ar verta filmuoti su juo interviu, bet surizikavome. Jis pasipasakojo, kad gyvenimo buvo mėtytas ir vėtytas. Motina, vos jį pagimdžiusi, susuko į skarmalus ir paliko prie šiukšlių konteinerio. Laimei, buvo vasara ir žmonės jį greit pastebėjo. Augo vaikų namuose, anksti patyrė gatvės gyvenimą, buvo priklausomas nuo alkoholio, dukart išsiskyręs. Atsitiktinai pateko į katalikiškos organizacijos įsteigtą stovyklą priklausomybių kamuojamiems žmonėms, atrado Dievą, pajuto pašaukimą. Paskui baigė kunigų seminariją ir gavo paskyrimą į šį užkampį. Kleboniją rado nudrengtą, nes pastatas daug metų kėpsojo apleistas, kai iš jo į naują vietą išsikėlė vietinė administracija. Verkiant reikėjo tarkyti stogą, kuris, tiesą sakant, galėjo bet kada įlūžti. Kalinovas tikino ieškantis lėšų klebonijos remontui. Taip pat atskleidė svajonę įkurti nedidelius vaikų globos namus vietinių girtuoklių atžaloms.

– Jūs ne...neįsivaizduojat, kiek daug š...šeimų geria, ne...neprižiūri savo vaikelių, o jie yra mūsų a...a...teitis, – aiškino jis švelniai.

Taip pat Kalinovas troško, kad jo pirmtakui, kunigui Anicetui Dulkiui būtų suteiktas palaimintojo statusas. Jo mintį supratome – šis titulas atkreiptų valdžios dėmesį į miestelį, galbūt paskatintų piligriminį turizmą.

– Čia e...esama gražių, ku...ku...kurortinių vietų – miš...kas, pušys, vi...vi...sokios kalvelės. Taip pat vos už k...kelių ki...kilometrų yra e...e...ežeras, – degančiomis akimis dėstė prieš kamerą, kai paprašėme pasidalinti miestelio ateities vizija.

Kadangi klebonijoje dėl avarinės būklės stogo jautėmės nesaugiai, atsilenkę sėdynes, miegojome mašinoje. Ryte, barbandamas į langą, mus pažadino kunigėlis ir pakvietė pusryčių. Išvirė gilių kavos – normalios neturėjo. Jaučiausi žiauriai mieguista, norėjosi į dušą. Atsisveikinę su Kalinovu, nuvykome prie ežero. Šaltas vanduo atgaivino geriau negu stipriausia kava.

Tądien turėjo įvykti iškilmingas Dulčio palaikų perlaidojimas. Mašinoje pasitėpiau veidą kremine pudra, geriausia, kokią galėjau įpirkti, pasidažiau blakstienas, apsirengiau švarų, tiesa, kiek apsilamdžiusį kostiumėlį. Pamaniau, kad atrodydama ne kaip nusivalkiojusi hipė, o kaip solidi moteris, pelnysiu didesnį gyventojų pasitikėjimą ir pavyks sukurti dar bent vieną padorų interviu. Šventoriuje susirinko daug žmonių, buvo atvykusi ir pagrindinio transliuotojo komanda – susimojavome. Operatorių Joną šiek tiek pažinojau, tad apsikeitėme keliomis mandagiomis frazėmis. Dulčio palaikai buvo atkasti jau seniau, kaulėliai tvarkingai sudėti į ažuolinį karstą. Tiesą sakant, visa ta ceremonija man pasirodė be galo nuobodū. Trūko gyvumo, ir net šaunusis miknius Kalinovas kalbėjo trafaretinėmis frazėmis. Pamaniau, kad šiai scenai užteks trumpo paaiškinimo: „Anicetas Dulkys per karą gelbėjo pasmerktųjų gyvybes, rūpinosi ligoniais, dalino labdarą ir be galo mylėjo parapijiečius. Mirė paslaptinomis aplinkybėmis. Pokariu į miestelį atvykusi naujoji valdžia nesėkmingai mėgino kūną paslėpti. Ant Dulčio kapo niekada nevysdavo gėlės – okupacijos metais jis tapo pasipriešinimo ir krikščioniškos atjautos simboliu. Tikinčiųjų bendruomenė norėtų, kad jam būtų suteiktas palaimintojo statusas ir jo vardas būtų pavadinta vidurinė mokykla.“

Mūsų dėmesį patraukė senutė tamsintais akiniais – Jonas prasitarė, kad jį Dulčio giminaitė ir po ceremonijos jie ketina ją nufilmuoti. Su Dariumi nusprendėme prisijungti. Deja, nieko įdomaus neišgirdome – ji tepasakė, kad dėdė džiaugtųsi tokia gra-

žia ceremonija. Apie tai, kaip beveik prieš pusę amžiaus kupina ryžto buvo atvykusi jo laidoti, pasakoti nesutiko.

Darius išjungė kamerą, padaviau jam mikrofoną – reikėjo važiuoti namo. Geram siužetui medžiagos vis dar trūko, bet ateityje laukė dar ne viena ekskursija po panašaus sukirpimo gyvenvietes. O tada prie mūsų furgono pamatėme jį – senuką ryškiai salotine kepure su snapeliu. Jis atrodė susijaudinęs.

– Ar jūs televizija? Jie nebeleidžia man palaidoti sesers, – greitakalbe išbėrė.

Pasisodinome jį į mašiną. Darius vėl įjungė kamerą, atkišau mikrofoną. Senukas net sukaitęs bėrė, kad jo sesuo Angelė nuo aštuoniolikos tarnavo Aniceto gaspadine. Parapijiečiams kunigas patiko, nors puse lūpų buvo kalbama, kad jis per daug meiliai elgiasi su savo gaspadinėmis ir turi nesantuokinių vaikų. Sesuo namiškiams nė vieno blogo žodžio apie kunigą nesakė – be galo juo žavėjosi, kad ir ką jis darė, sekė jam iš paskos tarsi nuolanki avelė. Per karą klastojo metrikas ir taip padėdavo pasislėpti pasmerktiesiems, kuriems grėsė būti ištremtiems arba sušaudytiems. Užėjus naujai valdžiai, tokiu pačiu būdu gelbėjo jau šito režimo persekiojamas aukas. Jis elgėsi herojiškai, nes rizikavo už tokius darbus pakliūti į kalėjimą ar netekti gyvybės. Tiesa, artimas kunigo giminaitis tuo metu dirbo ministru ir galbūt suvokdamas, kokiai baisiai santvarakai tarnauja, geradarį saugojo. O juk Angelė talkino kunigui ir taip rizikavo – kodėl šitai niekam nerūpi? Baigiantis karui bažnyčia buvo išdraskyta, visa, kas vertinga, išvogta besitraukiančios kariuomenės. Naujoji valdžia uždraudė laikyti pamaldas ir daugelį kunigų tiesiog ištremė – mįslė, kaip Anicetui pavyko išsilaukiyti klebonijoje? Gal jis buvo ne tas, kuo dėjosi? Jie ir toliau ramiai su Angele priiminėjo klebonijoje parapijiečius, rengė neoficialias pamaldas. Atrodė, kad Paukštyčiai virto nematoma zona, kurioje negalioja visuotinės tvarkos principai. Kunigas mokėjo patikti, suteikti vilties, žmonės kabinosi į jį kaip į išgelbėtoją. O tada, lyg iš giedro dangaus, atėjo raštas, kad Dulkys turi apleisti parapiją. Žinoma, Angelė nutarė sekti paskui, jie susikrovė lagaminus, planavo vykti į kunigo gimtinę, pas Aniceto brolių. Išvakarėse kažkas juos, gulinčius lovoje, nužudė. Senukas tikino, kad nužudė valdžia – galbūt nutarė, kad gyvas kunigas per daug pavojingas. Kai Angelė mirė, jai buvo vos dvidešimt septyneri – net keturiasdešimčia metų jaunesnė už Anicetą. Naujas Rožokovo viršininkas lovoje gulėjusius lavonus sumetė į vieną duobę. Sužinojusi apie nelaimę, Dulkytė dėdės kūną atsikasė, o moters – paliko. Valdžia neleido perlaidoti moters, net melavo, kad kūnas iš duobės dingo. Ant Angelės kapavietės netrukus pastatė priestatą. Dabar tame priestate vyksta gimtadieniai ir gedulingi pietūs. Seniūnas griauti pastato nesutinka. Užsispyręs neleidžia atkasti sesers palaikų – tarsi tokios nė nebūtų buvę!

Padėkojome senukui. Važiudami namo svarstėme, ar galėtume parduoti tą įrašą komercinei televizijai. Nutarėme, kad daug už tokį pasakojimą negautume – geriau panaudosime savo filmui.

ĮVYKIŲ TĖKMĖJĖ

Akimirka iš Kelmės miesto šventės. Iškilminga eiseną į Draugystės parką. Adrijaus Ždanko nuotrauka. Kelmės rajono savivaldybės archyvas.

Pristatytas dokumentinis filmas apie piligrimines eisenas iš Tytuvėnų į Šiluvą. Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešojoje bibliotekoje lapkričio 9 d. buvo pristatytas Ritos Ščiglinskienės sukurtas pusvalandžio trukmės dokumentinis filmas „Piligriminės eisenos iš Tytuvėnų į Šiluvą“. Šis filmas – tai lyg įžanga į piligriminių eisenų 50-metį, kurį minėsime 2025 metų vasarą, jų istorijos pažinimą. Filme atsiminimais dalijasi vienuolės Regina Edita Teresiūtė, kuri, beje, kilusi iš Kelmės rajono, ir Jadvyga Gema Stanelytė, kunigas prof. Kęstutis Ralys, Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis ir kiti. Kada prasidėjo legendinės eisenos iš Tytuvėnų į Šiluvą? Pasak bibliotekininko-kraštotyrininko Egidijaus Ūkso, šis unikalus reiškinys istorikų plačiau nenagrinėtas ir į daugelį klausimų iki šiol neatsakyta, tačiau būtent į šį klausimą filme atsako pati autorė R. Ščiglinskienė.

Vieno religinio paveikslų aptaisų paroda. Lapkričio 10 d. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro muziejuje pristatyta įdomi ir reikšminga paveikslų „Trys karaliai, garbinantys Kūdikelį Jėzų“ aptaisų paroda. Šis paveikslas, kuris buvo puoštas aptaisais – dengta žvaigžde ir dviem ornamentuotomis karūnomis (Švč. Mergelės Marijos (neišlikusi) ir Jėzaus) – daugelį metų džiugino tikinčiuosius buvusioje Kražių benediktinių vienuolyno (dabar Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo) bažnyčioje. Per Kražių skerdynes paveikslas buvo kazokų kulnų suvarpytas. 2000 m. jis buvo restauruotas, 2011 m. paveikslas be aptaisų laikinam eksponavimui buvo perduotas viešajai įstaigai „Tytuvėnų piligrimų centras“, tačiau 2012 m., kilus gaisrui Tytuvėnų vienuolyno pastate, sudegė. Liko tik aptaisai – žvaigždė ir Jėzaus karūna, kurie ir buvo eksponuojami parodoje.

Istorikai Dangiras Mačiulis ir Darius Staliūnas pristato knygas apie Kražių skerdynes, 2023. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro archyvo nuotrauka.

Kražių skerdynėms – 130. Lapkričio 12 d. Kražių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčioje buvo paminėtos Kražių skerdynių 130-osios metinės. Po šv. Mišių knygas „Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d.“ ir „1893 metų Kražių skerdynės. Senelių prisiminimai“ pristatė patys autoriai, rengėjai – Lietuvos istorijos instituto mokslininkai dr. Dangiras Mačiulis ir dr. Darius Staliūnas. Autoriai nauju žvilgsniu pažiūrėjo į šį istorinį įvykį. Minėjime dalyvavo Kelmės rajono savivaldybės vicemeras Kęstutis Bilius, savivaldybės Švietimo, kultūros ir sporto skyriaus vedėjos pavaduotoja Sonata Venckienė.

Tradicinių amatų dirbtuvės Kelmėje. Kelmės kultūros centro Etninės kultūros ir tradicinių amatų skyrius spalio 6 d. – lapkričio 17 d. organizavo tradicinių amatų mokymus suaugusiesiems. Savo žiniomis dalijosi patyrę meistrai ir pedagogai: lipdytinės keramikos – dailininkai / keramikai Irena ir Vilius Šliuželiai (Šiauliai), molio žiedimo elektrinėmis staklėmis – Aistė Jakelaitytė (Kuršėnai), audimo staklėmis – Irena Arlauskienė ir Zita Paulikienė (Gargždai), rinktinių juostų audimo – Loreta Račkauskienė, vytnių juostų audimo – I. Arlauskienė, akmentašystės – Valdas Bandza.

Pasak Kelmės kultūros centro parodų ir tradicinių amatų koordinatorės Eugenijos Buivydienės, populiarinti ir atgaivinti senuosius tradicinius amatus būtina, nes pastaruoju metu pastebimai mažėja amato meistrų, galinčių perduoti patirtį kitiems. Tradicinių dirbtuvių uždarymo metu surengta mokymų dalyvių darbų paroda. Dalyvius pasveikino Kelmės kultūros centro direktorė Laima Lapinskienė, o muzikine programa pabaigtuves papuošė Kelmės kultūros centro folkloro ansamblis „Taduja“ (vad. Osvaldas Gerbenis).

Audėja Zita Paulikienė moko audimo paslapčių. Kelmės kultūros centro archyvo nuotrauka.

Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centras naktį. Kultūros centro archyvo nuotrauka.

Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centrai – 15.

Lapkričio 24-ąją Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centras šventėje „15 metų – kaip viena diena“ minėjo savo 15-os metų veiklos jubiliejų. 2008 m. kultūros centras, kuriame įsikūrė ir muziejus bei biblioteka, atvėrė duris įvairiems kultūriniais renginiams ir koncertams. Šventėje buvo pristatytos kultūros centro vykdomos veiklos, edukacijos, veikiantys kolektyvai – vokaliniai ansambliai „Šėlsmas“ ir „Medžiokalnė“ (vad. A. Bartkevičius), moterų vokalinis ansamblis „Vivace“ (vad. J. Gelumbickienė). Taip pat skambiomis dainomis džiugino ir ilgamečiai draugai – Raseinių rajono kultūros centro moterų vokalinė grupė „Tercija“ (vad. L. Matelienė) ir Radviliškio rajono Baisiogalos kultūros centro moterų vokalinis ansamblis (vad. N. Bernadickienė). Šventės dalyvius sveikino Kelmės rajono savivaldybės meras Ildefonsas Petkevičius, Kražių seniūnas Rolandas Karčiauskas, Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazijos direktorė Rita Andriulienė bei kiti svečiai.

Šaukėniškei Almai Meškienei – Meno kūrėjo statusas. Lapkričio 25 d. Kelmės kultūros centro Šaukėnų kultūros ir amatų skyriaus tradicinių amatų koordinatorei, Šaukėnų kraštotyros muziejaus darbuotojai, Lietuvos tautodailininkų sąjungos narei Almai Meškienei suteiktas Meno kūrėjo statusas. Kelmės rajone tai antroji tautodailininkė, pelniusi tokį statusą. Šį pripažinimą bei įvertinimą yra gavęs Juozo Liaudansko

pasekęs kelmiškis akmentašys Valdas Bandza. Tautodailininkės darbai – gausius tautos paveldo turtus dabarties ir ateities žmonėms nešantys kūriniai. Ji subūrė Šaukėnų krašto moteris į būrelį „Mezgu rezgu“, kuris puoselėja amatų tradicijas, rengia savo autorinių darbų parodas, vykdo įvairias edukacines veiklas.

Tautodailininkė Alma Meškiene, 2021. Algirdo Kontrimo nuotrauka.

GRUODIS

Laikraščiu „Bičiulis“ – 75. Kelmės rajone likęs vienintelis laikraštis „Bičiulis“ šiemet mini 75-uosius gyvavimo metus. 1948 m. gruodžio 5-ąją buvo išleistas pirmasis laikraščio numeris pavadinimu „Bolševikinis žodis“. 1953 m. pakeitė pavadinimą į „Komunistinį žodį“, o Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio laikais pervadintas į „Bičiulį“. Pirmasis laikraščio redaktorius – S. Trakimas (1948–1955). Vėliau šias pareigas ėjo L. Šiškauskas (1955–1957), A. Šveikauskas (1957–1959), P. Sargautas (1959–1962), H. Juršys (1962–1965), V. J. Piktorna (1965–1990), R. Mikalčius (1990–2004) ir O. Jautakienė (Umantaitė) (nuo 2004 iki dabar). Šių metų vasario 28 d. išėjo jubiliejinis 9000-asis rajono laikraštis.

Padėkos diena Kelmėje. 2023 metų Padėkos dienos šventėje, kurią organizavo visuomeninė organizacija „Krašto informacija“, Kelmės NVO asociacija, Regionų plėtros ir inovacijų asociacija bei Kelmės rajono bibliotekinių draugija, buvo pagerbti ir apdovanoti savanoriai bei filantropai.

Metų savanorio nominacija buvo įteikta kelmiškiui Erikui Andruškai, kuris, neskaičiuodamas savo laisvalaikio valandų, pagamino daugelį Kelmę puošiančių mažosios architektūros detalių, tokių kaip „Jaunavedžių“ suolelis prie Kelmės savivaldybės pastato, „Romantikų“ suolelis Draugystės parke bei muzikinis suolelis „Reksa arija“ prie Kelmės Algirdo Lipeikos menų mokyklos.

2023 metų filantropas dr. Jonas Jagminas ir metų savanoris Erikas Andruška, 2023. Linos Urbelytės nuotrauka.

Metų filantropo nominacija buvo įteikta iš Tytuvėnų kilusiam verslininkui dr. Jonui Jagminui, kuris paaukojo apie 90 tūkstančių eurų, kad naujam gyvenimui būtų prikelta beveik 200 metų senumo Tytuvėnų kapinių šv. Juozapo koplyčia bei restauruotas XIX a. vid. „Kristaus prisikėlimo“ paveikslas jos altoriuje. Verslininkas yra nuolatinis „Tytuvėnų festivalio“, „Tytuvos“ šventės, kitų mieste vykstančių renginių rėmėjas.

SAUSIS

2024 METAI

Paminėtos poetės, bibliotekaininkės, visuomeninės Reginos Biržinytės (1949–1996) 75-osios gimimo metinės. R. Biržinytė gimė 1949 m. sausio 1 d. Anykščiuose. Baigusi Kelmės vidurinę mokyklą, ji pasirinko liuanistikos studijas Vilniaus universitete. Po studijų mokytojavo Kelmės, Klaipėdos ir Raseinių rajonų mokyklose. Nuo 1976-ųjų iki savo gyvenimo pabaigos dirbo Kelmės Žemaitės viešojoje bibliotekoje, daug dėmesio skyrė kraštotyrai, lietuvių ir pasaulio rašytojų kūrybos populiarinimui. R. Biržinytė paliko ryškų pėdsaką ir Kelmės krašto literatūriname gyvenime: subūrė

rajo literatų klubą „Vieversėlis“ (vėliau – „Vieversys“), organizavo „Poezijos pavasarėlius“. Poetė išleido tris brandžius eilėraščių rinkinius: „Takas į vienkiemį“ (1990), „Tenai, už Kražantės“ (1993), „Sutemų slėniai“ (1996). 2006 m., praėjus dešimtmečiui po R. Biržinytės mirties, išleista knyga „Taip lengva“, į kurią sudėti neskelbti eilėraščiai, mintys apie poetę, jos kūrybą. Įamžinant R. Biržinytės atminimą, 1996 m. įsteigta jos vardo literatūrinė premija. Minint poetės 75-ąsias gimimo metines, Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešojoje bibliotekoje vyko renginys „Amžinai sugrįžimais į mažą miestelį“.

Senųjų spaudinių parodos fragmentas. Kelmės krašto muziejaus archyvo nuotrauka.

Paroda, skirta lietuviškos spaudos atgavimo 120-osioms metinėms paminėti.

„Stipriausias pamatas tautystės, pirmiausia jos ramsčiu yra prigimtoji kalba“, – sakė mūsų himno autorius Vincas Kudirka. 2024 m. sukanka 120 metų, kai 1904 m. Lietuva atgavo savąjį raštą. Sausio 17 d. Kelmės krašto muziejuje minint šią datą atidaryta senųjų spaudinių paroda, kurioje buvo eksponuojama virš 30 leidinių, išleistų Rytų Prūsijoje bei Amerikoje (iš viso šio laikotarpio leidinių muziejus turi apie 50).

Parodoje pristatyta Serafino Lauryno Kušeliausko maldaknygė „Auksa Altorius arba Szaltinis dangiszku skarbu“ (Vilnius, 1878). Joje sudėti beveik visi tais laikais žinomų lietuviškų maldų tekstai. Rinkinio autorius naudojami iki spaudos draudimo pasirodžiusiomis maldaknygėmis, įdėjo ir savo paties sukurtų maldų, todėl leidinys labiausiai atitiko žmonių poreikius ir buvo toks mėgstamas. Iš S. L. Kušeliausko maldaknygių buvo mokoma skaityti. Spaudos draudimo laikotarpiu maldaknygė perleista 90 kartų. Parodoje buvo eksponuojama Jono Šliūpo knyga „Lietuviškąjį raštą ir raštininkai: Raszliska peržvalga parengta Lietuvos mylėtojo“ (Tilžė, 1900), kurioje autorius apie Motiejų Valančių šitaip rašė: „O kas naudinga yra visiems žinoti, kaip ana mylimojo Valanczausko gyvenimas <...>. Kada mes pažvelgiame į tą milžiną darbuse dėl tėvynės, kuris kurstė ugnį szviesos ir darbsztumo, o vėl dirstelime į darbus musdieniszku kuningu, tai nuludę turime patėmyti, jog tikrai nedaugelis eina takais, Valanczausko pramintais, diduma-gi žvelgia szalin nu jieszkiniu, Valanczausko įgyvendintu“. Parodoje – ir Antano Miluko „Lietuviška chrestomatija“ (JAV, 1901). Taip pat eksponuoti Ušnėnuose gimusio publicisto Povilo Višinskio paskatintų

rašytojų kūriniai: Žemaitės „Paveikslai“ (Tilžė, 1899); Dviejų Moterų (Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir Žemaitės), „Kaip kas išmano, taip save gano“ (Tilžė, 1904); Šatrijos Raganos „Viktutė“ (JAV, 1903); Lazdynų Pelėdos „Kas priešius“ (Tilžė, 1890); Jovaro „Poezija. Jaunoms lietuvaitešms“ (Šiauliai, metai nenurodyti). Tarp šių knygų ir Keturakio pjesė „Amerika pirtyje“, išleista Tilžėje 1895 m. (1899 m. šiuo leidimu naudojosi pirmojo lietuviško spektaklio rengėjai, iš jų – ir P. Višinskis). Parodos lankytojai galėjo pamatyti ir V. Kudirkos pirmąjį eilėraščių rinkinį „Laisvos valandos“ (Tilžė, 1899) bei keletą jo išverstų knygelių. Po V. Kudirkos mirties P. Višinskis išleido visą jo kūrybinį palikimą ir V. Putvinskio Šilo Pavėžupio dvare redagavo „Varpą“ (Kelmės krašto muziejus turi pirmąjį „Varpo“ numerį). Muziejus taip pat turi ir Jono Jablonskio (Petro Kriaušaičio slapyvardžiu) 1901 m. Tilžėje išleistą „Pirmąją lietuvių kalbos gramatiką“, kurią 1899 m. vasarą V. Putvinskio Grauzikų dvare J. Jablonskis su Petru Avižoniu, Žemaitė ir Antanu Smetona parengė spaudai. Įdomu tai, jog pirmoji žinoma lietuvių kalbos gramatika „Grammatica Litvanica“ buvo išleista 1653 m. Karaliaučiuje. Ją lotyniškai parašė Danielius Kleinas. Po jos išleista dar keletas gramatikų. Tačiau svarbiausią pėdsaką paliko būtent J. Jablonskio gramatika.

Laima Šimkutė,
Kelmės krašto muziejaus muziejininkė

Miestelių seminaras „Nuo Kražių iki Lietuvos: tarpukario Lietuvos miestelių gyventojai lietuviai ir jų kultūra“ Kražiuose. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto ir partnerių organizuotame semi-

nare, kuris vyko sausio 26 d. Kražių Žygimanto Liaukmino gimnazijoje, vietos bendruomenės ir akademinę bendruomenę skatinta atrasti naują tapatybės ir tyrimų objektą – tarpukario Lietuvos miestelių gyventoją miestelėną. Renginio metu aktualizuotas miestelėno fenomenas, gvildentos su miestelėnų savivoka, istorija, kultūra ir paveldu susijusios temos. Pasitelkus Kražių miestelio atveį kelti miestelėnų paveldo identifikavimo ir atgaivinimo klausimai. Pranešimus skaitė Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto ir Lietuvos istorijos instituto mokslininkai bei doktorantai, Lietuvos nacionalinio muziejaus darbuotoja, Kražių miestelio ir Kelmės krašto bendruomenės atstovai.

Šiomet minime skulptoriaus Juozo Liaudans- kio (1904–1989) 120-ąsias gimimo bei 35-ąsias mirties metines. J. Liaudanskis gimė 1904 m. sausio 27 d. Jukniškės kaime (Kelmės r.), bežemių valstiečių šeimoje. Iš tėvo, antkapinių paminklų meistro, išmoko akmentašystės, kuriai vėliau paskyrė visą savo gyvenimą. J. Liaudanskis apsigyveno Kelmėje, kur ir pradėjo gaminti akmeninius paminklus, kuriuos galime rasti ne tik Kelmės, bet ir kai kurių kitų Lietuvos vietovių kapinėse. Kelmę puošia akmentašio sukurtos skulptūros „Lietuvaite“, „Muzikantai“, „Skalbėja“, paminklas, skirtas

Skulptorius Juozas Liaudanskis. Kelmės krašto muziejaus archyvo nuotrauka.

Kelmėje gimusiam prozininkui, dramaturgui Broniui Laucevičiui-Vargšui (1884–1916). Akmentašystės meistras tapo vienas ryškiausių liaudies skulptorių Lietuvoje. 1984 m. jam suteiktas Kelmės rajono garbės piliečio vardas. Nuo 2004 m. metų tęsiama J. Liaudansko tradicija puošti Kelmės miestą skulptūromis – kas antrus metus vyksta akmentašių simpoziumai, kurių metu sukurtos skulptūros lieka Kelmėje ir papuošia miesto viešąsias erdves. 2016 m. atidarytai Kelmės kultūros centro dailės galerijai suteiktas Juozo Liaudansko vardas.

VASARIS

95-osios kraštotyrininko Vaclovo Rimkaus (1929–2013) gimimo metinės. Pedagogas, kraštotyrininkas, Žemaitijos istorinio ir kultūrinio paveldo tyrinėtojas, kraštotyros muziejaus Užventyje įkūrėjas V. Rimkus gimė 1929 m. vasario 2 d. Gumiltėnų kaime (Kelmės r.). Didžioji jo aistra buvo kraštotyra, užgimusi dar 1957 m., kai aptiko Minupių pradžios mokyklos, įsteigtos 1926 m., archyvą. 1964 m. įsijungė į kraštotyros tyrinėtojų būrį. Po metų įkūrė Užvenčio visuomeninį kraštotyros muziejų (dabar – Užvenčio kraštotyros muziejus), juo rūpinosi, puoselėjo. V. Rimkus kruopščiai ir atsakingai rinko, rašė, dėliojo, tvarkė mūsų krašto istorijos faktus, daug laiko praleisdavo ieškodamas jų Šiaulių ar Vilniaus archyvuose. Nuolat skelbė straipsnius apie Kelmės krašto istoriją respublikinėje ir vietinėje spaudoje, publikavo savo darbus monografijoje „Kražiai“ (1993) ir „Kelmės kraštas“ (1997), surinko ir susistemino kraštotyrininkų ekspedicijų Ušnėnuose, Junkiluose ir Pagryžuvyje medžiagą. 2012 m. V. Rimkus buvo apdovanotas Kelmės rajono savivaldybės garbės ženklu už reikšmingą kraštotyrinę ir muziejinę veiklą, puoselėjant Kelmės krašto istorines, kultūrinės atmin-

ties išsaugojimą ir sklaidą.

Kelmės krašte startavo Žemaitiško rašto metai. Kelmės savivaldybės Taryba vasario 8 d. savo sprendimu 2024 metus paskelbė Žemaičių kalbos ir žemaitiško rašto metais Kelmės rajono savivaldybėje. Žemaitiško rašto puoselėjimas ir sklaida – vienas iš Žemaitijos regiono tautinio tapatumo išsaugojimo būdų. Šios iniciatyvos organizatorės – Žemaičių kultūros draugijos tikslas – paskatinti tautinio identiteto ugdymą, ugdyti pilietiškumą ir patriotizmą. Tikimasi, Žemaičių kalbos ir žemaitiško rašto metais savo renginiais ir įvairiomis iniciatyvomis įsitrauks daugelis Kelmės rajono savivaldybės ikimokyklinio, bendrojo ugdymo, kultūros, socialinių ir kt. įstaigų.

Kazys Mackevičius – vienas iš Lietuvos valstybės kūrėjų. Šiomet minime Vyčio Kryžiaus ordinų kavaliariaus Kazio Mackevičiaus 140-ąsias gimimo metines. Vasario 16-osios – Lietuvos valstybės atkūrimo dienos išvakarėse vasario 15 d. Kelmės krašto muziejuje buvo atidaryta nuotraukų, dokumentų ir asmeninių

Kazys Mackevičius su šeima, apie 1931 m. Kelmės krašto muziejaus archyvo nuotrauka.

daiktų paroda „Lietuvos savanoris Kazys Mackevičius“.

1918 m. vasario 16 d. atkurta Lietuvos nepriklausomybė, tačiau iki lapkričio mėnesio šalį faktiškai valdė vokiečiai. Jiems pasitraukus jauna valstybė susidūrė su dideliais iššūkiais. Į Lietuvą pradėjo veržtis bolševikai. 1919 m. sausio 5 d. jie užėmė Vilnių, o vėliau okupavo apie 43 proc. šalies teritorijos. Dar nenurimus kovoms su bolševikais, į šalį pradėjo veržtis bermontininkai ir lenkai. 1918 m. gruodžio 29 d. ministras pirmininkas Mykolas Šlezevičius išleido atsišaukimą, kviečiantį stoti savanoriais į Lietuvos kariuomenę. Savanoriais užsirašė daugiausia kaimo vyrai, vyresniųjų klasių mokiniai. Nemažai savanorių buvo ir iš Kelmės rajono. Vienas iš pirmųjų Tėvynės ginti išėjo karininkas Kazys Mackevičius.

K. Mackevičius gimė 1884 m. kovo 4 d. Raseinių apskrityje Kelmės miestelyje. 1895 m. baigė rusišką liaudies mokyklą Kelmėje. Kalbėjo rusiškai ir lenkiškai. Nuo 1905 m. iki 1908 m. tarnavo carinės Rusijos kariuomenėje, baigė puskarininkių mokyklą. Paleistas į atsargą grįžo į Kelmę. 1909 m. vėl įstojo savanoriu į rusų kariuomenę Rygoje. Netrukus buvo perkeltas į Saratovą prie Volgos. Tarnybos metu stropiai mokėsi kursuose ir gavo leitenanto laipsnį. Kilus Pirmajam pasauliniam karui, K. Mackevičius dalyvavo kautynėse su

vokiečiais Rytprūsijoje, prie Varšuvos, Gardino, pietų Lietuvoje. 1916 m. rugsėjo 14 d. pateko į vokiečių nelaisvę. Iš nelaisvės 1918 m. gruodžio mėn. sugrįžo į Lietuvą.

Rusijos kariuomenėje už narsą buvo apdovanotas Šv. Georgijaus I, II, III, IV-ojo laipsnių kryžiais, Šv. Anos IV-ojo ir Šv. Stanislovo III-ojo laipsnių ordinais.

1919 m. vasario 3 d. įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenės 2-ąjį pėstininkų pulką. Lapkričio mėnesį paskirtas 6-ojo pulko pirmojo bataliono vadu. Tais pačiais metais dalyvavo nepriklausomybės kovose prieš bolševikus bei bermontininkus. Už asmeninę narsą ir gerą vadovavimą kariams bolševikų fronte apdovanotas I-ojo laipsnio kryžiumi „Už Tėvynę“. 1920 m. vasario mėnesį dalyvavo malšinant artilerijos pulko ir 2-ojo atsargos bataliono kareivių sukilimą Aukštojoje Panemunėje. Už nuopelnus suteiktas kapitono laipsnis. Tais pačiais metais aktyviai dalyvavo ir pasižymėjo kautynėse su lenkais. Už narsą ir sumanų vadovavimą batalionui lenkų fronte apdovanotas II-ojo laipsnio Vyties Kryžiaus ordinu.

1923 m. Kazys Mackevičius – jau majoras. 1925 m. baigė Aukštųjų karininkų DLK Vytauto kursų Bendrąjį skyrių. 1926 m. išformuojant 6-ąjį pėstininkų pulką, paskirtas 9-ojo Vytenio pulko antrojo bataliono vadu, 1931 m. pakeltas į pulkininkus leitenantus ir paskirtas 1-ojo pėstininkų Gedimino pulko ūkio viršininku. 1933 m. birželio 26 d., pačiam prašant, paleistas į atsargą. Be dviejų Vyties Kryžių, apdovanotas DLK Gedimino IV-ojo laipsnio ordinu (1929), Nepriklausomybės (1928) ir Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1929) medaliais. Mirė 1947 m. lapkričio 18 d. Palaidotas Kelmės kapinėse.

Rimantas Serva,

Kelmės krašto muziejaus vyresnysis muziejininkas

Paminėtos Nepriklausomybės atkūrimo akto signataro Antano Račo 10-osios mirties metinės.

Vasario 15 d. Kelmės „Kražantės“ progimnazijoje po iškilmingo Vasario 16-osios dienos paminėjimo buvo atidaryta Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo akto signataro, pedagogo Antano Račo vardo klasė.

Tą pačią dieną Tytuvėnų piligrimų centre buvo surengtas A. Račo atminties vakaras. Čia susirinko buvę bendražygiai, draugai, pažįstami, mokiniai, artimieji. Susirinkusieji prisiminimais, dalelė po dalelės, dėliojo Nepriklausomybės akto signataro, politiko, pedagogo, visuomenės veikėjo A. Račo siektus tikslus, nuveiktus darbus.

KOVAS

Paminėtos Vlado Gerardo Putvinskio 95-osios mirties metinės.

Kovo 5 d. gėlių padėjimu prie V. Putvinskio kapo Kelmės kapinėse buvo paminėtos Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjo, ideologo ir pirmojo vadovo Vlado Gerardo Putvinskio 95-osios mirties metinės. Apie šio visuomenės veikėjo svarbą kuriantis Lietuvai ir jo idėjų aktualumą šiandien kalbėjo Lietuvos šaulių sąjungos vadas plk. ltn. Linas Izdelis, Kelmės rajono savivaldybės meras Ildefonsas Petkevičius, Lietuvos šaulių sąjungos V. Putvinskio-Pūtvio klubo prezidentas Stasys Ignatavičius, provaikaitis Tautvilas Putvis ir Kelmės krašto muziejaus direktorė Danutė Žalpienė. Minėjime dalyvavo šauliai iš visos Lietuvos bei Kelmės „Kražantės“ progimnazijos mokiniai.

Kelmės krašto muziejaus informacija

Dvidešimtas „Tramtatulis“.

Siekiant paskatinti jaunąją kartą domėtis savo krašto tradicine kultūra, skleisti liaudies kūrybą, ugdyti jaunuosius folkloro atlikėjus: dainininkus, muzikantus, pasakotojus, kovo 20 d. Kelmės mažojo teatro salėje dvidešimtą kartą vyko Kelmės rajono vaikų ir moksleivių, lietuvių liaudies kūrybos atlikėjų, konkursas „Tramtatulis“. Šiemet konkursas skirtas pirmojo Kelmės vardo paminėjimo 540 metų sukakčiai. Renginyje dalyvavo dvidešimt atlikėjų iš Kelmės kultūros centro, to paties centro Pakražančio skyriaus, Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro, Tytuvėnų kultūros centro Šedbarų skyriaus, Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazijos, Kelmės Algirdo Lipaikos menų mokyklos bei Užvenčio Šatrijos Raganos gimnazijos Vaiguvos skyriaus. Septyni rajono mokytojai dalyvius mokė pasakoti, dainuoti savo krašto tarme – žemaitiškai, taip pat groti kanklėmis, smuiku, skudučiais, armonika.

BALANDIS

Mokslininkei Ievai Švarcaitei – 85-eri.

Gamtos mokslų daktarė, esperantininkė I. Švarcaitė gimė 1939 m. balandžio 18 d. Norkių kaime (Kelmės r.). Ji mokėsi Vaiguvos septynmetėje ir Kelmės vidurinėje mokyklose, baigė studijas Vilniaus universitete, vėliau jame dirbo. Mokslininkė atstovavo Lietuvai tarptautiniuose kongresuose, dalyvavo mokslinėse ekspedicijose užsienyje. Lietuvos ir užsienio mokslinėje literatūroje žinoma daugiau kaip penkiasdešimt jos darbų geologijos tema. Išleido keletą knygų. 2014 m. už žodyną „Mano gimtoji kalba. Vaiguvos šnektas: (žemaičių dūnininkų tarmė)“ I. Švarcaitei buvo įteikta Reginos Biržinytės literatūrinė premija.

Kelmėje pasodintas Dainų šventės šimtmečio ažuoliukas.

2024 m. Lietuvoje buvo minima Dainų švenčių tradicijos 100 metų sukaktis. Įprasminant Dainų švenčių tradicijas Lietuvos nacionalinis kultūros centras pakvietė visus šalies miestus ir kultūros centrus pasodinti po ažuolą. Balandžio 19 d. Kelmės miesto mėgėjų meno kolektyvai iškilmingai pasodino simbolinį ažuoliuką Kelmėje, prie Juozo Liaudansko skulptūros Broniui Laucevičiui-Vargšui. Jubiliejinėje Dainų šventėje Vilniuje dalyvaus net 336 mūsų rajono muzikantai, dainininkai ir šokėjai.

Kelmės miesto mėgėjų meno kolektyvai prie pasodinto simbolinio ažuoliuko. Kelmės kultūros centro archyvo nuotrauka.

Mokslinė konferencija, skirta Kelmės miesto istorijai.

Balandžio 26 d. Kelmės krašto muziejuje vyko mokslinė konferencija „Kelmei – 540“. Muziejaus direktorė Danutė Žalpienė supažindino dalyvius su konferencijos tikslais ir pristatė senųjų nuotraukų parodą „Kelmės gyventojai“. Konferencijoje pranešimus skaitė Lietuvos istorijos instituto vyresn. mokslo darbuotojas dr. Jonas Drungilas („Nauji Kelmės savininkų Gruževskių giminės istorijos puslapiai XVI a. pab. – XVIII a.“), Vilniaus universiteto docentė dr. Aušrelė Kristina Pažeraitė („Kelmės ješiva – viena iš žymesnių Rytų Europos judaizmo dvasinių seminarijų“), dr. Vacys Vaivada („Kontautų giminė ir Evangelikų bendruomenių tinklas Žemaitijoje“) ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus muziejinkas doktorantas Laurynas Giedrimas („Kelmės katalikų klebonija ir parapija XIX a. pirmojoje pusėje“). Konferenciją moderavo dr. Jonas Drungilas.

Kelmėje pristatytos trijų autorių parodos vienu metu.

Minint pirmojo Kelmės miesto vardo paminėjimo 540 metų sukaktį, balandžio 26 d. Kelmės kultūros centro Juozo Liaudanskio dailės galerijoje atidarytos trys parodos, iš kurių dvi – mūsų kraštiečių.

Kraštietis tautodailininkas, senųjų drožybos ir kryždirbystės amatų puoselėtojas, skulptorius Adolfas Teresius žinomas visoje šalyje ir už jos ribų. Jis pristatė savo sakralinių medžio skulptūrų parodą, kurioje eksponuojami dar kelmiškiams nematyti darbai – medinės skulptūros ir geležiniai antkapių, kopytėlių kryžiai.

Pranešimą skaito dr. Jonas Drungilas. Kristinos Milašauskienės nuotrauka. Kelmės krašto muziejaus archyvas.

Parodos autorius pasidalijo įžvalgomis apie savo kūrybinį procesą, pasakojo apie ypatingą savo ryšį su medžiu, ypač su juodoju ąžuolu, kuris pastaruoju metu tapo pagrindine jo skulptūrų medžiaga.

Tą pačią dieną dailės galerijoje įvyko ir Kelmėje gimusios ir augusios Erikos Razminaitės tapybos, siuvinėtų paveikslų bei Piotro Kostino tapybos bendros parodos pristatymas. Dailininko P. Kostino tapybos darbuose atsispindi laki, surrealių vaizdinių kupina fantazija. Šioje parodoje išsiskyrė menininkės E. Razminaitės kruopščiai siuvinėtos žinomų menininkų paveikslų kopijos, kuriose sugulė daugiau nei pusė milijono kryželių.

Adolfo Teresiaus kūrybos darbų parodos pristatymo akimirka. Rūtos Palubeckienės nuotrauka. Kelmės kultūros centro archyvas.

GEGUŽĖ

Prezidentas Gitanas Nausėda apdovanojo Sofiją Blažienę ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medaliu. Roberto Dačkaus nuotrauka. Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos archyvas.

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medaliu apdovanojama šaukėniškė Sofija Blažienė.

Gegužės 2-ąją Lietuvos Respublikos prezidentūroje, vadovaujantis Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu, Motinos dienos proga už nuopelnus motinystei, globai ir rūpybai, už atsakingumą ir įkvepiantį pavyzdį ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medaliu buvo apdovanojama Kelmės rajono gyventoja šaukėniškė Sofija Blažienė, kuri užaugino ir išauklėjo keturis vaikus.

Visą savo gyvenimą Šaukėnuose praleidusi S. Blažienė šešiolika metų dirbo kultūros centro direktore. Baigusi savo darbo karjerą, aktyviai dalyvauja Šaukėnų miestelio bendruomenės veikloje, renginiuose.

Paminėta Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena.

Gegužės 7 d. Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešojoje bibliotekoje įvyko renginys „Padėka lietuvių kalbai, knygai ir spaudai“, skirtas Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienai paminėti. Šiemet ši diena ypatinga – sukanka 120 metų, kai išsilaisvinome nuo lietuviškos spaudos draudimo. Kartu ši data primena labai sudėtingą, net keturis dešimtmečius trukusį Lie-

tuvos istorijos laikotarpį, kuriuo rusų carinė valdžia, numalšinusi 1863–1864 metų sukilimą, draudė esminius mūsų tautiškumo ženklus – lietuvišką spaudą, knygų leidybą, laisvą žodį.

Savo muzikiniu sveikinimu į dalyvius kreipėsi Užvenčio kultūros centro duetas Jurgita Mickevičienė ir Genė Pulkienė, kurioms akomponavo Arijus Ivaškevičius. Pranešimą apie spaudos panaikinimo peripetijas skaitė bibliotekininkas Egidijus Ūksas. Buvo pasveikintos Šaukėnų Vlodo Pūtvio-Putvinskio gimnazijos abiturientė Rusnė Alasauskaitė ir jos mokytoja Irena Pumputienė. Rusnė vasario mėnesį vykusiame lietuvių kalbos ir literatūros olimpiados šalies etape laimėjo 3-iąją vietą. Renginį vainikavo Kražių Žygimanto Liauksmino gimnazijos moksleivių atlikta literatūrinė-muzikinė kompozicija, skirta rašytojo Jono Biliūno 145-osioms gimimo metinėms. Kompoziciją parengė Lietuvių kalbos draugijos Kelmės skyriaus pirmininkė, lietuvių kalbos mokytoja metodininkė Emilija Kvietkuvienė.

Kelmės rajono savivaldybės
Žemaitės viešosios bibliotekos informacija

Vakaras Stanislovui Rukui atminti. Šiomet Vaidotonių kaime (Kelmės r.) gyvenusiam šviesaus atminimo liaudies kompozitoriui Stanislovui Rukui būtų sukakę 90 metų. Šia proga gegužės 7 d. Užvenčio kultūros centre surengtas kūrybinis vakaras „Praeities muzika mūsų širdyse“, skirtas muzikos ir dainų autoriui S. Rukui atminti. Vakarą metu liaudies kompozitoriaus dainas atliko Kelmės kultūros centro liaudiškos muzikos kapela „Kelmynė“ (vad. Gerimantas Rukas), Kelmės rajono senjorų bendruomenės vokalinis ansamblis „Artimi“ (vad. Vanda Radavičienė), Kelmės kultūros centro vokalinis ansamblis „Vakarė“ (vad. Genė Ačienė), Užvenčio kultūros centro kapela „Venta“ (vad. Jurgita Mickevičienė) ir Kelmės kultūros centro Pakražančio skyriaus liaudiška kaimo kapela (vad. Saulius Venckus). Jautriais prisiminimais apie S. Ruką dalijosi jo dukra Vilija Rukaitė-Česnavičienė bei gerai jį pažinojusios kaip meno vadovą Vlada Andrulienė ir Regina Kaniauskienė.

Kūrybinio vakaro „Praeities muzika mūsų širdyse“ akimirka. Užvenčio kultūros centro archyvo nuotrauka.

Ričardo Samuilio filmo apie Virtukų kautynes peržiūra. Kelmės krašto muziejaus archyvo nuotrauka.

Paminėtos Virtukų kautynėse žuvusių Liolių partizanų būrio vado Liudo Jankausko 110-ųjų ir partizano Alfonso Jankausko 100-ųjų gimimo metinės. Gegužės 15 d. Kelmės krašto muziejus organizavo pilietiško akciją: Virtukų kautynėse žuvusių brolių – Liolių partizanų būrio vado Liudo Jankausko 110-ųjų ir partizano Alfonso Jankausko 100-ųjų gimimo metinių paminėjimą.

Virtukų mūšis įvyko 1945 m. liepos 22 d. miške ties Kelmės ir Raseinių rajonų riba. Tai buvo pirmasis kovos krikštas žymiems Lietuvos partizanų vadams – J. Žemaičiui, A. Zaskevičiui ir J. Čeponiui. Virtukų pušyne gerai įrengtą, tačiau blogai užmaskuotą LLA karių stovyklą puolė du priešų pulkai. Laumės rinktinės atsitraukimą dengti savanoriškai stėjo Liolių būrys, vadovaujamas Liudo Jankausko. Žuvo jis pats ir partizanai J. Čepaitė, J. Elsbergaitė, V. Gailius, E. Gailiūtė, K. Globys, A. Jankauskas, du broliai Linkai, O. Lukošiuotė, P. Markevičius, Rutkauskaitė, Rutkauskas, B. Venclauskas. Priešas, netekęs daugiau kaip 40 nukautų, pasitraukė.

Muziejuje buvo peržiūrėtas Ričardo Samuilio filmas apie Virtukų kautynes, vėliau partizanai pagerbti Lioliuose, prie kryžiaus, menančio toje vietoje buvusią jų gimtinę. Virtukų miške žuvusieji buvo pagerbti tylos minute, uždegtos žvakutės, Liolių seniūnijos seniūnė Raminta Kazlauskienė prie atminimo ženklų padėjo gėles.

Kelmės krašto muziejaus informacija

Elenos Burdulienės portretas, 2019. Dailininkas Gintautas Stunguryš. Ritos Ščiگلinskienės nuotrauka.

Šaukėnų kraštotyros muziejaus 25-čio sukakties minėjime pagerbta iškili kraštotyrininkė, muziejaus įkūrėja Elena Burdulienė.

Minint Tarptautinę muziejų dieną, gegužės 17 d. Šaukėnų kraštotyros muziejuje surengtas iškilmingas renginys, skirtas kraštotyros muziejaus 25-mečiui. Tačiau šventė virto jaudinančiu susitikimu, kurio centre – šviesaus atminimo muziejaus įkūrėja Elena Burdulienė. Šaukėnų seniūnas Algimantas Šukys prisimena, kaip Mokytoja – kaip ją visi vadino – užsidedę idėja sukurti vietą, kurioje būtų saugomi krašto istorijos lobiai. Su didžiule energija ir atsidaivimu ji ėmėsi darbo, įkvėpdama ir kitus prisidėti prie muziejaus kūrimo.

Vakaro metu draugai, kolegos ir šeima dalijosi prisiminimais apie E. Burdulienę, kaip apie išskirtinę asmenybę, kurios gyvenimas neatsiejamas nuo Šaukėnų. Ji buvo ne tik muziejininkė, bet ir rašytoja, tautodailininkė, gamtos mylėtoja. Jos dukra Alma Meškienė kalbėjo apie mamos palikimą ir jos įtaką savo gyvenimui. Tarp pokalbių į atsiminimų vainiką įsipynė Kelmės kultūros centro Šaukėnų kultūros ir amatų skyriaus etnografinio ansamblio „Šona“ (vad. Diana Astrauskienė) skambios lyrinės dainos.

Uždegtos žvakutės ir padėta gėlių ant E. Burdulienės kapo. Po to aplankytas Puikiškės kaime įkurtas privatus Virginijos Aleknienės muziejus, kurį įkurti patarė, o vėliau įvairiais patarimais prisidėjo ir E. Burdulienė.

Šaukėnai ištikimai saugo E. Burdulienės atminimą. Jos palikimas gyvuoja ne tik muziejuje, bet ir žmonių širdyse. Mokytojos žodžiai „Jei nori ką sukurti, tai kurk“ ir šiandien įkvepia naujas kartas tęsti jos pradėtus darbus. 2020 m. E. Burdulienėi buvo įteikta Pelikso Bugailišio premija už ilgametį kraštotyros darbą, Šaukėnų kraštotyros muziejaus įkūrimą, kultūros ir gamtos paveldo puoselėjimą.

„Muziejų naktis“ Kelmės dvare. Tarptautinę muziejų dieną, gegužės 18 d., Kelmės krašto muziejus pakvietė išsiligusius kultūros bei istorijos lankytojus į „Muziejų naktį“. Šių metų renginys Kelmės krašto muziejuje prasidėjo 5-uju respublikiniu linijinių šokių festivaliu „Pavasario ritmai“, skirtu Kelmės 540 metų paminėjimo sukakčiai. Savo pasirodymais žiūrovus džiugino kolektyvai iš Panevėžio, Šiaulių, Radviliškio bei Kelmės. Vėliau lankytojams buvo pristatyta išskirtinė mūsų kraštui paroda „Medaliai iš unikalios Kelmės dvarininkų Gruževskių numizmatinės kolekcijos“. Ši kolekcija saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Išsamiai apie numizmatikos rinkinį papasakojo kolekcijos tyrinėtojas, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus vyresnysis numizmatikos rinkinio kuratorius dr. Ignas Narbutas. Renginį užbaigė Kelmės Algirdo Lipeikos menų mokyklos akordeonistų ansamblis (vad. Vaiva Bukantienė).

BIRŽELIS

Tytuvėnų miesto šventė „Tytuva“. Pirmąją vasaros dieną Tytuvėnai kvietė gyventojus ir svečius į tradicinę miesto šventę „Tytuva“. Į šventės linksmybių ir pramogų sukūrį buvo įtraukti ne tik tytuvėniškai, bet ir svečiai iš kitų Lietuvos miestų bei užsienio. Visi turėjo galimybę pasidairyti po parodą, skirtą Tytuvėnų gimnazijos 75 metų jubiliejui; dalyvauti VŠĮ „Tytuvėnų piligrimų centro“ organizuotame pažintiniame dvarčių žygyje, kur dviratininkai iš Tytuvėnų važiavo į Pagryžuvio ir Tytuvėnėlių dvarus bei grįžo atgal į miestą; žygiuoti iškilmingoje eisenoje nuo Tytuvėnų miesto centrinės aikštės iki Bridvaišio ežero pakrantės, kurioje grojo Kauno technologijos universiteto pučiamųjų instrumentų ansamblis „Brass Bees“. Bridvaišio ežero pakrantėje pastatytoje scenoje dainavo, šoko, vaidino gausus Tytuvėnų krašto kolektyvų būrys bei svečiai – Naisių vasaros teatro aktoriai, kapelija „Mingė“, grupės „Patruliai“ ir „Bon Jeans“. Šventinio vakaro metu įvyko ilgai laukta premjera – ant Bridvaišio piliakalnio parodytas spektaklis „Meilės eliksyras“, kurio režisierius – buvęs Kelmės mažojo teatro vadovas Algimantas Armonas.

Kelmė šventė 540-ąją savo vardo paminėjimo sukaktį! Kelmė šiemet švenčia 540-ąją savo vardo paminėjimo sukaktį, kurią skaičiuoja nuo 1484 metų, kuomet buvo pastatyta pirmoji bažnyčia. Tad visi – dideli ir maži, kelmiškiai ir miesto svečiai – buvo kviečiami į septynių dienų šventę.

Kelmės miesto šventė iškilmingai prasidėjo birželio pirmąjį sekmadienį – birželio 2-ąją Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje. Čia buvo laikomos šv. Mišios, skirtos Kelmės miestui, o taip pat Devintinių – Kristaus kūno ir kraujo šventei bei Tėvo dieni. Po šv. Mišių įvyko šventinis koncertas, kuriame savo programas atliko Šiaulių 1-osios muzikos mokyklos tautinių instrumentų orkestras (vad. Jurgita Podžiūnienė ir Algimantas Jonas Bartašius) bei Šiaulių Sauliaus Sundeckio menų gimnazijos liaudiškos muzikos ansamblis „Jovarelis“ (meno vadovė Regina Vaišnorienė, vokalinės grupės vadovė Daina Kavaliauskienė).

Birželio 3-ąją dieną Kelmės miestui skirti renginiai tęsėsi Kelmės krašto muziejuje. Jos tema – „Kelmės dvaras: vieta, kur prabyla istorija“. Kelmės krašto muziejaus direktorė Danutė Žalpienė pristatė dvi paro-

Dokumentinio filmo „Kelmė Jazz“ premjera Kelmės dvare svirne. Kelmės rajono savivaldybės archyvo nuotrauka.

Dokumentų parodos „Kelmės miesto ir miestelių herbai“ pristatymo akimirka. Rolando Kančiausko nuotrauka.

das: mūsų dailininkų-kraštiečių kūrybos darbų parodą „Kelmės miestelis“, kurioje vienuolikos menininkų kūryboje pavaizduoti Kelmės miesto vaizdai ir objektai, bei Kelmės dvaro savininkų Gruževskių šeimos XVIII a. p. – XIX a. medalių kolekciją. Vėliau pilnutėliame Kelmės dvaro svirne renginio dalyviams buvo parodytas naujas dokumentinis filmas „Kelmė Jazz“. Filmo autoriai – režisierius Algimantas Armonas, kino operatorius Algimantas Mikutėnas, televizijos laidų „Labas iš Kelmės“ kūrėja Rita Ščiglinskienė – parodė išskirtinį ir unikalią Kelmės miestą ne tradiciniu enciklopediniu būdu, bet improvizuojant džiazu ritmu (pagal vilniečio kompozitoriaus Aleksandro Bielkino muziką), pinant vaizdinius su istoriniais faktais.

Birželio 4-ąją miesto šventė persikėlė į Kelmės Žemaitės viešosios bibliotekos erdves, kur visi buvo kviečiami susipažinti su „Kelmės kodu knygoje“. Buvo pristatyta dokumentų paroda „Kelmės miesto ir miestelių herbai“. Didžiausias dėmesys skirtas Kelmės herbui, kurį 1970 m. sukūrė iš Kražių kilęs dailininkas Edmundas Žiauberis, o pagal heraldikos reikalavimus pritaikė dailininkas Juozas Galkus. Tos dienos pavakarę buvo įteikta 48-oji Žemaitės literatūrinė premija. Ši premija atiteko jaunai rašytojai, prozininkei Jurgai Tumasonytei už novelių romaną „Naujagimiai“. Laureatei regalias įteikė Kelmės rajono meras Ildefonsas Petkevičius. Ištraukas iš novelių romano „Naujagimiai“ skaitė Kelmės mažojo teatro aktoriai Lina Jankauskaitė-Peleckienė ir Modestas Vaitkevičius. Nuotaikingomis, melodingomis dainomis šventę papuošė Genės Pulkienės ir Jurgitos

Mickevičienės duetas iš Užvenčio (vad. Arijus Ivaškevičius).

Trečiadienį, birželio 5 d., Laisvės Gynėjų aikštėje nuskambėjo Kelmės Algirdo Lipeikos menų mokyklos koncertas „Mano miestas“, skirtas Kelmės miesto 540-ajai vardo paminėjimo sukakčiai. Mokiniai, kuriems talkino jų mokytojai, atliko net 24 kūrinius. Koncertavo kanklininkai, smuikininkai, akordeonistai, grupės, ansambliai, solistai. Koncertas baigėsi Gedimino Dapkevičiaus kūriniu „540“. Gausus kelmiškių ir miesto svečių būrys ne tik klausėsi muzikinės programos, bet ir pasižvalgė po mokykloje dailės besimokančiųjų piešinių parodą, kurioje vaizduojama jubiliejinę sukaktį švenčianti Kelmė.

Penktąją šventės dieną, birželio 6-ąją, Kelmės rajono savivaldybės seniūnijos ir bendruomenės jungėsi į „Bendrystės ratą“. Pirmiausia visi šventės dalyviai ir svečiai buvo pakviesti į Kelmės mažąjį teatrą stebėti Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro dramos kolektyvo „Stop kadras“ nuotaikingą, linksmą, komišką meilės istoriją pagal Edmundo Untulio pjesę „Nosis su apgamu“ (rež. Jūratė Sankauskienė). Po spektaklio Kelmės kultūros centro Juozo Liaudanskio dailės galerijoje Kelmės krašto muziejaus direktorė Danutė Žalpienė pristatė fotografijų parodą „20 metų Europos Sąjungoje“, kurioje atsispindi Kelmės miesto bei Kelmės rajono žmonių gyvenimo pokyčiai bei pasiekti akivaizdūs rezultatai per pastaruosius 20 metų. Taip pat pristatyta iš Pakražančio krašto kilusios Birutės Kuicienės tapybos darbų paroda „Šventė“. Vėliau Atgimimo aikštėje pasirodė Kelmės rajono seniūnijos bei

Kelmės rajono seniūnijų bei bendruomenių kiemelių šurmulyje. Kelmės rajono savivaldybės archyvo nuotrauka.

bendruomenės, kurios improvizuotuose kiemeliuose lankytojus vaišino savo krašto gardumynais: firmine duona, kastiniu, lašiniai, sūriais, raugintais kopūstais, o tautodailininkai ir amatininkai demonstravo savo sugebėjimus. Dienos renginius vainikavo net 22 Kelmės rajono mėgėjų meno kolektyvų koncertas, kuris baigėsi bendra meno mėgėjų ir žiūrovų daina „Žemėj Lietuvos ažuolai žaliuos“.

„Kelmė švenčia 540“ programoje birželio 7-oji buvo skirta jaunimui. Prie Kelmės sporto centro šventės pradžią nuspalvino jaunųjų atlikėjų – Gabrieliaus Šurnos, Manto Ralovėco, Evelinos Andrijauskaitės ir šiuolaikinių šokių grupės „Teramega“ – pasirodymai. Vėliau talentingiausiems ir darbščiausiems jauniems Kelmės rajono žmonėms, savo veikla pasižymėjusiems praėjusiais metais, išdalinti Kelmės rajono savivaldybės apdovanojimai. Programą tęsė buvusių jaunimo lyderių diskusija, o šventė užbaigta jaunojo atlikėjo Roko Yan koncertu ir diskoteka su Dj Quantico.

Kelmės vardo pirmojo paminėjimo 540-osios sukakties svarbiausias renginys – šventė „Kelmės ratas“, kuri įvyko birželio 8 d. Kelmės rajono savivaldybės meras Ildefonsas Petkevičius Algirdo Lipeikos menų mokykloje

surenge oficialią priėmimą į šventę atvykusiems Šiaulių rajono savivaldybės administracijos atstovams bei mūsų rajono partneriams iš užsienio – Lenkijos, Latvijos ir Ukrainos. Nuo ryto Draugystės parke šurmuliavo prekybininkų ir tautodailininkų mugė, sporto varžybos. Mieste vyko ekskursijos: „Atrastos / neatrastos Kelmės miesto akmeninės skulptūros“ bei „Kelmės miestas – atvira galerija“. Vakarop rajono bendruomenę suvienijo vienas gražiausių sukakties akcentų – šventinė eiseną į Draugystės parką. Ant Kražantės upės pastatytoje scenoje vyko šventinis renginys. Meras Ildefonsas Petkevičius Garbės ženkle „Už nuopelnus Kelmės rajonui“ regalias įteikė Tytuvėnų ir Miastko miestų draugystės iniciatoriui lenkui Konradui Remelskiui (*Konrad Remelski*). Taip pat apdovanoti konkurso „Daina Kelmei“ nugalėtojai – Aldona Orvidienė (žodžiai), Algimantas Šurna (muzika) ir Gintaras Dzidolikas (aranžuotė). Koncertą dovanavo iš Kelmės krašto kilę jaunieji atlikėjai ir muzikantai. 540-ąją Kelmės vardo pirmojo paminėjimo sukakties šventę užbaigė Gabrieliaus Vagelio ir Donato Montvydo grupių muzikinė programa bei dronų šou ir fejerverkai.

Garbės ženklą „Už nuopelnus Kelmės rajonui“ regalias Konradui Remelskiui įteikia Kelmės rajono savivaldybės meras Ildefonsas Petkevičius. Kelmės rajono savivaldybės archyvo nuotrauka.

Vakaro koncerto akimirka. Ingos Matulienės nuotrauka.

Rašytojo Vlado Kalvaičio (1929–2018) 95-osios gimimo metinės. V. Kalvaitis gimė 1929 m. birželio 27 d. Radviliškyje. Mokėsi Radviliškio gimnazijoje. 1948 m. už pagrindinę veiklą „Trispalvės“ organizacijoje suimtas ir ištremtas – pradžioje kalėjo Intos (Komijos ASSR) lageryje, vėliau – Irkutsko srityje. Po tremties grįžo į Lietuvą, apsigyveno Vėliučionyse (Vilniaus r.). Po trejų metų įsikūrė Tytuvėnuose. Čia V. Kalvaitis atsiskleidė, subrendo ir išaugo kaip kūrėjas, tapo profesionaliu rašytoju. Parašė ir išleido įvairių žanrų knygų ir rinkinių. Labiausiai pastebėtas ir įvertintas jo kūrinys – novelių romanas „Sustiprinto režimo barakas“, kuriame aprašyti autentiški išgyvenimai tremtyje. Už šį romaną 2012 m. V. Kalvaičiui skirtos Žemaitės ir Liudo Dovydeno premijos. Rašytojas už savo kūrybą yra pelnęs ir daugiau literatūrinių premijų. 2013 m. jam suteiktas Kelmės rajono garbės piliečio vardas, o 2016 m. skirta Vyriausybės kultūros ir meno premija. Jo bičiuliai išleido knygą „Niekur niekur nebuvau išėjęs...“ (Šiauliai: Saulės delta, 2023; sudarytojos Zenta Mačiulaitienė ir Janina Skeberdienė), kurioje sudėti pasisakymai apie kūrybą, kritikos straipsniai, recenzijos, bičiulių, draugų, artimųjų prisiminimai.

Projekto ir parodos „Tautų ir religinių konfesijų įvairovė ir palikimas Kelmės miesto istorijoje“ pristatymas. Kelmės Žemaitės viešoji biblioteka įgyvendino Lietuvos kultūros tarybos ir Kelmės rajono savivaldybės finansuojamą projektą „Tautų ir religinių konfesijų įvairovė ir palikimas Kelmės miesto istorijoje“.

Edukacijos „Kelmės pyragas“ pristatymo akimirka. Rolando Kančausko nuotrauka.

Birželio 27 d. pakvietė kelmiškius į teminės fotografijų ir dokumentų parodos pristatymą. Parodoje buvo eksponuojamos dokumentų kopijos, fotografijos iš Kelmės krašto muziejaus, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rinkinių, privačių kolekcijų. Rengiant ekspoziciją, parodos rengėjus konsultavo dr. Jonas Drungilas.

Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojas dr. J. Drungilas skaitė pranešimą „Tautų ir konfesijų įvairovė Kelmėje XVI a. antra pusė – XIX a. antra pusė“. Istoriko nuomone, pagal visus požymius XVIII a. pabaigoje Kelmė turėjo visus savarankiško miesto požymius, tik lieka mįslė, kokie motyvai miestelio savininkams Gruževskiems neleido siekti juridinio miesto statuso.

Šiaulių „Aušros“ muziejaus muziejininkas Laurynas Giedrimas savo pranešime „Metrikų knygos, parapijiečių sąrašai ir kiti Kelmės katalikų istorijos šaltiniai“ palietė metrikų knygų tyrinėjimo problematiką. Pranešėjo nuomone, katalikų parapijų metrikų knygos yra unikalus šaltiniai, kuriuos tiriant galima gauti labai daug informacijos apie to meto gyventojų socialinę padėtį, demografinę raidą. Ypač Žemaitijos parapijų šaltinius tyrinėja Lenkijos istorikai, jais remiantis pasirodo naujos monografijos.

Renginyje dalyvavę kelmiškiai buvo pakviesti į edukaciją apie Kelmės pyragą. Edukaciją vedusi bibliotekininė Danguolė Garnienė pasakojo, kad Kelmės pyragas neatsirado tuščioje vietoje. Liudininkų teigimu, tiek savo receptūra, tiek forma jis primena žydų šabo kepinių chalą. XX a. pirmojoje pusėje pusė Kelmės gyventojų buvo žydai. Iki sovietinės okupacijos Kelmėje veikė nemažai kepyklų, kuriose kepė pyragus, bandeles, duoną ir ypač visų mėgiamus beigelius. Žinomas Kelmės konditeris Vladas Gailius 1948 m. sukūrė ir pradėjo kepti Kelmės pyragą. Tais sunkiais pokario laikais sudegusiame ir sugriautame mieste, kada visko trūko, tokio pyrago atsiradimas prilygo nedideliame stebuklui. Tai, kad Kelmės pyragas kepamas beveik 80 metų, rodo gaminio autoriaus meistriskumą. Iki šiol sertifikuotą tautinio paveldo Kelmės pyragą kepa vartotojų kooperatyvo „Kelmės prekyba“ kepėjai.

Kelmės rajono savivaldybės
Žemaitės viešosios bibliotekos informacija

Užventyje vyko XV menininkų pleneras „Užventis MENE“.

Istoriniame Užvenčio parke liepos 2–12 d. vyko XV akvarelės pleneras, meninės kalvystės ir šamoto skulptūrų kūrybos stovykla-festivalis „Užventis MENE XV. 2024“. „Vėsi kelė e nomos ved“ („Visi keliai į namus veda“) – skelbė šių metų festivalio šūkis. Šiemet stovykloje dalyvavo dvylika kalvių, kurie kūrė nedidelio formato savo gimtųjų vietų – koplytstulpių, stogastulpių ar istorinio bažnyčios kryžiaus – kopijas; trylika akvarelininkų, kurių darbuose atsispindėjo vanduo, gėlės ir įvairios Užventyje išgyventos akimirkos; šamoto keramikų kūrybinėje stovykloje penki keramikos kūrėjai sukūrė tris skulptūras: „Viltis“, „Sename dvare“, „Gyvenimo džiaugsmas“. Pagal tradiciją, skulptūros išdegamos vidurnaktį Ventos upės saloje. Be kūrybinių stovyklų, Užventyje įvyko ir Šeiko šokio teatro įvietinto šokio spektaklio-ekskursijos „Soteria“ (rež. Dovilė Binkauskaitė) premjera.

Jubiliejinis dainuojamosios poezijos festivalis Užventyje.

Liepos 8 d. Užventyje įvyko 5-asis respublikinis dainuojamosios poezijos festivalis „UŽ VENTOS 2024“. Šiame festivalyje pasirodė žymūs Lietuvos bardai: Saulius Lapėnas, Rimas Liorančas, Sigitas Kivilis, Algimantas Butnorius, Juozas Gaižauskas ir Olegas Ditkovskis. Dalyvavę bardai turėjo jamžinti savo rankos įspaudą tam skirtoje plokštėje, o tai tapo naujos festivalio tradicijos – Užventyje kuriamos bardų alėjos – pradžia. Alėja simbolizuos ne tik bardų indėlį į dainuojamąją poeziją, bet ir sujungs praeities ir dabarties menininkų kūrybą, kuri leis kiekvienam prisiminti ir pagerbti šio žanro meistrus.

Klojimų teatrų festivalis „Lietuviškieji vakarai“.

Šią vasarą, birželio ir liepos mėnesiais, įvairiose Kražių vietose – nuo istorinės Medžiokalnio kalvos iki kultūros centro – vyko trijų dienų trukmės klojimų teatrų festivalis „Lietuviškieji vakarai“, kuris privertė kultūros mėgėjus pamiršti didžiuosius miestus ir atvykti į Kražius pasimėgauti gyvu teatru. Turininga festivalio programa buvo skirta įvairiausių skonių žiūrovams. Spektaklį „Meilės eliksyras“ (rež. Algimantas Armonas) žiūrovams doveno Tytuvėnų kultūros centro suaugusiųjų mėgėjų teatro kolektyvas. Kelmės kultūros centro mėgėjų teatras „(Ne)Taktiški“ pristatė du premjerinius spektaklius – paaugliams ir jaunimui „Mano kritusi šukė“ (rež. Rasa Šiaučiūnaitė) ir suaugusiems „Mirties Angelas“ (teksto aut. Gintaras Juškevičius, rež. Rasa Šiaučiūnaitė). Kelmės kultūros centro Pakražančio skyriaus dramos kolektyvas pasirodė su inscenizacija pagal Izabelės Lukošienės pjesę „Esminis principas“ (rež. Danutė Anankaitė), o festivalį vainikavo suaugusiųjų mėgėjų teatro „Erčia“ iš Vingio gatvės spektaklis „Šalikelė“ (rež. Andrėja Stulginskienė) pagal Onos Jautakės pjesę.

Temstant atidengta ir išdegama plenero metu sukurta šamoto skulptūra. Aurelijaus Verygos nuotrauka.

Spektaklio „Mano kritusi šukė“ akimirka. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro archyvo nuotrauka.

Šventinis sambūris Užventyje. Liepos 12 d. Užventyje vyko 19-oji tradicinė meno ir sporto šventė „Venta, Venta, Venta – tu žemaičiui šventa“. Oficialus šventės atidarymas įvyko vakare, kai buvo pakelta Užvenčio vėliava. Pagal tradiciją vėliavą turi pakelti Užvenčio kraštui nusipelnęs žmogus ar šeima. Šiemet ši garbė atiteko istorikui Laurynui Giedrimui.

Sekmadienį Užvenčio Šv. Marijos Magdaliėtės bažnyčioje, po Škaplierinės atlaidų, vyko ansamblio „DI-Amanti Trio“ – operos solisčių Ilonos Pliavgo, Dovilės Kazonaitės ir geriausios Lietuvoje kanklininkės Aistės Bružaitės – koncertas.

Šventės „Venta, Venta, Venta – tu žemaičiui šventa“ akimirka. Užvenčio kultūros centro archyvo nuotrauka.

Vaiguva atgijo meno spalvomis: pirmasis festivalis „Vaiguvos sodžius“.

Liepos 28-ąją dieną Vaiguvoje įvyko pirmasis meno festivalis „Vaiguvos sodžius“, kuris subūrė ne tik vietos bendruomenę, bet ir meno mylėtojus iš Kėdainių, Pasvalio bei Akmenės rajonų. Festivalyje vyravo įvairiapusiškos meno formos. Savo medžio drožybos darbų parodą „Prakalbintas medis“ pristatė tautodailininkas Vlgantas Jurgilas, o poezijos mėgėjai turėjo progą susipažinti su Valerijos Pelegri-maitės-Jurgilienės naujausia knyga „Godos, mano godos...“ (Kaunas: Ridsales, 2024). Abu kūrėjai atvyko iš Saločių, Pasvalio rajono. Kėdainių krašto šeima Irena ir Romualdas Gailiai į Vaiguvą atsivežė vykdyto projekto „Šiaudų sodą sodelį“ dalyvių kūrybinių darbų parodą. Spektaklis „Šalikelė“ (rež. Andrėja Stulginskienė) pagal Onos Jautakės pjesę, kurį parodė suaugusiųjų mėgėjų teatras „Erčia“ iš Vingio gatvės, tapo dar vienu festivalio akcentu.

Šiųmetinis akmentašių simpoziumas, skirtas ypatingiems jubiliejams.

Liepos 15–30 d. Kelmėje vyko XI akmentašių simpoziumas, skirtas akmentašio, skulptūrų meistro Juozo Liaudansko 120-osioms gimimo metinėms ir Kelmės vardo paminėjimo 540 metų sukaktims. Kūrybinėje stovykloje akmenis kalbino ir skulptūras kūrė akmentašiai Albertas Martinaitis, Kazys Bimba, Jonas Vaicekauskas, Valdas Bandza, Jonas Virbauskas. Liepos 24 d. Kelmės kultūros centro Juozo Liaudansko dailės galerijoje buvo eksponuojama jų darbų paroda, o priešpaskutinę liepos dieną meistrai simpoziumo metu sukurtas skulptūras pristatė visuomenei. Naujos akmentašių sukurtos skulptūros – „Šv. Cecilija“ (A. Martinaitis), „Šv. Florijonas“ (V. Bandza), „Sukaktys“ (J. Virbauskas), „Kražantė“ (K. Bimba), „Kražantė“ (J. Vaicekauskas) – papuošė Kelmę.

Akmentašių simpoziumo dalyviai prie tautodailininko Valdo Bandzos skulptūros „Šv. Florijonas“. Jono Lipskio nuotrauka.

Liepos 25–27 d. Kelmėje nuvilnijo tradicinis folkloro festivalis „Ir pajauga žali leipa“. Tris dienas trukęs tradicinis folkloro festivalis „Ir pajauga žali leipa“, kuris šiemet skirtas Kelmės vardo paminėjimo 540-ajam jubiliejui, sukviėtė folkloro puoselėtojus ir mylėtojus iš visos Lietuvos.

Festivalio pirmoji diena prasidėjo dailininko Viktoro Žilinsko grafikos darbų parodos „Dainų skrynią atvėrus“ atidarymu Kelmės kultūros centro Juozo Liaudanskio galerijoje. Džiugu, kad vienas iš šio dailininko darbų papuošė Kelmės kultūros centro fojė langus. Vėliau galerijos erdvę užliejo Vilniaus miesto folkloro ansamblio „VIRVYTĖ“ (vad. Loreta Sungailienė) skambių dainų, trankių šokių, pasakojimų garsai.

Antrąją festivalio dieną žiūrovai išvydo teatro „Labas“ spektaklį „Kas apsakys tas dzūkų linksmybes“, kuriame aktorės Neringa Varnelytė ir Vitalija Mockevičiūtė tarmiškai juokingais ir linksmomis tautosakininkų užrašytais pasakojimais pakvietė pakeliauti po Dzūkiją. Aktorėms talkino etnomuzikantai, folkloro grupės „Ratilai“ nariai Darius Mockevičius ir Paulius Kovalenko.

Baigiamasis festivalio akordas nuskambėjo trečiąją dieną Kelmės Atgimimo aikštėje. Čia šurmuliavo tradicinių amatų mokymai, kuriuos vedė tautodailininkai ir įvairių amatų meistrai. Vėliau gražią koncertinę programą dovanojo folkloro ansambliai ne tik iš Kelmės rajono, bet ir iš Raseinių, Rudiškių (Joniskio r.), Sedos (Mažeikių r.). Vakare visus džiugino modernaus folkloro grupė „Aisva“ iš Jonavos.

Folkloro ansamblio „VIRVYTĖ“ pasirodymas. Kelmės kultūros centro archyvo nuotrauka.

RUGPJŪTIS

Amatininkų ir prekybininkų mugė Pakražančio sūrių šventėje „Nuo Jurginių iki Joninių“. Kristinos Abrutienės nuotrauka. Kelmės kultūros centro Pakražančio skyriaus archyvas.

Pakražantis šventė savo vardo paminėjimo 450-ąją sukaktį. Rugpjūčio 4 d. respublikinėje sūrių šventėje „Nuo Jurginių iki Joninių“ Pakražantis pažymėjo ir 450-ąją savo vardo paminėjimo sukaktį. Ta proga nuskambėjo Kelmės kultūros centro Pakražančio skyriaus liaudiškos kapelos atliekama daina Pakražančiui, kuriai žodžius parašė iš Pakražančio kilusi Aldona Orvidienė, o muziką – Saulius Venckus.

Šventę papuošė esamų ir buvusių pakražantiškių pasirodymai, kuriuos užbaigė profesionalus atlikėjas ir vokalo mokytojas Ričardas Banys, grojantis grupėje „The West Coast“. Šventės dalyvius sveikino Šiaulių Dainų muzikos mokyklos folkloro ansamblis „Vieversėlis“ (vad. Arūnas Stankus). Vakare muzika skambėjo dar garsiau – abejingų nepaliko grupės „Tabasco“ koncertas.

Tradicinis pleneras Šaukėnuose subūrė kūrėjus iš Lietuvos ir Latvijos. Rugpjūčio 16 d. įvyko aštuntosios menininkų kūrybinių dirbtuvių „Bendrystėje šviesti Lietuvai“ sukurtų darbų parodos pristatymas. Šiame plenero tema – „Koks gražus mažytis mūsų kraštas... Šaukėnams 525“. Vienuolika dailininkų ir penki fotografai iš Latvijos bei Vilniaus, Šiaulių, Kuršėnų, Kelmės ir Šaukėnų savo kūrybiniuose darbuose įamžino Šaukėnų miestelį, nuostabius jo apylinkių peizažus bei žmones, vaizdais perteikė kelionės, laukimo įspūdžius, katalikiškų ir lietuviškų tradicijų akcentus.

Plenero „Bendrystėje šviesti Lietuvai“ dalyvis dailininkas profesorius Antanas Visockis. Kelmės kultūros centro Šaukėnų kultūros ir amatų skyriaus archyvo nuotrauka.

Šaukėnų seniūnas Algimantas Šukys kelia miestelio vėliavą. Kelmės rajono savivaldybės archyvo nuotrauka.

Šaukėnai sutiko 525-ąją vardo paminėjimo sukaktį. Rugpjūčio 17 d. surengtoje jubiliejinėje šventėje „Šaukėnams 525“ miestelis nušvito mėlyna, balta ir auksine – miestelio vėliavos spalvomis. Šventė prasidėjo šv. Mišiomis Šaukėnų Švč. Trejybės bažnyčioje, kur giedojo iš Vidsodžio kilusi atlikėja Živilė Gedvilaitė. Vėliau iškilminga eisena, kurioje dalyvavo miestelio gyventojai, delegacija iš Austrijos, Šaukėnų seniūnijos darbuotojai bei seniūnas Algimantas Šukys, Kelmės rajono meras Ildefonsas Petkevičius, tarybos nariai, bendruomenės atstovai, sporto klubai ir kiti garbingi svečiai, pajudėjo link Šaukėnų tvenkinio. Čia, nuoširdžioje bendrystės šventėje, minint miestelio 525 metų vardo paminėjimo sukaktį, vyko pramogos, varžybos ir šventiniai koncertai.

Baltijos keliui – 35. Šiomet į Baltijos kelio 35-mečio minėjimą vyko ir kelmiškių delegacija. Į Kryžių slėnį šalia Pasvalio drauge su susirinkusiais paminėti Baltijos kelio metinių atvyko Lietuvos ir Latvijos prezidentai Gitanas Nausėda ir Edgaras Rinkevičius. Vadovai pažymėjo, kad Baltijos kelias buvo neįkainojamas įkvėpimo šaltinis visoms trimis Baltijos valstybėms siekiant laisvės. Susijungę žmonės parodė, kad vienybė yra galinga jėga, kuri padėjo išsivaduoti iš sovietinės okupacijos.

Kelmės rajono delegacija nuvyko prie Talačkonių gyvenvietės, kur prieš 35-erius metus Baltijos kelyje stovėjo mūsų krašto žmonės. Atvykę tuometiniai akcijos pagrindiniai koordinatoriai Angonita Rupšytė ir Arūnas Grumadas padėjo gėlių prie kelmiškių pastatyto paminklėlio. Susirinkusieji dalinosi anų laikų prisiminimais, aplink laužą dainavo Atgimimo laikų dainas.

Prozininkui, dramaturgui Broniui Laucevičiui-Vargšui (1884–1916) – 135. B. Laucevičius-Vargšas gimė 1884 m. rugpjūčio 31 d. Kelmėje. Dirbo raštininku pas vietos advokatus, vėliau tapo Kelmės vaistininko Rozentalio mokiniu. Pas vaistininką pradėjo domėtis literatūra bei pats pradėjo rašyti. 1900 m., norėdamas tęsti mokslus, išvyko į Šiaulius, kur dirbdamas vaistininko padėjėju privačiai rengėsi gimnazijos egzaminams. Gyvendamas Šiauliuose bendravo su tuo metu literatūroje jau žinomu K. Jasiukaičiu, knygnešiu A. Povyliumi, prisidėjo organizuojant pirmąjį Šiauliuose viešą spektaklį A. Keturakio „Amerika partyje“. Tačiau įsitraukęs į visuomeninę ir revoliucinę veiklą, vengdamas suėmimo, 1905 m. vasarą emigravo į JAV. Čikagoje dirbo vaistinėse, spaustuviėje, rašė straipsnius Filadelfijoje leidžiamam Lietuvių socialistų sąjungos laikraščiu „Kova“, įkūrė Dramatišką ratelį, suorganizavo teatro

mėgėjų trupę – „Vaidrodžio“ bendrovę, buvo jos aktorius ir režisierius, redagavo ir leido teatrui skirtą mėnesinį žurnalą „Vaidrodis“, kuriame paskelbė dramos veikalų, straipsnių apie režisūrą, vaidybą, dekoravimą. Buvo gabus ne tik literatūrai: mėgo piešti, grojo smui-

ku bei kitais muzikos instrumentais, vaidino, režisavo, fotografavo. Buvo gana produktyvus rašytojas. Jo literatūrinė veikla įvairialypė: rašė dramas, apysakas, vaizdelius, publicistinius straipsnius, buvo redaktorius ir vertėjas. Mirė 1916 m. kovo 31 d. Čikagoje.

RUGSĖJIS

Šiomet iš Tytuvėnų kilusiam dailininkui Stepovui Varašiui (1894–1982) būtų sukakę 130 metų. Tarpukario Lietuvos tapytojas realistas, daugiausia kūręs portretus ir peizažus, dailininkas S. Varašius gimė 1894 m. rugsėjo 1 d. Tytuvėnuose (Kelmės r.). Mokėsi Kauno piešimo kursuose, vėliau – Kauno meno mokykloje, kur jo mokytojas buvo Adomas Varnas. 1924–1927 m. su pertraukomis studijas tęsė Paryžiuje. S. Varašius šalia akademinų studijų kopijavo ir žymių dailininkų Rembranto, Halso, Riberos Van Dycko, Trojano tapybos darbus. Dailės parodose dalyvavo nuo 1926-ųjų.

Sovietiniais okupacijos metais S. Varašius buvo tylus menininkas, kuris visada laikėsi nuošaliai nuo sovietinių temų ir propagandos. Vietoje privalomų ideologinių siužetų, tokių kaip kolūkių kūrimas ar Lenino vaizdavimas, jis tapė savo artimus žmones ir aplinką. S. Varašius mirė 1982 m. vasario 11 d. Kaune, palaidotas Tytuvėnuose.

Susitikimai festivalyje „Erdvės“. Šiuolaikinio meno formos randa vis daugiau gerbėjų. Rugsėjo 14–27 d. Kelmėje vyko šeštasis šiuolaikinio meno festivalis „Erdvės“. Šiomet festivalio organizatoriai pakvietė kultūros ir meno gerbėjus pamatyti bei sudalyvauti „Kino teatro“ audiovizualiniame žaidime / spektaklyje visai šeimai „Altorių šešėliai“, šokio dirbtuvėse su Šeiko šo-

Audiovizualinio žaidimo / spektaklio „Altorių šešėliai“ akimirka. Gabijos Povilaitytės nuotrauka. Kelmės kultūros centro archyvas.

kie teatro, „4Rooms“ teatro praktiniuose užsiėmimuose, naudojant forumo teatro metodą „Internetinės patyčios“. „Knygos teatro“ aktorės Redita Dominaitytė, Justė Zinkevičiūtė ir Inga Maškarina pakvietė Kelmės moteris į interaktyvią komediją „Meno pauzė“. Festivalis baigėsi grupės „Kamanių šilelis“ koncertu.

Reginos Biržinytės premijos laureato Kazimiero Alekno (1949–2021) 75-osios gimimo metinės. K. Alekna gimė 1949 m. rugsėjo 15 d. Tytuvėnuose. Vilniaus universitete baigęs žurnalisto studijas, kurį laiką dirbo laikraščio „Bičiulio“ redakcijoje, paskui – kitose įstaigose pačius įvairiausius darbus. Jo kūryba spausdinta rajono, regiono ir respublikinėje spaudoje. K. Alekna išleido dvi apsakymų knygas: „Rudens žydėjimas“ (1998), už kurį 1999 m. jam buvo įteikta Reginos Biržinytės literatūrinė premija, ir „Širdies mauzoliejus“ (2001). Paskutinius du dešimtmečius praleido Vidso dyje (Kelmės r.), kur ūkininkavo. Mirė 2021 m. sausio 26 d., palaidotas Tytuvėnuose.

Kražiuose paminėtos Jono Karolio Chodkevičiaus 454-osios gimimo metinės. Rugsėjo 19 d. Kražiuose įvyko iškilmingas renginys, skirtas Lietuvos didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus 454-osioms gimimo metinėms paminėti ir Lietuvos kariuomenės pėstininkų brigados „Žemaitija“ dienai pažymėti. Šven-

Iškilminga kariškių eisena. Jono Lipskio nuotrauka. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro archyvas.

tė prasidėjo šv. Mišiomis, kuriose parapijos klebonas Donatas Kryževičius susirinkusiems priminė J. K. Chodkevičiaus nuopelnus miesteliui. Vėliau vyko iškilminga kariškių eiseną į Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro aikštę. Aikštėje žodį kariams ir miestelio gyventojams tarė pėstininkų brigados „Žemaitija“ vadas plk. Aurelijus Alasauskas ir už nuopelnus tarnyboje kariams įteikė apdovanojimus bei suteikė aukštesnių karinių laipsnių regalijas. Šventės dalyvius sveikino 1999–2004 m. motorizuotai pėstininkų brigadai „Žemaitija“ vadovavęs atsargos pulkininkas leitenantas Česlovas Šlėgaitis. Iškilmingoji renginio dalis užbaigta patrankos salvėmis, kurios dedikuotos Lietuvai Tėvynei, Lietuvos kariuomenei ir Lietuvos didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus pėstininkų brigadai „Žemaitija“. Po renginio miestelio gyventojai ir svečiai galėjo susipažinti su pėstininkų brigados ginkluote ir karine technika.

Romas Čerkauskas – Miastko savivaldybės Garbės pilietis. Kelmės ir Miastko (Lenkija) miestų draugystė tęsiasi jau daugiau nei 15 metų. Svarbiausius bendradarbiavimo projektus Miastko savivaldybė įgyvendina su Tytuvėnų miestu ir Tytuvėnų gimnazija. Šį rugsėjį Kelmės rajono savivaldybės delegacija aplankė savo partnerius Lenkijoje. Vizito metu buvo surengta iškilminga ceremonija, kurioje Miasto savivaldybės burmistras Jerzy Wojtowicz įteikė Romui Čerkauskui, buvusiam Tytuvėnų miesto seniūnui, Miastko savivaldybės Garbės piliečio titulą už reikšmingą indėlį stiprinant dvišalius ryšius.

Paminėtas Spirgių mūšio jubiliejus. Šių metų rugsėjo 26-ąją buvo paminėtas Spirgių mūšio 75-metis. Mūšis įvyko 1949 m. rugsėjo 21 d. Spirgių pelkėse.

Prie atminimo ženklų-paminklų žuvusiems partizanams Daukintiškės kaime (Kražių sen., Kelmės r.). Pirmoji stovi Julija Žibutienė-Liepsna. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro archyvo nuotrauka.

Tai vienos iš septynių didžiausių kautynių tarp Lietuvos partizanų ir sovietų okupantų Kelmės rajone. Mūšyje žuvo keturi partizanai: Liudas Bagdonas-Aitvaras, Vladas Kybartas-Pikas, Juozas Jokubauskas-Siaubas ir Zofija Bagdonavičiūtė-Virginija. Vytautas Kazlauskas-Alksniukas buvo sužeistas ir pateko į nelaisvę, o Bronislovui Valiuškai-Papašai ir Kostui Norvilui-Aktoriui pavyko išsigelbėti.

Minėjimo metu buvo aplankytas partizanės Zofijos Bagdonavičiūtės kapas Vaiguvo kapinėse, Daukintiškės kaime prie medinio kryžiaus ir atminimo ženklų-paminklų žuvusiems partizanams padėtos gėlės. Kovojusių už Lietuvos laisvę atminimą salvėmis pagerbė Lietuvos šaulių sąjungos Generolo Povilo Plechavičiaus šaulių 6-osios rinktinės šauliai. Buvusi „Aitvaro“ būrio ryšininkė Julija Žibutienė-Liepsna ir Petras Kavaliauskas dalijosi prisiminimais apie partizanus. Skambėjo Kražių Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kultūros centro moterų vokalinio ansamblio „Vivace“ atliekamos dainos (vad. Jurgita Gelumbickienė). Minėjimas baigėsi šv. Mišiomis Kražių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčioje.

Padėkos vakaras Dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ dalyviams. Rugsėjo 26 d. Kelmėje padėkota šimtmetį mininčios Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ dalyviams iš Kelmės krašto. Dainų šventėje dalyvavo daugiau kaip 300 mūsų rajono atstovų – meno kolektyvų vadovų, atlikėjų, tautodailininkų ir kitų menininkų. Meno kolektyvų vadovai buvo apdovanoti Dainų šventės atminimo medaliais bei Kelmės rajono savivaldybės padėkos raštais.

Dainų šventėje dalyvavusių Kelmės rajono meno kolektyvų vadovai. Kelmės rajono savivaldybės archyvo nuotrauka.

SPALIS

Kelmėje pristatyta dokumentinė apybraiža apie Vainių Urbonavičių. Spalio 3-ąją Kelmės Žemaitės viešojoje bibliotekoje įvyko dokumentinio filmo „Vainius Urbonavičius. Kražių VEIDAI“ premjera. Tai jau ketvirtas studijos „GIN-DIA“ – Kražiuose gyvenančių menininkų Gintauto ir Dianos Stungurių sukurtas filmas iš ciklo apie įžymius krašto žmones. Filme pasakojama apie Vainių Urbonavičių – knygų mylėtoją, sukopusį unikalią biblioteką, visą gyvenimą besidomintį rytų filosofija ir kraštotyra. Gimęs Žibuoklių dvare, Kelmės rajono dabartinėje Kražių seniūnijoje, gyvenimo universitetus praėjo tremtyje, kur mokėsi išminties iš daugybės ištremtų šviesuolių, gebėjusių oriai ir kultūringai išgyventi savo lemtį. Filme užfiksuoti V. Urbonavičiaus pokalbiai apie gyvenimą, patirtį tremtyje, požiūrį į religijas, meilę knygoms ir išminčiai bei aplankytos ir įamžintos herojui brangios vietos.

Renginys, skirtas poetei Reginai Biržinytei atminti. Kelmės Atgimimo aikštėje, prie Kelmės Žemaitės viešosios bibliotekos, atidengtas suolelis poetei Reginai Biržinytei. Suolelį puošia kalvio Modesto Tamošaičio metalinė vandens lėlija – simbolis vandens, kuriuose plaukioji taip mėgo Regina, o nuskaičius ant suolelio esantį QR kodą, galima klausytis aktorės Justinos Kasiulytės įgarsintų R. Biržinytės eilėraščių. Suolelį, kuris simboliškai buvo uždengtas didžiule nerta skara (Regina mėgo rankdarbius ir buvo puiki mezgėja), atidengė poetės brolis Valentinas Biržinis ir Kelmės rajono savivaldybės vicemeras Kęstutis Bilius.

Bibliotekos renginių erdvė vos talpino susirinkusius R. Biržinytės poezijos gerbėjus, kurie atėjo į poetės dviejų knygų – tradicinės spausdintos „Amžiniais sugrįžimais į mažą miestelį“ (Ridsales, 2024) ir virtualios „Eilėraščiai“ – sutiktuves. Knygos leidybą finansavo Kelmės rajono savivaldybė.

Vakaro metu R. Biržinytės eilėraščius skaitė Kelmės mažojo teatro aktorė J. Kasiulytė, poezijos mylėtojos Valerija Puišienė, Janina Skeberdienė, bibliotekininke Danguolė Garnienė, grojo pianistas Arijus Ivaškevičius, įžvalgomis apie naują knygą, kuri sudaryta iš R. Biržinytės rankraščiuose esančių eilėraščių, dalijosi knygos redaktorė Dalia Griškevičienė. Virtualią poezijos knygą, kurioje R. Biržinytės eilėraščius galima ir skaityti, ir klausyti, ir net matyti, nes knyga iliustruota ir piešiniais, ir nuotraukomis, ir vaizdo vizualizacijomis, pristatė jos kūrėjas, bibliotekos darbuotojas Rolandas Kančauskas.

Knygą iliustravo Tytuvėnų gimnazijos mokinė Urtė Seselskaitė ir jos tėtis dailininkas Andrius Seselskas, su-

Vainius Urbonavičius. Rolando Kančausko nuotrauka.

Suolelis Reginai Biržinytei atminti. Rolando Kančausko nuotrauka.

kūręs knygos viršelio iliustraciją. Keletą piešinių virtualiai knygai parengusi kelmiškė gimnazistė Goda Rukšytė.

Renginio metu veikė Aušros Saponkienės fotografijų paroda „Eilėraščių žavesys“, kurią inspiravo R. Biržinytės eilėraščių tematika.

V. Biržinis padovanojo užrašytus savo prisiminimus „Regina, aš – jos brolis ir mūsų tėvai“.

Nijolė Kančauskienė,
Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios
bibliotekos vyriausioji metodininkė

130-osios kalbininko Jurgio Talmanto (1894–1955) gimimo metinės. Kalbininkas, pedagogas, daugelio knygų vertėjas J. Talmantas gimė 1894 m. spalio 18 d. Kretingos apskrities Endriejavo valsčiuje, Stanšaičių kaime. 1919–1924 m. kalbininkas gyveno ir dirbo Kražiuose, vėliau – Kelmėje, dirbo lietuvių kalbos ir literatūros mokytoju bei išrinktas vedėjo pavaduotoju ir knygininiku. J. Talmantas buvo vienas pirmųjų Lietuvių kalbos draugijos įkūrėjų, žurnalo „Gimtoji kalba“ redaktorius, rašė vadovėlius, žodynus, straipsnius, recenzijas, dalinosi kalbos praktikos patarimais Lietuvos laikraščiuose ir žurnaluose. Žinomas kaip vienas geriausių knygų vertėjų, išvertęs apie 50 literatūros ir mokslo populiarinimo kūrinių. Mirė 1955 m. rugpjūčio 18 d. Kaune.

PRO MEMORIA

Netekome poetės, Reginos Biržinytės literatūrinės premijos laureatės Teresės Rimulaitytės (1929–2023). T. Rimulaitytė gimė Gudelių kaime (Kelmės r.), netoli Mockaičių, ir visą gyvenimą praleido Tytuvėnuose. Kurti eilėraščius pradėjo dar ankstyvoje jaunystėje. Nuo 1976 m. jie buvo publikuojami spaudoje, skirtinguose rinkiniuose bei almanachuose. Poetė išleido penkias autorines knygas. T. Rimulaitytė buvo aktyvi visuomeninė kultūrinėje veikloje – priklausė Kelmės rajono literatų klubui „Vieversys“, Tytuvėnų literatų ir tautodailininkų klubui „Austėja“, Lietuvos kaimo rašytojų sąjungai, įkūrė mokytojų senjorų ansamblių klubą „Raskila“, parengė ne vieną renginį. Už literatūrinę kūrybą ji buvo apdovanota Reginos Biržinytės (2003, 2012) ir Abraomo Kulviečio (2008) literatūrinėmis premijomis. T. Rimulaitytės poetinį talentą, išsiskleidusį Tytuvėnuose, dar ilgai mums primins skaitoma jos poezija, kuri nėra pavaldi niekam – net laikui.

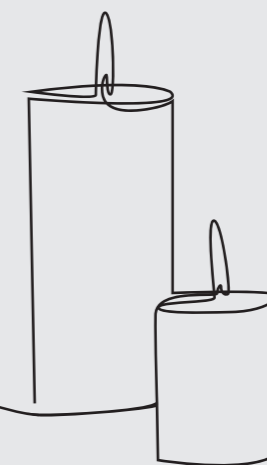
Netekome Kelmės mažojo teatro režisieriaus, aktoriaus Gedimino Trijonio (1972–2023). G. Trijonis, baigęs Klaipėdos universiteto Menų fakultetą ir įgijęs teatro režisieriaus ir etikos mokytojo specialybę, grįžo į savo gimtąjį kraštą – Kelmę. 1996 m. pradėjo dirbti režisieriumi Kelmės mažajame teatre, kur atsiskleidė jo originalūs kūrybiniai ieškojimai, režisūriniai sprendimai. Jo pastatyti spektakliai ne tik vaikams, bet ir suaugusiems pasižymėjo lengvu ir subtiliu humoru, žanrų įvairove – nuo komedijų iki lengvo absurdo dramų. Paskutinis jo režisuotas spektaklis pagal italų dramaturgo, aktoriaus, režisieriaus Dario Fo pjesę „Ne kiekvienas vagis yra plėšikas“. Teatro veiklą praturtino ir kaip aktorius, suvaidinęs ne vieną ryškų vaidmenį. Gediminas rašė eilėraščius, kurie dvelkia romantika bei ilgesiu, lengvais pasišaipymais, kartais ironija ar satyrišku požiūriu į gyvenimą, meilę ar net į patį save.

Netekome kalbininkės, pedagogės, humanitarinių mokslų daktarės Janinos Barauskaitės (1937–2024). J. Barauskaitė gimė Šaukėnuose. Studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą Šiaulių pedagoginiame institute, buvo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto aspirantė, apgynė daktaro disertaciją tema „Dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžio stilistika“. Nuo 1966 m. dirbo Šiaulių pedagoginiame institute. Jos mokslinių interesų sfera buvo frazeologija, leksikologija, lietuvių kalbos stilistika. J. Barauskaitė parengė įvairių mokomųjų knygų, įvairiuose leidiniuose yra publikavusi kelias dešimtis straipsnių.

Netekome Kelmės rajono garbės piliečio, gydytojo kardiologo, tinklinio sporto entuziasto Algimanto Petrovo (1951–2024). A. Petrovas buvo išskirtinis žmogus, kurio gyvenime glaudžiai siejosi medicina ir sportas. Gimęs Telšiuose, studijavo Kauno medicinos institute, nuo 1976 m. pradėjo dirbti gydytoju kardiologu Kelmėje. A. Petrovas taip pat buvo aistringas tinklinio entuziastas. Jis ne tik žaidė pats, bet ir dešimtmečius treniravo Kelmės tinklinio komandą, išugdė būrį žinomų tinklininkų, žaidusių Lietuvos rinktinėse, dalyvavusių ir tapusių nugalėtojais bei prizinkais Europos paplūdimio tinklinio čempionatuose. A. Petrovui 2008 m. įteiktas Šiaulių apskrities viršinininko garbės ženklas „Už nuopelnus Šiaulių apskričiai“, 2010 m. pripažintas geriausiu Lietuvos vyrų tinklinio A lygos čempionato treneriu, 2011 m. suteiktas Kelmės rajono garbės piliečio vardas už ilgametę pasiaukojančią profesinę ir aktyvią visuomeninę veiklą ugdant aukšto meistriškumo sportininkus, tinklinio tradicijų puoselėjimą rajone, tais pačiais metais įteiktas Kūno kultūros ir sporto departamento aukso medalis už svarų indėlį plėtojant tinklinio sportą Lietuvoje.

Netekome istoriko, kraštotyrininko, pedagogo Edvardo Dirmeikio (1932–2024). Virš devyniasdešimt metų Kražiuose (Kelmės r.) gyvenęs Edvardas Dirmeikis, dar vadinamas šio krašto metraštininku, rinko ir kaupė Kražių miestelio istoriją. Jo iniciatyva ir didelėmis pastangomis buvo įkurtas kraštotyros muziejus Kražiuose, kad kitoms kartoms liktų gausus istorinis paveldas. Penkiasdešimt metų mokykloje vaikus mokė istorijos, skatino juos domėtis savo krašto praeitimi. E. Dirmeikis buvo ir aktyvus visuomenininkas: įsijungęs į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklą, 1988 m. Kražiuose įkūrė Sąjūdžio iniciatyvinę grupę. Istorikas apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino medaliu valstybės atkūrimo dienos proga už nuopelnus Lietuvos Respublikai (2004), Kelmės rajono savivaldybės garbės ženklu „Už nuopelnus Kelmės rajonui“ (2012), Atkurto Lietuvos valstybės šimtmečio ženklu (2018) bei įvairiais padėkos ir garbės raštais.

ŽALPĒS
upēs vingio fragmentas

